

Nevek a mesékben
Egy kortárs magyar meseíró – Tarcsai Szabó Tibor névadása
Szakdolgozat

Készítette: Rácz Borbála Flóra
Témavezető: Dr. Túriné Raátz Judit
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar nyelv és irodalom szak
2008.

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
A meseirodalom és a névtan.....	5
A szerzőről és a meséiben szereplő nevekről	8
Az irodalmi névadás szakirodalmi áttekintése	11
A névhangulat.....	14
A magyar irodalmi névadás változása a 20. századig.....	17
Az irodalmi névadás típusai	18
Az irodalmi helynévadás	21
Az irodalmi mesék névadási jellegzetességei	24
A beszélő név.....	27
A mesei nevek tipológiai rendszerezéséhez.....	31
A kortárs meseirodalom nevei mint posztmodern nevek.....	36
A vizsgálat módja	38
A vizsgált nevek típusai	40
A. TULAJDONNEVEK	43
B. ÁTMENETI KATEGÓRIA.....	70
A mesei nevek grammatikai megközelítésben	80
A nevek létrehozásának módja	80
Összegzés.....	89
Felhasznált irodalom	91

Bevezető

Miért szükséges a mesei nevekkel foglalkoznunk? A kérdést csak úgy tudom megválaszolni, ha külön választom; miért kell a mesékkal és miért éppen a mesei nevekkel foglalkozni? KOMÁROMI GABRIELLA, a magyar gyermekirodalom-kutatás meghatározó egyénisége így ír *A gyermekkönyvek titkos kertje* című könyvében: „A gyermekkönyvek világa tényleg olyan manapság, mint egy elhagyott, titkos kert. Akik elhagyták, azok a gyerekek. Nemcsak az eredeti magyar gyermekkönyv tűnt el a könyvpiacról, de többé-kevésbé eltűnt a gyerek olvasó is.” (1998: 5). Úgy gondolom, a KOMÁROMI által válságosnak ítélt helyzet okait, a technokulturális változásokat, az információ robbanásszerű felgyorsulását, a humán kultúra leértékelődését stb. nem szükséges bemutatni, ám az általa felvázolt tényezők sora tovább bővíthető. LOVÁSZ ANDREA a mai magyar gyermekirodalom „időszerű” problémáit vázolta fel 2003-as referátumában, alapvető hiányosságokra mutatva rá: elsősorban „nincsen elég jó gyermekkönyv a piacon, nincsenek felelős gyermekkönyvkiadók, nincsen kritikai viszonyulás, »nem veszik komolyan« a gyermekirodalmat, »felnőtt« írók nem írnak a gyerekeknek stb.” (Net1).

Nem tartozik dolgozatom tárgyához a magyar meseirodalom aktuális helyzetének részletesebb felvázolása, sem a kortárs meseirodalom számbavétele. Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy ha meséről van szó, mindenkinek a gyerekek jutnak elsőként eszébe. Hiszen a közfelfogás szerint a mese gyermekműfaj, gyerekeknek íródott. Vegyük példaként Lázár Ervint, a ma egyik legismertebb és legkedveltebb magyar (mese)író; az őt körbevevő befogadói közeg alapvetésként tekint arra, hogy prózáit könnyedén a felnőttirodalom és a gyermekirodalom (vagy mese) halmazába sorolhatjuk. Ám biztosan elkülöníthető Lázár műveinek e két csoportja, vagyis a gyermekirodalomhoz sorolt meséi csak a gyermekeknek szólnak? Sokan hajlamosak e dichotómia miatt figyelmen kívül hagyni, illetve komolytalannak ítélni a meseirodalmat, vagy akár annak kutatását, ahogy azt KOMÁROMI (2001: 6) és BOLDIZSÁR ILDIKÓ (2004: 7) is panaszoja. „*A gyermekirodalom – irodalom*. Monomániásan írjuk-mondjuk hosszú évek óta, újra és újra. Azt is, hogy ennél fogva a gyerekvers – vers, a gyerektörténet – elbeszélés vagy novella, a mesejáték – színmű, az ifjúsági regény – regény. Egyiknek sincsenek külön poétikai sajátosságai. A gyermekirodalmi mű sem más, mint az emberi élmények rögzítése, tárolása és tovább sugárzása. [...] Valami attól lesz gyermekkönyv, hogy a gyerek »be tud lépni« ebbe a világba, érzékeli, bele tudja olvasni magát, eligazodik benne, átéli a szöveg örömét. [...] Az

irodalom kommunikációs folyamat. Ha a gyerek és mű között létrejön a kommunikáció, akkor az az ő könyve.” (BORBÉLY SÁNDOR – KOMÁROMI GABRIELLA 2001: 7). ENDRÓDY SZABOLCS szakdolgozatában két sémáról beszél, amelyek a meseirodalom befogadói attitűdjét meghatározzák. „Az első séma szerint a gyermekek csekélyebb értelműek, mint a felnőttek, a nekik szánt könyvek a felnőtt-könyvek egyszerűsített változatai, irodalmi értelmezésük is egyszerűbb eszközökkel történik, a professzionális olvasóknak sem kell túlságosan komolyan venniük az elemzésüket, hiszen a finomabb dolgokat a gyerekek úgysem veszik észre, azok nem hatnak rájuk. Ebben az értelmezésben a gyermekirodalom szó előtagja nem csupán megjelöli az irodalmi mű célcsoportját, hanem el is határolja az irodalom többi részétől, hasonlóan a *gyermekpezsgő*höz: »gyermekek által fogyasztható«, »felnőttek számára nem releváns«, »nincs tétje«. A másik séma éppen az ellenkezőjét mondja: A gyermekből felnőtté válás értékvesztés, a felnőttek fantáziája kiszárad, elfogulatlanságuk elillan, vezérelveik utilitáriusak lesznek, csak a mese őrizhet még, tanúsíthat valamit a fantázia varázsos világából.” (2005: 4).

E két megközelítés jelenbeli érvényességének bizonyítékeképpen, mintegy ezek szintéziseként, idézem a szakdolgozatom tárgyául választott meseanyag írója, Tarcsai Szabó Tibor véleményét: „aki mesét olvas vagy ír, kicsit kortalanná válik. A lelke biztosan megőrzött valamit a gyermekből. A játékosságból, az elfogulatlanságból, a világ sokféleségének elfogadásából – és sorolhatnám a további jelzőket. Nekem ez valamennyire biztosan sikerült, s ez jó érzés még akkor is, ha a zord felnőttek egy része ezt elutasítja vagy infantilisnak minősíti. Egy vidéki kollegám egyszer azzal fogadott: – Nemrég hallottam, hogy meséket írsz. Nem baj, azért még nem lettél kisebb a szememben. Szerencsére azonban nem mindenki gondolkodik így, a gyermeki lélek még sokunkban jól megfér felnőtt mivoltunkkal.” (Net2).

Témaválasztásomat elsősorban a mesék szeretete vezérelte. Már fiatal felnőttként fordult a figyelmem Lázár Ervin életműve felé, akinek meséi teljesen elvarázsolják olvasóját vagy hallgatóját. Ekkor döbbsentem rá, hogy a magyar kortárs meseirodalom számos kiváló író rejt; és reflektálva LOVÁSZ megállapítására, – csak zárójelben jegyzem meg – ezeknek a meséknek a felfedezése egyáltalán nem könnyű feladat, a jó néhány kisebb tehetséggel megáldott, ámde ígéretes borítóval és címmel (jó marketinggel) bíró mesekönyvek, illetve a külföldi meseirodalom fordításainak tengerében.

Néprajz szakos hallgatóként, a mesékkel való közelebbi megismerkedés vált lehetőséggé, a mesei műfajokon, formai sajátosságokon keresztül. Már elsőévesként, az első

gyűjtőútunk során megismerkedhettem egy idős palóc mesemondó asszonnyal, aki egy este – megidézve egy letűnt világot – máktörés közben csaknem másfél órán keresztül mesélt néhányunknak. Diktafonnal felvett meséit azóta is féltve őrzöm. Bartusné Szandai Teréz meséi 2004-ben nyomtatásban is napvilágot láttak (MAGYAR ZOLTÁN 2004. *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések*. Bp.).

Néhány éve – szemináriumi feladatként – Babits Mihály egy meséjét elemeztem, összevetve a magyar népmesék legkedveltebb műfajával, a tündérmesék jellemzőivel. Sokáig azt gondoltam, ezt az utat folytatva fogom megírni a szakdolgozatomat. Végül nem a 20. század elejének írói anyagából került ki a témám, de a meséknél maradva, a kortárs írók meseanyaga között akadtam rá Tarcsai Szabó Tibor mesekönyveire. Az ő meséi képezik tehát dolgozatom szövegbázisát.

A meseirodalom és a névtan

KOMÁROMI GABRIELLA megállapítására visszatérve, a meseirodalom kutatottságát tekintve a következőket írja: „Elhagyottnak elhagyott a »kert«, de miért titkos? Kritikus, irodalomtörténész, irodalomtudós olyan ritkán teszi be ide a lábát, mintha elásták volna a kulcsot, a bejáratot pedig befutotta volna a borostyán. [...] De mintha mostanában előkerült volna az a régi, rozsdás kulcs.” (1998: 6). Az 1990-es évektől az irodalomkutatás, illetve kritika irányából megindult az érdeklődés a mesék iránt. LOVÁSZ ANDREA 2003-as referátumában ugyanakkor még mindig azt hangsúlyozza, hogy hiányoznak a tudományosan értékelhető elméleti munkák, illetve a létező kritikák többsége sem mutat túl az ’50-es, ’60-as évek kronologikus szempontú felsorolásain (Net 1). Ám nemcsak az irodalom, hanem a nyelvészet felől is közelíthetünk a mesékhez. A mai magyar meseirodalom például rendkívül gazdag szövegbázis lehet különböző grammatikai elemzésekhez, stilisztikai eszközök vizsgálatához. A nyelvészeti kutatásokat tekintve, és itt leszűkítve azok körét a névtani kutatásokra, alig született olyan munka, melyben a mesék szolgálnak az elemzés kiindulópontjául. S az a néhány, ami nyomtatásban is megjelent, csupán a népmesék névanyagával foglalkozik (VOIGT VILMOS 1985: 116-127, PAPP ÁGNES KLÁRA 1995: 45-53, BAUKO JÁNOS 2005: 102-110). Az irodalmi mesék (vagy műmesék, dolgozatomban mindkét kifejezést használom) névadása – eltekintve G. PAPP KATALIN nemrégiben megjelent tanulmányától (2007: 151-159) – fehér foltja a névkutatásnak. Ez azért érdekes, hiszen az írói névadással, illetve egyes írók névadásával, irodalmi művek névanyagával kapcsolatban már számtalan írás látott napvilágot. Ha csak a Névtani Értesítőben megjelent

írásokat nézzük végig, azt találjuk, hogy egyes írók műveiben előforduló személynevek összegyűjtése és (kisebb-nagyobb mértékű) elemzése még mindig legalább olyan divatos téma, mint egyes települések személyneveinek ismertetése. A hosszú sorból kiragadva néhányat, vizsgálták már Krúdy Gyula (PETHŐ JÓZSEF 1999: 299-304, Uő. 2000: 97-103), Tamási Áron (VARSÁNYI GYÖRGY 1993: 311-315, SZOPOS ANDRÁS 2000: 91-97), Jókai Mór (KAPOSÍ JÓZSEF 1985: 127-131, KÉFER PIROS 2001: 81-91), Karinthy Frigyes (TAKÁCS EDIT 1999: 281-287, Uő. 2002: 127-140, 2003: 236-243), Ottlik Géza (FARKAS EDIT 1997: 68-77, Uő. 2000: 86-91) névadását. Mivel a vizsgált írók műveinek többségében valós magyar család és keresztnév viselnek a szereplők, a bemutatások sora nem terjed tovább ezeknek a neveknek a számbavételéig, a kategorizálásáig, a névelemek szerinti csoportosításig (pl. a személyneveken belül a férfi és női nevek, illetve családnév, keresztnév, ragadványnév stb. elkülönítése; egy- vagy kételemű nevek megkülönböztetése). Többen vizsgálták az írói nevek életrajzi vonatkozásait, valamint kedvelt a beszélő nevek bemutatása is.

LEONARD R. N. ASHLEY 2003-as tanulmánya az egyesült államokbeli névtudománnyal kapcsolatos kutatásokat, célokat mutatja be; felvetései a hazai névtan kutatói számára is megfontolandók lehetnének. ASHLEY a névtant (onomasztikát) interdiszciplináris tudományként határozza meg, amin belül a „literary onomastics” (irodalmi névtan vagy névtudomány) összekötő hidat képez a tudományos kutatás és az irodalmi értékelés között (280, 284). ASHLEY szól az egyesült államokbeli helynévkutatásról, majd az irodalmi névtudomány fontosságát, komolyságát hangsúlyozza. Az Egyesült Államokban ugyanis az irodalmi névtudomány rossz helyzete szerint abból következik, hogy – akárcsak Magyarországon – sokkal inkább kedvelt a helynevek kutatása, mint az irodalmi neveké, valamint sokan tudománytalannak tartják az utóbbiak vizsgálatát. ASHLEY tanulmányának nagyobb részében, az amerikai névtani jellegzetességek (mint például a márkanevek) bemutatása mellett, az amerikai névtani társaság, a „The American Name Society” (ANS) kutatóinak munkásságát tárgyalja. Végül az irodalmi nevek amerikai vizsgálatának nem éppen pozitív helyzete miatt, hangsúlyozza, hogy az irodalmi nevek kutatásának megújulására (új „LitOn”-ra = Literary Onomastics) van szükség. Ezért egy új társaság létrehozását indítványozza, ez lenne az ISLO (International Society for Literary Onomastics), ami nemzetközi keretek között, kifejezetten az irodalmi nevek kutatásával foglalkozna. Elképzelései szerint az ISLO koncentrálhatna a nevek egy-egy irodalmi szövegben betöltött

funkciójára, illetve szerzőket, írókat hívhatnának meg, akik az írói névadás motivációjáról beszélhetnének (298-299).

Az Ashley által megálmodott (interdiszciplináris és nemzetközi) kutatási keretek eddig még hazánkban sem valósultak meg, de legalább az irodalmi névadás vizsgálatát tekintve születtek jelentős eredmények. Ugyanakkor már csak a szűkebb meseirodalomra koncentrálna, érthetetlen, hogy eddig miért nem került sor egy-egy irodalmi mese névanyagának számbavételére, elemzésére. Hiszen a kortárs mesék névanyaga rendkívül gazdag, a meseírók fantáziája a névadás tekintetében is szabadon szárnyalhat, semmi sem köti őket, hacsak nem a hagyomány (de az ahhoz való ragaszkodás mértékét is ők maguk döntenek el). Egyre több olyan mese (tágabb értelemben meseregény, de még gyermekvers is) lát napvilágot, amiben a hagyományos család és keresztnévek, valamint a becenevek helyett, fiktív, kitalált nevek szerepelnek, amelyek általában rendkívül ötletesek, humorosak; például *Rimapénteki Rimai Péntekh*, *Brwrw úr*, *Lapázi Lopez* (Lázár Ervin: *Bab Berci kalandjai* 1989), *Paca cár*, *Lecsöppenő Kecöp Benő*, *Babaarcú Démon* (Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen*, 2003). Az elmúlt két évtizedet megelőzően, a mesék írói gyakran a keresztnévek becéző alakjai mellett (pl. *Ilus*, *Zsuzsika*, *Ferkó*, *Pista*), a népmesék jellemző neveit vették át, vagy azokhoz hasonló, illetve a (nép)mesei hagyománynak megfelelő neveket alkottak. A meseírók kedvelték az alliteráló neveket is – mint *Bárány Boldizsár* (Szabó Magda), *Misi Mókus* (Tersánszky Józsi Jenő), *Dörmögő Dömötör* (Sebők Zsigmond). Napjaink magyar meseirodalmára – ahogy már említettem –, egyre inkább a hagyománytól való elrugaszkodás jellemző, ami természetesen nemcsak az újszerű névadásban mutatkozik meg, hanem például a hagyományos népmesei szerkezettől való eltérésben, annak átalakításában. A nevek megnövekedett jelentőségét mutatja, hogy a kortárs mesék írói a névadásnak nagyobb figyelmet szentelnek, nemcsak az egyes nevek szintjén, hanem akár a cselekmény szintjén is.

A következőkben tehát a fent bemutatott hiányt szeretném valamelyest pótolni, egy általam választott kortárs meseíró, Tarcsai Szabó Tibor névanyagának bemutatásával, illetve vizsgálatával.

A szerzőről és a meséiben szereplő nevekről

„Kevésbé ismert
talán, mint
Böszörményi, de
Tarcsai Szabó Tibor
szöszölményi
- amelyben
zsurgaborlók,
krikszkrakszevő
tevék, és egyéb furcsa figurák
bukkanak fel egyre
-
szintén új szint
visznek e nagy elegyelegybe.”

(Varró Dániel)

Tarcsai Szabó Tibor állítása szerint nehéz az olyan klasszikusok közé kerülni, mint Lázár Ervin; megítélésem szerint sem tartozik a széleskörűen ismert meseírók közé, pedig igazán megérdemelné, hogy az élvonalba kerüljön. BOLDIZSÁR ILDIKÓ a kortárs magyarországi és külföldi meseirodalmat áttekintve, egy sorban említi őt többek között Lázár Ervin, Békés Pál, Szijj Ferenc, Lajta Erika írókkal (2004).

Az író honlapján (www.tarcsaiszabo.hu) tájékozódhatunk munkásságáról, illetve az itt megadott további linkekre kattintva, meséit is olvashatjuk. A középkorú üzemgazdász első mesekönyve 2000-ben jelent meg, bár már gimnazistaként is írt verseket; az ekkor keletkezett halandzsaverseit későbbi meséibe is belecsempészte. Apaként két fiát szórakoztatta meséivel, majd az 1998-as kistarcsai meseíró-pályázatot megnyerve, hivatalosan is elindult a szerzővé válás útján. 2007-ben jelent meg az ötödik mesekönyve.

Első két könyve, a *Pamuhihőke és Sámsemék*, valamint *A jajszárnnyú fecskerigó* az *Össze-Vissza Erdő*ben játszódik, aminek a szomszédságában áll egy *Mesélnék* nevű helység, amely a *Micsoda város!* és *Az elvarázsolt város* történeteinek helyszíne; ezekben tulajdonképpen egy-egy közösség lakóinak életébe pillanthatunk bele. Meseregényei összefüggő történetek láncolata, visszatérő alakokkal. Hétköznapi szereplői csetlésük-botlásuk ellenére, sőt talán éppen esendőségük, valamint humánus megnyilvánulásaik miatt szerethetőek. Meséit egyaránt jellemzi a humor, az irónia és a sokszor ezek mögé bújtatott erkölcsi mondanivaló. Meséiben csodás események, valamint nem mindennapi tárgyak mellett, megjelennek a modern technika vívmányai is, sokszor a népmesék segítő tárgyainak továbbgondolásaként. Tarcsai Szabó legutóbb megjelent *Segítség, megszöktünk!* című mesekönyvére is érvényesek a fentebb tett megállapítások, bár ez a meseregény inkább mutat

a tündérmesékkal rokonságot, mint a szerző korábbi meseregényei (ezekben csupán egy-egy mese idézte fel, illetve transzformálta a tündérmesei szerkezetet, motívumokat; vö. *Pamuhihőke és Sámsemék* c. mesekönyv *Mesedélután* c. meséjét, *Benő és bigyója* történet), illetve – amint azt TAMÁS ZSUZSA (Net3) is említette – *Csongor és Tünde* történetétől sem áll olyan távol (lásd a megkettőzött szerelmi történetet és a három kacagó koboldot).

Sokan vonnak párhuzamot Tarcsai Szabó Tibor és Lázár Ervin meséi között. A nevek ötletességét, játékoságát, valamint egyes retorikai eszközöket (pl. a halmozás gyakori alkalmazása) tekintve, valóban nagy az egyezés köztük, mégis más a mesék stílusa.

A két meseíró mesevilága közti hasonlóság nem a véletlen műve, amellet, hogy Lázár Ervin volt Tarcsai Szabó Tibor meséinek első kritikusa, az író középiskolás kora óta szerelmese Lázár meséinek. Első meséi helyszínének is az *Össze-Vissza Erdő* nevet adta, leplezetlen utalással Lázár *Négyszögletű Kerek Erdőjére*.

Tarcsai Szabó Tibor kedveli a humort, *Az állat én vagyok!* címmel megjelentek már satirikus írásai is (2003). Az író kedves személyisége, nyelvi humora meséiben, sőt mesei neveiben is tükröződik. Ötletes nyelvi megoldásai az egész szövegvilágát jellemzik, a cselekmény szintjén is megjelennek. A *Segítség, megszöktünk!* című meseregényében például a *Tudta a manó, hogy...* (SM 35) nyelvi fordulatra előbújik egy manó, vagy *Az elvarázsolt városban Parmezán*, a boszorkány megfenyegeti macskáját, hogyha nem marad csendben, lakatot tesz a szájára; majd a macska újbóli megszólalásakor, *Parmezán* varázspálcájának suhintására hirtelen egy súlyos lakat terem a macska száján (EV 72).

„Tarcsai Szabó Tibor igazi mesélő, aki a könnyed történetmondás mellett nagy gondot fordít a nyelvi tisztaságra is. Meséit átszövik a nagy nyelvi leleménnyel alkotott szójátékok, valamint az eredeti jelentésükből kiemelt és új jelentéssel felruházott szavak.” (BOLDIZSÁR ILLDIKÓ lektori véleménye Tarcsai Szabó Tibor: *Pamuhihőke és Sámsemék* című könyvéről, ld. Net2, Uő. 2004: 251-252). A *jajszárnyú fecskerigó* egyik szereplője, *Kalicskó* az erdő nyugalmanak, illetve csöndjének érdekében, megtiltja az erdő lakóinak a neszezést, ezzel némaságot teremtve; *Lábalóga Szilveszter* felvilágosítja a csend és a némaság közti különbségről: „– Csend vagy némaság – értetlenkedett *Kalicskó* –, mi a különbség? – Nagyon sok! – állította *Lábalóga*. – Az erdő csendje nem más, mint a madarak gondtalan csivitelése, a bogarak zúgása, az avar zizzenése, a szél simogató susogása. A micsergek csicsergése a fák ágain, meg a mizergek zizergése az avarban. Ez az erdő pedig nem csendes, hanem néma. Szinte még a légy zümmögését is lehet hallani. – Hol? – kapta fel a fejét *Kalicskó* dühödten, és

hallgatózni kezdett. – Hol zümmög az az átkozott légy? – Nem zümmög az sehol – ingatta a fejét Lábalóga. – Hát éppen ez a baj, hogy nem zümmög! (JF 47).

Tarcsai Szabó Tibor mesekönyveiben ne keressük az írói névadás által kedvelt hagyományos család és keresztnéveket, mert csekély eredményre jutunk. Ahogy ezt az író is megfogalmazta: „nálam kevés *Péter* és *Pál* van.” Számára nemcsak a meseírás, hanem a névadás is szórakoztató játék, amit „jókedvében csinál”, s ezt az általa adott, illetve alkotott nevek is tükrözik. A mesében szereplők nevének eredetéről saját maga vallott egy vele készített interjúbán: „Néhány nevet családtagjaim gyermekkori elszólásaiból alkottam, így született például a *Repülőkeopter* vagy *Mimmedeszi* figurája. Vannak beszélő nevek, mint *Hakinyiti Becsukié*, aki egy könyv lapjai közé csalja a városiak hangját, vagy ilyen *Lábalóga Szilveszter*, a vándor, aki nevével ellentétben éppen nem a lábalógatásáról híres. Persze vannak olyan nevek is, amelyek egyszerűen csak a fantázia szülöttei, mint *Talabér*, *Kelemon*, *Zsurgaborló* és sok más.” (Net2). Az író névadásában az életrajz nemcsak a családtagok, ismerősök elszólásaiból átalakított vagy az általuk adott nevekben, az író születési helyének nevében, illetve annak szerepeltetésében mutatkozik meg, hanem az író szakmája és hobbija is tetten érhető egyes szereplők elnevezéseiben. Az író mezőgazdasági szaktudását fedezhetjük fel például *Erwinia* nevében, ami egy növénybetegség (*Erwinia stewartii*) latin nevének első tagja. Tarcsai Szabó sakkfeladvány-szerző múltjára utal *Hosszú Sánc* (egy sakklépés), a kalapos indián, vagy *Kaszparidze* (Kaszparov, grúz származású sakkvilágbajnok) neve.

A névalkotás folyamatát tekintve, az író elsőként általában a szereplőket találja ki, tehát sokszor azok karakteréből indul ki a megfelelő név megválasztásához. Ugyanakkor ennek ellenkezője is igaz, az író a vele készített mélyinterjúbán elárulta, hogy létrehozott egy névfile-t, ahol azokat a neveket gyűjti, amelyeket későbbi írásaiban felhasználhat.

„Nagyon sok mesém születik így, hogy nem a történetet találom ki, hanem a szereplőket. Őket persze jól ismerem, hiszen a barátaim. Még a rosszak is. Egy kis túlzással azt mondhatom, hogy nem kell mást tennem, csak behelyezem őket egy konfliktushelyzetbe, és szinte már hátra is dőlhetnek. Ők azt mondják és teszik, ami a jellemükből fakad, és valahogy mindig kikecmeregnek a bajból. [...] A mesék világában ugyanakkor olyasmi is megtörténhet, ami a való életben nem, ezért különösen szórakoztató írás közben ezeket a lehetőségeket a mi világunkéval összegyűjteni. Ilyen szórakoztató játék a névadás is. Alig akad olyan szereplője a mesémnek, akinek normális neve lenne.” (Net2).

Az irodalmi névadás szakirodalmi áttekintése

HAJDÚ MIHÁLY fogalmazta meg először az irodalmi névadás definícióját: „Amikor regényekben, drámákban, filmekben vagy bármilyen műben, legyen az írásban, vagy szójhagyomány útján terjedő, tulajdonnevekkel találkozunk, akkor írói vagy irodalmi névadásról beszélünk.” (1994: 74). Amennyiben a szójhagyomány útján terjedő művek alatt az egyes folklórműfajokat (pl. népmese, népdal) is értjük, a meghatározás nem helytálló, hiszen – az oralitás sajátosságaként – ezek mögött legtöbbször egy közösség áll, és nem dönthető el, hogy kinek a nevéhez köthető az egyes darabok megszületése. HAJDÚ helyesen jár el, amikor az „írói névadás” és az „irodalmi névadás” megnevezést egymás mellett szerepelteti. A szakirodalomban ugyanis mindkét változat bevett, ám általában ugyanabban az – ’egy író általi névadás’ – értelemben használt. Már 1959-ben felhívta rá a figyelmet MIKESY SÁNDOR, hogy el kell választani az irodalomban való névadást az irodalomból való névadástól. „Mivel pedig az elsőre igen megfelelő a KOVALOVSKYtől is használt „írói névadás”, az „irodalmi névadás” a második számára kell fenntartanunk (110). MIKESY kezdeményezése respektálatlanul maradt, a névtannal foglalkozó kutatók azóta is mindkét változatot használják, gyakran ugyanabban a jelentésben (ezért jelen munkámban én sem követem MIKESY ajánlatát).

Az írói, irodalmi névadással Magyarországon elsőként, a legbehatóbban KOVALOVSKY MIKLÓS foglalkozott; mivel azóta sem született a témában alaposabb munka, ezért ez a fejezet főképpen az ő írására (1934) épül. KÁLMÁN BÉLA *A nevek világa* című munkájában (1996: 105-110, 179-180) foglalkozik ugyan röviden az irodalmi névadás kérdésével, de azt Kovalovszky nyomán teszi, ezért nem tartom szükségesnek véleményének bemutatását.

A KOVALOVSKY által felvetett kérdések máig érvényesek: „Vajjon tudatos munka-e az irodalmi névadás, érzi-e a fontosságát az író, elmélkedik-e a név megválasztásáról, hangzásáról, jelentéséről, jellemző erejéről, a hős és a név összeilléséről? Vagy ösztönösen bukkan fel a név? Mi vezeti az író a név megválasztásában: tudatalatti erők, vagy csak a véletlen? Nem mi tulajdonítunk-e csak fontosságot e kérdésnek, s magyarázunk bele a névadásba olyan szándékokat és indítékokat, amelyekre az író sohasem gondolt? Mindezekre a kérdésekre csupán maguk az írók adhatnak választ.” (1934: 2). Ebből a szempontból szerencsés az, aki kortárs író névanyagát kívánja elemezni, hiszen ha az író készségesen rendelkezésére áll, minden felmerülő kérdésre választ kaphat. Ezzel szemben a

legtöbb vizsgálat a régebbi korszakok íróinak munkásságára irányul, amikor csupán a meglévő irodalmi anyagból lehet kiindulni. Az 1800-as évek közepétől már előfordulnak olyan vallomások, ahol az író a nevek megválasztásáról beszél. Ezeknek csekély számából következően KOVALOVSZKY rámutat, hogy „a művészi és tudatos írói névadás aránylag modern jelenség.” (1934: 2).

Kovalovszky idézi Kosztolányi Dezső véleményét, aki szerint az író számára a neveknek döntő jelentőségük van, és a nevek együtt jelennek meg az alakokkal. KOVALOVSZKY szerint viszont azt várjuk, hogy előbb születik meg az alak az író képzeletében, és valamivel később a név. Ám az ellenkezőjére is lehet példa, hogy elsőként csak a név él az íróban, majd „embert terem hozzá”. A kutatónak a mi esetünkben igaza van, Tarcsai Szabó Tibor névalkotási folyamatát tekintve, mindkét megoldás érvényes. Az irodalmi névadás tudatosságát bizonyítja, hogy általában az írók a végsőig ragaszkodnak hőseik nevéhez, ha valamiért meg kellene változtatniuk azt. „Az író képzeletében a név hozzátapad az alakhoz, összeolvad, eggyé lesz vele. Előtte a név nemcsak a személy pusztá jelképe, nemcsak jelenti, hanem magában foglalja.” (1934: 4). Ugyanakkor ennek ellenkezője is igaz, nem mindegyik író fordít nagy figyelmet a névadásra, alakjainak nevére.

Amennyiben az író megfelelő, az alakjához illő nevet választ, az nagyban hozzájárul a mű sikeréhez. „Zeneiségével meghatározza, jellemzi, leírja vagy kiegészíti az ábrázolt egyéniséget, sokszor valóságos fogalommmá válik.” (KOVALOVSZKY 1934: 8). Lázár Ervin *Dömdödömje* szinte univerzális nyelvként működik, „*Dömdödöm* és *dömdödömözés* emblematikusan reprezentálja az egy lexémába sűrített teljes világot.” (G. PAPP Katalin 2007: 158).

J. SOLTÉSZ KATALIN szerint az „irodalmi névadás” megnevezés nem a legmegfelelőbb, helyette a „névfikció” kifejezést ajánlja: „hiszen arról van szó, hogy az író fiktív személyeknek, esetleg helyeknek ad nevet, illetőleg létező modelleket ábrázol kitalált, fiktív névvel.” (1979: 152-153). J. SOLTÉSZ ugyanakkor megállapítja, hogy a valóságos névviselőknek valóságos néven való említése is legalább olyan gyakori jelenség az irodalomban, és az irodalmi stílusnak is fontos tényezője, sőt a valóságos és fiktív nevek vegyítési aránya is érdekes lehet (153). Ez utóbbi felvetés a mesék névanyagát vizsgálva sem hagyható figyelmen kívül, hiszen sokat árul el az íróról, hogy a fiktív nevekhez képest, milyen arányban használ valóságos neveket, illetve hogy ez az arány az egyes névcsoportokon belül hogyan változik. Tarcsai Szabó (és általában a kortárs meseírók) meséinek esetében a fiktív

nevek aránya sokkal nagyobb a valóságos nevekéhez képest, de a valóságos névelemek felhasználása, fiktív nevekké való átalakítása is nagyon gyakori megoldás.

J. SOLTÉSZ megkülönböztetve valóságos és fiktív neveket, az irodalmi névadáson belül elsőként a valóságos neveket tárgyalja. Példákkal mutatja be azt a nem túl gyakori jelenséget, amikor a költők névvel említik önmagukat, megszólítják önmagukat, vagyis a költő neve előfordul saját versében. Majd a női nevek szerepét taglalja a szerelmi lírában, melyek a szerelmi érzés ünnepiségét nyomatékosítják. A versekben megjelenő olyan nevekre is hoz példákat, melyek egy-egy költő személyes ismerősei. Ezek az olvasó számára általában minimális információtartalommal bírnak, de az életrajzi kutatások kiegészíthetik az utókor ismereteit e nevek viselőivel kapcsolatban. „A történelemből, művelődéstörténetből, mitológiából, vallásból stb. vett nevek nemcsak a vers jelentéstartalmát gazdagítják, az asszociációk széles távlatát nyitva meg az olvasó előtt, hanem jellemzők is lehetnek egyes költőkre, költői irányzatokra, irodalomtörténeti korszakokra.” (1979: 156).

Míg a népmesék felépítési szabályai kötöttek, egy mai meseírónak nagyobb az írói szabadsága, tulajdonképpen bármit becsempészhetsz írásába, sőt a legtöbb újszerű elem talán a nevekben jelentkezik. Az irodalmi mesékben szereplő személynevek gyakran nem olyan nagy mértékben, de az állat-, hely- és tárgynevek sokszor idegenek a népmesék világától, s ez utóbbiak számtalanszor az aktuális kor jellemző eszközkészletéről árulnak el valamit. Tarcsai Szabó többször él azzal a megoldással, hogy egy népmeséből ismert tárgy nevét aktualizálja, ilyen például a *hétmérföldes számítógép*, vagy egyszerűen csak elrejt egy-egy a mi korunkra jellemző tárgy, eszköz nevét egy a mesei világába illeszkedő névbe; *Wincs Eszter, sínintercity*.

Fiktív neveket legtöbbször mesékben, romantikus eposzokban és drámákban, valamint humoros, satirikus műfajokban találunk. A valóságos nevek és névelemek a hitelesség látszatát keltik, ezért főként a realista irányzatok kedvelik ezt a névadási módot. A népmesék is gyakran használnak egy-egy valós keresztnévet (pl. *János* vagy *Pál* és ezek alakváltozatai), de a teljes család- és keresztnév szerepeltetése nem jellemző a mesék világára. A kortárs mesékben is csak ritkán jelenik meg egy-egy valódi kételemű személynév, Tarcsai Szabónál ilyen *Krémesi Kornél* neve, vagy a kissé átalakított *Kardosjános*. A valós keresztnévek sem gyakoriak, azonban – mint ahogy már említettük – a valós névelemek alkalmazása, fiktív nevekké való kombinálása kedvelt, pl. *Balkati, Szélhajtó Jakabusz*.

Az amerikai kutató, ASHLEY (2003) párhuzamba állítja az újszülöttek névadását és az írói névadást, mivel szerinte mindkettőben a tudomány és az esztétika játszik szerepet. Az

emberek – amikor születendő gyermeküknek választanak nevet – tudni szeretnék, mely nevek divatosak, s melyek nem; ahogy egy írónak is tudnia kell, hogy abban az időszakban, melyben művének cselekménye játszódik, milyen nevek voltak közkedveltek (284). ASHLEY az irodalmi névadás lényegének tartja a hihetőséget, amit a megfelelően kiválasztott, illetve megalkotott nevek is fokozhatnak. Megállapítja, hogy az irodalomban a vezetéknév a karakter jellegét, arcát adja meg, és egy névváltoztatás rávilágíthat egy lényeges cselekménypontra. Ezen kívül arra is felhívja a figyelmet, hogy az amerikai irodalom karaktereinek többsége önéletrajzi ihletésű, vagyis az író életének valós szereplőire megy vissza. Számunkra az a leglényegesebb megállapítása, hogy mindig a mű kontextusában kell a nevek vizsgálatát végeznünk (ASHLEY 2003: 288).

KOVALOVSKY (1934) munkájában azon a kérdésen kívül, hogy mennyire tulajdonítanak fontosságot az írók a nevek megválasztásának, azt vizsgálja, milyen indítékok vezetnek az írói névadást. J. SOLTÉSZ (1979) szerint az indíték lehet például a diszkréció, vagy a kifejezőerő növelése. A kifejezőerőhöz járul hozzá a nevek hangulata.

A névhangulat

KOVALOVSKY úgy tartja, hogy a legtöbb tulajdonnév köznévből alakult, és a tulajdonnevek nem rendelkeznek jelentéssel. A jelentésnélküliségük okát történeti folyamatban, a jelentésváltozásban látja. A név szerinte, ha el is veszti etimológiai jelentését, mindig új képzetekkel, színekkel telik meg, sőt az egy nyelvközösséghez tartozók számára sokszor azonos hangulattal. Az értelmi elem elhomályosulásával ez a hangulati kísérő lesz a meghatározó. Híressé vált irodalmi nevekbe belesugárzik az általuk jelölt személy egyénisége. Ugyanígy a mindennapi életben, ha találkozunk egy névvel, aminek ismerjük viselőjét, a róla alkotott képzetünk, valamint a hozzáfűződő érzelmeink egyfajta tartalommal és hangulattal töltik meg a nevet (1934: 11).

KOVALOVSKY felveti a kérdést, van-e összefüggés a szó hangalakja és jelentése között? A hangutánzó és hangfestő szavakban a hangok és a kifejezett fogalom közti kapcsolat egyértelmű. Azonban a hangok önmagukban is bizonyos hangulati és esztétikai hatást kelthetnek bennünk, de ezek az asszociációk általában szubjektívek. Az érzetek kialakulásában szerepet játszhat a név hossza, a magán- és mássalhangzók aránya és váltakozása. A mély magánhangzók – a zenei mély hangokhoz hasonlóan – a komolyság, komorság kifejezésére alkalmasak, míg a magas hangok vidámságot, derűt fejezhetnek ki. A

mássalhangzók keménysége-lágysága, azok előfordulásának aránya is befolyásolhatja a név bennünk kialakított képzetét, ránk gyakorolt esztétikai hatását (1934: 11-18).

A névhangulat vizsgálatánál természetesen a kor és környezet befolyásoló erejét is figyelembe kell venni. „A történelmi asszociációk és a hagyomány a forrása igen sok név sajátos hangulatának. [...] Például az *Éva* nevet szinte kivétel nélkül rokonszenvesnek találjuk, mert az első asszony misztikus alakját, a nőiség ideálját és a női gyengédséget érezzük benne. Lehet, hogy a név lágú, kellemes hangzása, tehát hangszimbolikai értéke is szerepet játszik itt.” (1934: 23). A keresztnévek idegen nyelvi formáinak mindig előkelőbb, patetikus hangulatuk van, ahogy a keresztnévek becéző alakjai kedvességet, a név viselője iránti szeretet sugároznak.

J. SOLTÉSZ KATALIN az irodalmi névadással való jellemzés esetében a beszélő neveknél, vagyis a név közszói jelentésénél megbízhatóbbnak tartja a reális névhangulatot. „Az író olyan nevet választ vagy komponál alakja számára, amely az olvasó tudatában is bizonyos társadalmi helyzetet, életkort, esetleg testi-lelki tulajdonságokat asszociál. Arisztokrata, előkelő alakok a magyar irodalomban többnyire ipszilonos, általában régies helyesírású családnevet és nemegyszer ritkább, feltűnő személynevet viselnek, népi szereplők pedig egyszerű tucatsnevet vagy jellegzetesen paraszti nevet.” (1979: 159). J. SOLTÉSZ szerint a névdivat jelenségei a szereplők életkorában érhetőek tetten, az idősebb alakok divatjamúlt nevet kapnak, a fiatalok divatosat, pl. Németh László *Irgalom* című regényében anya és lánya neve: *Irma* és *Ágnes*. Az író befolyásolja abban is a névdivat, hogy szimpatikus vagy ellenszenves szereplőinek milyen típusú nevet választ. Az olvasóban jó benyomást keltenek az egyszerű, harmonikus hangzású vagy kellemes asszociációt keltő nevek, pl. Mikszáth Kálmán *A jó palócok* című művének nőalakjai: *Baló Ágnes*, *Bede Anna*, *Péri Judit*, ugyanakkor Jókai regények szereplőinek csikorgó-recsegő hangzású nevét, mint *Krisztyán Tódor*, *Brazovics Athanáz*, a mai olvasó sem találja rokonszenvesnek.

Tarcsai Szabó meséit tekintve, mint már szó volt róla, elenyésző a valódi keresztnévek száma; sőt az író ellenébe megy a névdivatnak. Tudatosan nem a ma kedvelt, divatosnak tartott neveket választja, illetve ha ma is gyakori keresztnévet ad, annak az az oka, hogy ezeket a szereplőket valódi személyekről mintázta, akiknek neveit kissé átalakította, mint *Orsilla* vagy *Andrion*. A modell után alkotott irodalmi alakok fiktív nevet kapnak, ugyanakkor a fiktív név a modell eredeti nevével részben megegyezhet, vagy emlékeztethet rá (J. SOLTÉSZ 1979: 163). Tarcsai Szabó meséiben is – az előbb említettek mellett – több valós személy neve szerepel, de mindannyiszor (kisebb vagy nagyobb mértékben) átalakítva, pl. *Nikolin*, *Kaszparidze*.

A családnév és a keresztnév együttese, a névelemek egymáshoz való viszonya, harmóniája vagy disszonanciája sok kifejezési lehetőséget rejt magában (J. SOLTÉSZ 1979: 161). A meseszereplők neveit tekintve általában a hangalak keltette asszociációk a meghatározóak; Tarcsai Szabó gonosz madara *Kalicskó* esetében, a csk mássalhangzók csikorgó találkozása kelti a rossz benyomást. A mesei nevek sokszor kedveskedőek, minden mesei műfajban előfordulnak a diminutív formák, ahogy azt már VOIGT VILMOS is megállapította (1985: 120). Egy másik lényeges hangulati kritérium a játékoság (ikerített formák, betű és szótag felcserélések), valamint a nevek jó hangzása. Tarcsai Szabónál ez utóbbi kettő nagyon hangsúlyos. Egyrészt a névalkotás számára játék, szórakozás, másrészt pedig a legtöbb név eredetét, illetve egyes névelemek összekomponálását egyszerűen a jó hangzással indokolta meg, pl. *Balkati, Lustapusta Zörömböröm* (RÁCZ BORBÁLA 2007).

Írói vallomások tanúskodnak róla, milyen nehéz megváltoztatni egy kitalált alak nevét, ha a külső körülmények kényszerítenek erre (KOVALOVSKY MIKLÓS 1934: 4). Tarcsai Szabó a kiadója kérésére változtatta a népmesékből is ismert *Milkóra* egyik szereplőjének nevét, akit korábban *Subidubinak* nevezett el. Ám ha a mű, az alkotás belső törvényei kívánják úgy, az író az eredeti névfikcióról lemondva, újat, találóbbat keres (J. SOLTÉSZ KATALIN 1979: 162). *Hakinyiti Becsuki* figurájával is hasonló történt, akit korábban *Tarbezárnak* hívott az író. Amikor azonban kitalálta a szereplőt kifejezőbben jellemző *Hakinyiti* nevet, akkor *Tarbezárnak* más szerepet keresett.

KOVALOVSKY az irodalmi névadást a címadáshoz hasonlítja, amelynek célja lehet a hangulat előkészítése. „Az irodalmi névadás célja is hasonló: olyan nevet adnak az írók személyeiknek, amely mintegy előre bemutatja, lefesti, elénk állítja őket, amelynek érzelmi velejárója megfelel a jellem természetének és hangulati egységének.” (1934: 32).

„Az írónak arra kell törekednie, hogy jó és kifejező nevet találjon, olyat, hogy az olvasónak azt szuggerálja a név, amit az író akart vele kifejezni és éreztetni. A névhez fűződő különös hangulat és a hozzátapadt asszociációk gazdagsága azonban sokszor az író szándéka nélkül is képes bennünk felkelteni valamely egyéniség, jellem képzhangulatát.” (34).

A magyar irodalmi névadás változása a 20. századig

KOVALOVSKY MIKLÓS (1934) áttekintette a világirodalomhoz kapcsolódó irodalmi névadás fejlődését, valamint részletesen tárgyalta a magyar irodalmi névadás szakaszait a 19. század végéig.

Míg a középkori magyar irodalomra a latin és görög nevek átvétele jellemző, az érdemleges irodalmi névadás, névalkotás a 18. század második felében, a szerzetesi iskoladrámákkal indul meg. Dugonics Andrásnak nagy jelentősége volt a magyar névadás történetében; felelevenítette a régi magyar neveket, s azok mintájára újakat alkotott, pl. *Etelka*, *Jólánka* a romantika korszakában a legkedveltebb női nevek közé tartoztak. (KOVALOVSKY foglalkozik Csokonai, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Katona József névadásával is). A 19. század első negyedében a magyar irodalomban még a beszélő név játssza a főszerepet, de a romantika kezdetével, az eposzíráshoz kapcsolódóan az irodalmi nevek új típusa válik kedvelté, az írók, költők alkotta romantikus hangulatú magyaros nevek, pl. Vörösmarty *Zalán futása* című művében szerepel: *Edömér*, *Dalamér*, *Dalma*, *Szömér* (nőnév). A novellákban, vígjátékokban, epigrammákban és az irányregényekben továbbra is gyakoriak a beszélő nevek. (KOVALOVSKY röviden szól Fáy András, Gaal József, Petőfi névadásáról is, majd Arany János – a komikus eposzaira jellemző beszélő nevek használata mellett – lelkiismeretes, a történeti hűségre törekvő névadását ismerteti.)

A 19. század második felétől, a regény műfajának fokozódó dominanciájával, a valószerűségre való törekvés követelménye a névadási szokásokat is átalakítja. Előtérbe kerülnek a valós életből vett nevek. A 19. század végén a beszélő nevek reneszánsza tapasztalható, de használatuk visszaszorul az élclapok körére (48-62).

A 20. század irodalmi névadásáról tudomásom szerint nem született összefoglaló munka, csupán egyes szerzők névadási gyakorlatát vizsgálták (ld. *A meseirodalom és a névtan* fejezetet). Ennek bemutatását, illetve pótlását jelen munkám kereteit tekintve nem tartom feladatomnak.

Az irodalmi névadás típusai

Az irodalmi nevek felosztását Arisztotelész végezte el elsőként, amikor is megkülönböztette a tetszőlegesen költött neveket, a már ismert, áthagyományozott nevektől (KUNZE 2004: 197).

KOVALOVSKY a névadást a jellemzés eszközének tekinti, és különböző fokozatokat állítva a neveket egy sorozatba illeszthetőnek tartja. A névadástípusokat aszerint állapítja meg, hogy mennyire tudatos és világos a név képzethangulatának forrása (1934: 36).

1. Elsőként a névtelen alakokról szól, ezzel kapcsolatosan az állatmesék szereplőinek neveit taglalja részletesebben. „A névadásnak különös típusát találjuk az állatmesékben (fabulákban). [...] A fabulaíró is emberi tulajdonságokkal ruházza fel állatalakjait, hogy rajtuk keresztül élénk állítsa és kipellengérezze az emberi vétkeket. Mindig egy embertípust személyesít meg az író valamely állat formájában, annak a megfelelésnek alapján, melyet ősi idők óta érzünk bizonyos embertípusok és állatfajok között. Az állat egy emberi tulajdonságot ábrázol csak, mellékvonásokra nincs szükség, maga az állatnév már jellemez.” (1934: 36-37). Ahogy KOVALOVSKY is említi, az állatmesék (az anekdotikus tanmesék) egyik lényeges alkotóeleme az állatok saját nevével való jellemzés, hiszen az állatok egy-egy jellemző emberi tulajdonságot képviselnek, melyek a mese középpontjában állnak. Ebben a mesetípusban tehát az állatok (az általuk megjelenített tulajdonságok által) a főszereplők. A tündér- vagy varázsmesék állatai általában a főhős segítői (*farkas, medve*), de az állatok domináns tulajdonságaik után különböző jelzőket is kaphatnak, s ezek tulajdonnevesülnek, például az oroszán *Földneheze, Jólátó*, a kutya *Jó futó, Mitás*. Ugyanakkor egyes (főként domesztikált) állatfajták, mint a kutyák neve, fajtajelölő is lehet, pl. *Pumi* (BALÁZS – BARATI – WOLOSZ 1989: 47, 49).

2. A következő típus a titkolózó névadás, ahova az *R. kapitány, L. bárónő* típusú személymegjelölések tartoznak.

3. KOVALOVSKY szerint a szoros értelemben vett irodalmi névadás legegyszerűbb típusa az, amely a név közszói jelentésével akar jellemezni. TOLNAI VILMOS (1931) terminológiáját és definícióját átvéve, ő is „beszélő” vagy „leíró nevet” használja az ilyen típusú nevekre. „A beszélő nevek etimológiája általában átlátszó, világos; néha zenei kifejező erejük is van, vagy hangutánzó jellegűek” (KOVALOVSKY 1934: 40). Az egyoldalú jellemzés és a beszélő nevek alkalmazását KOVALOVSKY leginkább a mellékalakok jellemzésében tartja indokoltnak, szerinte a névadásnak ez a módja meglehetősen művésztelen, színtelen és nem mentes a komikumtól. A komikus vonást figyelembe véve

természetesnek találja, hogy leginkább a komikus műfajokban (bohózat, vígjáték stb.) fordul elő beszélőnév. A beszélőnevektől megkülönbözteti az ún. kontrasztneveket, amelyek jelentése ellentétes az alak egyéniségével, és használatukat csak akkor tartja helyénvalónak, ha az író komikus hatást kíván elérni.

4. A jelentéshangulat esetében az író nem akarja a név jelentésével megjelölni alakjának fő jellemvonását, vagyis a jelentés csak közvetve, a tárgyképzet hangulatával játszik szerepet. Ez a megoldás KOVALOVSKY szerint finomabb és elvontabb, mint az általa primitívnek tartott beszélőnév. A név tartalmától elszakadva, a név jellemző hangulatát figyelembe véve két csoportot különít el a kollektív eredetű külső asszociációk és az egyéni asszociációk szerint. A kollektív asszociációk egyforma erővel élnek az egy nyelvközösséghez tartozókban. Az ilyen típusú asszociációk leginkább a kor, miliő hangulatának megteremtéséhez járulnak hozzá. Ezért ha a mű cselekménye valamely jellegzetes vidéken pereg le, az írónak gondot kell fordítani a környezetrajz valószínűségére, vagyis olyan neveket kell alakjainak adnia, amelyek ezen a helyen szokásosak és jellemzők (1934: 39-42). Ehhez kapcsolódik Tarcsai Szabónak az a megoldása, amikor a fiktív *Síntarzia* országában élőknek csak olyan nevet választ (ld. *Sín Csilla*, *Kerekes Görgő*, *Sínnadratta király*), ami az ország (és lakói) legfőbb jellemzője; nevezetesen az, hogy az itt élők számára a vonatok nélkülözhetetlenek, hiszen azok rezgéseiből táplálkoznak.

KOVALOVSKY a kollektív jellegű asszociációk közé sorolja azt az esetet, amikor egy-egy névhez bizonyos életkor képzetét fűzzük. Az egyéni asszociációk körébe tartozik az, amikor a szó hangalakjának zenei és hangulatkeltő ereje tölti meg a nevet jellemző tartalommal. „A nevek, jelentésüket vagy más asszociatív tényezőket figyelmen kívül hagyva, mindenekelőtt kellemes vagy kellemetlen hatást tesznek ránk esztétikailag, esetleg közömbösnek érezzük őket. Ez a név zeneiségétől, hangzósságától, a hangok sorrendjétől, a hangsúlytól és a hanglejtéstől függ. A név által bennünk keltett kellemes vagy kellemetlen érzés természetesen átsugárzik a személyre is, akit a név jelöl, s könnyen hajlandók vagyunk őt ennek alapján rokon- vagy ellenszenvesnek tekinteni. Az író a hangalak esztétikai hatását felhasználhatja jellemzésre, ha úgy alkotja vagy választja meg a nevet, hogy a felkeltett hangulat megfeleljen a hős rokonszenves vagy kellemetlen egyéniségének.” (1934: 45-46).

KOVALOVSKY egy később megjelent tipológiájában némi változtatást végez rendszerén: az első helyre teszi az általánosító megjelölést, pl. *az öreg* (Hemingway: *Az öreg halász és a tenger*). A második továbbra is a titkolózó névadás, amit a szándékosan színtelen, jellegtelen nevek kategóriája követ, pl. *Nagy János*. A negyedik helyre kerül a beszélőnév,

ami után a kontrasztnevek csoportja következik. A hatodik a valószerű, de művészi névadás; ilyen típusú név KOVALOVSKY szerint az *Édes Anna*, amely kitűnő érzékkel hasznosítja jellemzésre a név gazdag kifejező értékének minden tényezőjét. A teljesen valószerűtlen nevek (tulajdonképpen fantázianevek) zárják a sort, amelyek az alak vagy a történet irrealitását, mese- vagy álomszerűségét éreztetik, pl. Krúdynál *Kisüsti*. Ez utóbbihoz tartozik a mesealakok nevének megválasztása, az állattörténetek névadása és a humoros névadás számos példája, *Mézga Géza* (1977: 198).

J. SOLTÉSZ KATALIN a névfikció következő típusait állapítja meg az irodalmi mű struktúráján belül: tulajdonnévi funkcióval felruházott önkényes hangsorok (pl. *Zenő*, *Elda* Kisfaludy Károlynál), tulajdonnevesített közzsók (*Mirigy*, *Ledér* Vörösmartynál), valóságos névelemekkel alkotott kombinációk (*Szentirmay Rudolf*, *Eszéky Flóra* Jókainál) és a valóságban is létező nevek kölcsönvétele, ráruházása költött alakokra (1979: 158).

J. SOLTÉSZ rendszerezése az irodalmi művek névanyagát vizsgálva megfelelő (bár a beszélő neveket itt nem említi meg, illetve a tulajdonnevesített közzsók alá tartozhatnak), de a meséket tekintve nem tartom követendőnek. A mesékben számtalan beszélő nevet találunk, ezért azt mindenképpen külön (és fő)típusként kezelem. (Az általam kialakított mesei nevek tipológiáját lásd később).

KONRAD KUNZE (2004: 196-197) az irodalmi névadást tárgyalva, a névválasztás indítékának alapján tartja feloszthatónak a neveket. Megkülönböztet „megtestesítő” neveket (verkörperte Namen), melyek egy valós vagy kitalált személy tulajdonságait testesítik meg, pl. *Dávid*, *Ulysses*; és „osztályozó” neveket (klassifizierende Namen), amik egy meghatározott miliőt keltenek (egy csoporthoz, társadalmi osztályhoz, földrajzi területhez tartozó nevek), mint a nemes *Don Juan* neve. Beszél hangutánzó- (klangsymbolische Namen) és beszélő nevekről (redende Namen) is.

KUNZE (2004: 196-197) ezeknek a csoportoknak a Birus általi rendszerezését is bemutatja (BIRUS, H.: Vorschlag zu einer Typologie literarischer Namen. In: DEBUS, F. – PÜTZ, H. (Hg.): *Namen in literarischen Texten des MA.s*. Neumünster 1989. S. 17-41). A vízszintes sorokban a névtípusok a jelentésük által, két szempontból szerepelnek egymás mellett, az érintkezés (Kontiguität) és a hasonlóság (Similarität) alapján. A függőleges oszlopok szerinti rendezés a több nyelvben való lehetséges megjelenést (nicht einzelsprachlich), illetve a csak egy nyelvben való érvényességet mutatja (einzelsprachlich).

A diagonális vonalak az esetek számát jelentik, az egyeditől (individuell) a sorozatosig (seriell).

Az irodalmi nevek típusai / Typen literarischer Namen (KUNZE 2004: 196)

<i>individuell (egyedi)</i>	nicht einzelsprachlich (több nyelvben lehetséges)	einzelsprachlich (csak egy nyelvben létező)
Kontiguität (érintkezés)	verkörperte Namen (megtestesítő nevek)	klassifizierende Namen (osztályozó nevek)
Similarität (hasonlóság) <i>Seriell (sorozatos)</i>	klangsymbolische Namen (hangutánzó nevek)	redende Namen (beszélő nevek)

Az irodalmi helynévadás

KOVALOVSKY szerint az irodalmi helynévadás az általa ismertetett fenti típusokat mutatja. KÁLMÁN BÉLA megkülönböztet valóságos és beszélő neveket, valamint röviden foglalkozik a titkolózó névadással és a hangulat felidéző nevekkal (1996: 179-180). J. SOLTÉSZ több figyelmet szentel a helyneveknek, bár a fiktív helynevekről szólva ő is kijelenti, hogy azok típusai megegyeznek a személynéveknél leírtakkal. A valóságos helynevek kérdését tárgyalva, megállapítja, hogy azok fő stilisztikai szerepe – mind versben, mind prózában – a „couleur locale érzékeltetése”. A szülőföldjükhöz erősen kötődő költők verseiben gyakoriak a szűkebb haza helynevei, pl. Illyésnél: *Cece*, *Simontornya*, *Ozora*, *Rácegres-pusztá* stb. Az utcanéveknek, városrészeknek, intézményneveknek stb. is erős „couleur locale-hatásuk” lehet, melyek egyben a korfestés, környezetfestés eszközei (1979: 156-158). A mesékben a valóságos helyneveknek kevés szerep jut, ám információval szolgálhatnak valamelyest az író életrajzáról, hiszen az író nagyobb valószínűséggel választ azokból a nevekből, amelyekhez valamilyen élménye kötődik. A legtöbb mesei hely- és földrajzi név ugyanakkor fiktív, (funkciójából adódóan) a valóságtól, a mi világunktól eltávolító, ugyanakkor motivált, mint például *Elátkozott Világ* vagy *Mesélnek városa*. Az írók gyakran felhasználják a *-falú*, *-falva*, *-vár*, *-háza* stb. helynévformánsokat, az *Alsó-*, *Felső-*, *Nagy-*, *Kis-*, *Szent-* előtagokat, vagy valóságos helynevek jelnevi elemeit kombinálják (J. SOLTÉSZ 1979: 168). A meseírók is felhasználhatják ezeket, Tarcsai Szabó többek között a *-föld(je)*, *-háza*, *-tér*, *-város*, *-birodalom*, *-világ* utótagokat kombinálja fiktív vagy valós

névelemekkel. A fiktív helynevekről az olvasó – szűkebb helynév-kompetenciája – miatt könnyebben elhiszi, hogy azok valóságosak, a mesei helynevek lényege ezzel szemben éppen a fikció megteremtése.

A költött helynév nemcsak jelentésénél, hanem pusztá hangzása, hangulatkeltő erejénél fogva hozzájárulhat az ott élő emberek, közösség jellemzéséhez. A regényalakok előkelőségét hangsúlyozzák a fiktív nemesi családnévnevekből visszaképzett, vagy továbbképzett nevek. Ez a helynévadási mód J. SOLTÉSZ szerint Móricz Zsigmondig fennmarad (1979: 169). A mesei helynevek (illetve a földrajzi nevek) is gyakran az ott élő szereplők, közösség jellemzésére szolgálnak, pl. a *Fekete Fenyves* félelmetes hely, „különös teremtmények, gonosz erők világa” (SM 28), vagy *Síntarzia* lakói, a *síndiánok* az elhaladó vonatok rezgéseiből táplálkoznak (SM 59).

J. SOLTÉSZ szerint a fiktív helynevek fő szerkezetítípusai olyanok, mint a személyneveké; megkülönböztet önkényes hangsorokat (pl. *Borontó*, *Mezernye* Mikszáthnál), tulajdonnévi funkcióval felruházott közneveket (*Zsarátnok* Móricznál), meglévő névelemekkel való kombinációkat (*Nemesdomb*, *Bondavár* Jókainál) és (tudatos vagy véletlen) névkölcsönzéseket (Tolnai Lajosnál a Tolna megyei *Várdomb* egy erdélyi falu, a székelőföldi *Iszló* egy Duna menti község nevéként). A „beszélő név” terminust a fiktív helynevekkel kapcsolatban idézőjelbe teszi, mivel ezek sokkal természetesebben „beszélnek”, mint a fiktív embernevek. A valóságos helynevek között is vannak ilyen típusúak, s ezeket leíró, információs értékű neveknek nevezi (pl. *Fenyőfő*, *Dunaújváros*). Ezek a nevek jellemezhetnek köznévi jelentéstartalmuk által, de pusztá hangzásukkal is, pl. a nemzetiségi vidéken játszódó történetek idegenszerű helynevei, mint Mikszáth „szlovák” helynevei: *Lohina*, *Privorec*. J. SOLTÉSZ csak azokat a neveket tekinti a szó szoros értelmében vett beszélő helyneveknek, amelyeknek közszói jelentése nem vagy nem csupán közvetlenül leíró, hanem áttételes, szimbolikus vonatkozásban áll a jellemzett valósággal: ilyen Móricz *Rokonok* című regényében a fojtottan izzó légkörre utaló *Zsarátnok* (1979: 168-170). Ezzel a tipológiával teljes mértékben egyetérthetünk, bár a leíró, információs értékű helynevek kategóriájának kialakítását igen, de elnevezését nem tartom helyesnek, hiszen a beszélő nevek sokszor leíró nevekként szerepelnek a szakirodalomban, és így terminológiai tisztázatlansághoz jutunk. Véleményem szerint az irodalmi nevek vizsgálata során a kontextusra kell hagyatkoznunk, ahhoz, hogy egy nevet beszélő névnek tekinthessünk.

A hely-, valamint a földrajzi nevek esetében tehát a beszélő nevek meghatározása sok esetben egyáltalán nem egyértelmű. A terminológiai egyszerűség kedvéért Tarcsai Szabó mesei helyneveinek osztályozásakor megtartottam – a személynevek kategorizációjához

hasonlóan – a beszélő nevek elnevezést, ami alá azok a nevek kerültek, amelyek az őket alkotó köznevek jelentéséhez képest többlet információval rendelkeznek, mint például *Üveghegy*, ami valóban üvegekből (üvegpalackokból) áll. A többlet jelentés természetesen minden esetben a mese szövegéből, a kontextusból derül ki; KIEFER FERENC is megállapítja, hogy egy név jelentéséről csupán a mondat kontextusából tudunk meg valamit (1989: 286-290), valamint ASHLEY is kiemeli, hogy egy mű vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül a kontextus (2003: 288). Vagyis azokat a neveket, amelyekről a mese szövegéből nem tudunk meg semmit – ilyenek a *Nagy Fehér Szikla* típusú (J. SOLTÉSZ által leíró neveknek titulált) nevek – a motivált fantázianevekhez osztottam be, hiszen ezt az író alkotta valós névelemekből, jelentésük tehát megegyezik a nevet alkotó köznevek jelentésével.

Az irodalmi mesék névadási jellegzetességei

Az irodalmi, írói névadás jellegzetességeinek áttekintésekor, többször utaltam a kortárs mesékkal (illetve Tarcsai Szabó Tibor meséivel) való párhuzamokra vagy éppen ellentétekre. Ezek kiegészítéseként a kortárs irodalmi mesék (vagy műmesék) és a népmesék közti különbségekre is kitérek a témában született G. PAPP KATALIN (2007) tanulmánya alapján. Azonban hozzá kell fűznöm, G. PAPP munkájában a népmesék mellett, kizárólag mai magyar mesei névanyagot (főképpen Lázár Ervin meséit) vizsgál, de – mint a címadásából is kiderül – kitűnő észrevételeit egyáltalán nem szűkíti le a kortárs magyar meseirodalom névadására, hanem az irodalmi mesékre általában érvényesnek tartja.

Az egyik alapvető különbség a népmese és az irodalmi mese között, hogy míg az előbbi rendszerint érintetlenül (vagy kis változtatással) továbbhagyományozza a neveket, a műmesék írója tudatosan választja, illetve alkotja meg szereplőinek neveit. Vagyis a népmese tulajdonképpen kötött névanyaggal rendelkezik, előadója ugyanazokat az átörökölt neveket használja (a keresztnemek közül a legkedveltebbek: *János, Pál, György* stb. alakváltozatai). A bevezetőben említett palóc mesemondó asszony legtöbb meséjének hőse a *János* nevet viseli, általában *Jancsi, Jankó* alakban. Mint ahogy G. PAPP is felhívta rá a figyelmet, nem véletlen, hogy a népmesék legkedveltebb keresztneme a *János*, illetve annak kicsinyítő képzős változatai. A *János* név ugyanis a 19. század végéig az egyik legterheltebb férfi keresztnév volt. „A népmese a feudális paraszti társadalom közösségi terméke, s erősen tükrözi annak életmódját, lelki- és hitvilágát, valamint a névadás hagyományozó gyakorlatát” (2007: 152).

A tudatos névadás következményeként egyrészt az alkotó személyisége tetten érhető a nevek karakterében, másrészt pedig az irodalmi mesék hőseit nevük egyéníti, (a beszélő nevek esetében) tulajdonságaikat előre vetíti vagy asszociatív tartalmakat hordoz.

A műmesék névadása a játékossággal, a groteszk világlátással írható le, mely gyakran a propi funkciók kifordított alkalmazásában is megjelenik. Szemben a népmese évszázados hagyományaival, az irodalmi mese szerzőjének nincsenek kötöttségei, s ahogy haladunk előre az időben, annál szabadabban, ötletesebben élnek az írók a nyelv adta lehetőségekkel. A népmesében személynévi vagy személynévi jellegű elnevezése általában csak a hősnek van, ám az irodalmi mesében szinte minden szereplő viselhet személynévet. Ennek oka természetesen az is lehet, hogy a hősök száma szabadon választott. A népmesére jellemző egy főhős szerepeltetése, annak kalandjai helyett, sok esetben (így Tarcsai Szabónál is) kisközösségek életébe láthatunk bele, ahol az egyes szereplők egymás mellé rendelték, illetve bizonyos epizódokban alkalmilag kiemelkedhetnek a többiek közül.

„A népmesében a cselekedetek, funkciók nem változnak, de a személyek (név és attribútum együtt) igen: *Jancsi* kondásfiú → *János* királyfi vagy kiszolgált huszár. A hős gyakran kap valóságos nevet (*Palkó, Gyurka, Dániel*), az álhős sose (*az öreg király legnagyobb fia, a szegény ember középső gyereke* stb.). A segítőtárs neve legtöbbször kifejezi az általa képviselt tulajdonságot, tehát leíró, »átlátszó« neve van: *Hegyhordó, Villámgyors* [...] Az útnak indítót vagy az adományozót általában körülírással nevezi meg a népmese: *az öreg király; egy szegény ember...* Az ellenség és a cél tárgya (királylány) sem kap mindig valóságos nevet: *a hétfejű sárkány, az óriás...*, de *Tündéropac, Világszép Ilonka.*” (G. PAPP 2007: 154).

A mese írója élvezi a névadást, a körülírás helyett minden nevet kap, még a népmesék nem egyedített szereplői (*gonosz boszorkány, manó* stb.) is – például Tarcsai Szabó gonosz boszorkánya: *Csoroszlya*, a jó boszorkány a *Parmezán* nevet viseli –, sőt a mesei történet részévé válik a névadás (és annak korlátlan lehetőségei). A mesei szereplők fogalmazzák meg a névadás szabadságát, hogy miért ne kaphatna egy tárgy is személynevet: *Sámsemék* gépet készít, ami különböző tárgynevekre csak olyan példát tud mondani, amiben szerepel a *Jenő* keresztnév. „Egyáltalán mi az, hogy *Jenő*, a szék, meg *Jenő*, a ház! *Jenő* az *Jenő*. Nem szék, meg ház. – Te nem akarsz megérteni semmit! – fortyant fel dühösen *Sámsemék*. – Igenis egy ház, meg egy szék neve is lehet *Jenő*. Miért ne lehetne egy széket *Jenőnek* hívni? – De miért hívják a házat, meg a széket is *Jenőnek*? – Miért, miért! Te még nem hallottál két egyforma nevű emberről? Dehogynem! Nahát. És miért gondolod, hogy csak az embereknek lehet egyforma nevük?” (PS 49-50).

„Mind a népmese, mind az irodalmi mese szívesen beszél arról, hogy miért hívják így vagy úgy a szereplőt. *Erős Pali* nevét például így magyarázza a mesemondó: »Mert hogy Péter-Pál napján találta a fiút, megkereszteltette Pálnak, s olyan erős szeretettel dajkálta, mintha szívéből szakadt édes gyermeke lett volna«” (G. PAPP 2007: 154). Lázár Ervin *A Négyszögletű Kerek Erdő* című meseregényének első fejezetében hosszan mutatja be a szereplőket, illetve mindegyikük nevére ad magyarázatot. Tarcsai Szabó beszélőnevei ötletesség terén nem ismernek határt, *Amorf király* például, nevének lexikai jelentésétől eltérően, nem alakatlan. Nevének eredetére a mese végén derül fény: „– *Amorf* szülei szegény, de híres tudósok voltak. Az előző király matematikusai. A nevét is éppen ezért adták neki, mert úgy találták, hogy a kis csecsemő egyetlen szabályos mértani alakzatra sem hasonlít. *Amorf* ugyanis azt jelenti: alakatlan. – De hát *Amorf* király egyáltalán nem alakatlan! – szúrta közbe *Milkó*. – Még ha *Zsíros Bödöncére* mondták volna! – Persze, hogy nem alakatlan! – nézett rá rendreutasítóan *Bekofisz Jakab*. – Csak a két hóbortos matematikus szülő játszadozott így a

nevével.” (SM 81). A kortárs meseírók a nevek részletes magyarázata mellett, akár egész történetet is kitalálhatnak egy-egy név eredetének megvilágításához. Tarcsai Szabónál ilyen *A jajszárnnyú fecskerigó* (JF) és a *Királyválasztás* (JF) című mese (ezekről később még lesz szó, ld. *A beszélő név* fejezetet).

„Ma már bármi lehet mesehős: árva paradicsom: *Veszelinovics Árvácska*; futórózsa: *Sziromka Mária* királykisasszony; három nőnemű uborka: *Uborka Szilvia*, *Uborka Ibolya* és *Uborka Tünde* (Szijj Ferenc: *Szuromberek királyfi*, 2003) [...] Lázár Ervin cserkesze-e pl. olyan fantázialény, amelynek még a nemét sem lehet meghatározni...” (G. PAPP 2007: 155). Ezzel a megoldással, hogy az író tulajdonképpen az olvasó fantáziájára hagyatkozik, Tarcsai Szabónál is találkozunk, pl. *Pöntyöröszi Nyoszó* neve egy nyulat juttat eszünkbe, de azon kívül, hogy egy odúban lakik, semmi sem utal *Nyoszó* nyúl voltára, emberi tulajdonságai vannak.

A népmesei név és attribútuma egységet képez, ezért a kötött népmesei alkotóelemeken kívül, a nevek is vándorolhatnak egyik meséből a másikba. Az irodalmi mesékben is gyakori, hogy egy-egy szereplő nemcsak egy meseregényen keresztül tűnik fel többször, hanem az író egy másik mesekönyvében is megjelenik; Tarcsai Szabónak több ilyen szereplője is van, pl. *Zalapács*, *Lábalóga Szilveszter*.

A szólítás- említés aránya G. PAPP (2007: 155-156) szerint nagymértékben függ a műfajtól és a narrációtól, vagyis a mesemondó ritkábban szólítja nevén a szereplőket, mint az irodalmi mese elbeszélője. Az is lényeges szempont, hogy a műmesék szereplői egyediek, tehát kevésbé írhatóak körül, nem helyettesíthetők be (éppen ezért jelen munkámban e szempontot nem vizsgáltam).

A beszélő név

Mind a népmesékben, mind a műmesékben nagyon gyakran szerepelnek olyan tulajdonnevek, amelyek gazdag információtartalommal rendelkeznek, a mesei figurák egy-egy jellemző tulajdonságát árulva el. A szakirodalom ezeket a típusú neveket leíró- vagy beszélő nevekként említi. LUKÁTS JÁNOS szerint „Évtizedes hagyománya a magyar meseirodalomnak ez a figuraformázás, a nevekkel jellemzés, a gyermekvilág szavainak átcsempészése a mesevalóságba, hogy enyhítse a gyermekolvasó félelmét, hogy mosolyra fakassza a hitelt számon kérő kritikust. [...] Nyelvi és logikai ötletességre szoktatja olvasóit, a jellem és a név lehetséges párhuzamát-ellentétét teremti meg, az olvasót kilendíti a hagyományos névszemlélet megszokásaiból.” (Net2).

Tarcsai Szabó Tibor személy-, állat-, sőt tárgyneveinek többsége is beszélő név, ezért a neveknek ezzel a típusával részletesebben is foglalkozom.

A beszélő nevek kedveltsége a figura, tárgy közvetlen jellemzésében rejlik, mivel az ilyen típusú név a szereplő lényeges tulajdonságát árulja el. A mese szabályainak megfelelően, a mesei szereplők nem változnak, rendszerint első fellépésüktől fogva a „jó” vagy „rossz” kategóriához tartoznak, s azon belül egy-egy jellemző tulajdonsággal rendelkeznek; ezért lehet, hogy a legtöbb mesei név beszélő név. Amellett, hogy ez a típusú névadás áll a gyermeki világhoz a legközelebb, a beszélő nevek alkalmazásával a figurák hosszabb bemutatása sem szükséges.

TOLNAI VILMOS így határozta meg a terminust: „Beszélő neveknek nevezem az irodalomban előforduló olyan tulajdonneveket, melyek már pusztán köznévi jelentésüknél fogva is testileg, lelkileg, vagy más módon jellemzik viselőjüket, mintegy magukért beszélve bemutatják tulajdonosukat. Ezek rendszerint személynevek, de lehetnek hely- s más nevek is. Az irodalmi névadásnak olyan módja ez, mely voltaképpen már az általános és ősi névadó eljárásban is megvan, mert *Kis* és *Nagy*, *Fekete* és *Vörös* [...] eredetileg viselőjének tulajdonságát, foglalkozását, származását vagy valamely más sajátosságát tünteti fel.” (1931: 176). BAUKO JÁNOS a beszélő neveknek ezt az ősi jellegét emeli ki: „E nevek kiválasztása az ősi névadással hozható összefüggésbe, amikor még a név és viselője között szoros volt a kapcsolat. A népmesékben ez a sajátosság megmaradt. A beszélő nevek egyértelműen jellemzik a viselőjüket, etimológiájuk világos, ezért közelebb állnak a gyermek névvilágához.” (2005: 102). KOVALOVSKY MIKLÓS szerint az irodalmi névadás legegyszerűbb, ősi, primitív módját a beszélő név képviseli, amely tisztán fogalmi hatással, a név közszói jelentésével akar jellemezni. „A beszélő név tartalmi szegénysége és vázlatossága

alkalmas a típus-megszemélyesítésre. Itt van a legkevesebb vonásra szükség, egy szó elég a jellemzésre, éppúgy mint az állatmesékben. [...] A beszélő név csak egy fővonásra mutathat rá, azt felnagyítja, előtérbe állítja és a többi részletet homályban hagyja. Lényegében torzkép tehát, amely a legszembeötlőbb vonás kiemelésével adja az arcképet.” (1934: 38). J. SOLTÉSZ KATALINNál olvashatjuk: „Ezek a nevek (pl. Kisfaludy Károlynál *Hősvár*, *Perföldy*, Eötvös Józsefnél *Nyúzó*) alakilag beilleszkednek a családnevek rendszerébe, de közzsói elemük az elnevezett alaknak olyan jellemvonására utal, amely csak magára jellemző, családjára nem.” (1979: 159). Az ilyen jellegű nevek J. SOLTÉSZ rendszerében az általa „szónév”-nek (31) nevezett kategóriába tartoznak. KÁLMÁN BÉLA megfogalmazása szerint az ilyen típusú névadás megfelel a ragadványneveknek. A *Sánta* ragadványnevet az kapja, aki valóban sánta, a *Víg* vidám természetű (1996: 107). BAUKO JÁNOS pontosít KÁLMÁN megállapításán: „A ragadványnevek nem azonosíthatók a beszélő nevekkel, de a személynév-fajták közül a ragadványnevek között találjuk a legtöbb beszélő nevet, mivel a mai család- és keresztnév nagy részének eredeti jelentése az idők folyamán elhomályosult. A magyar népmesékben előforduló mesei ragadványnevek többsége beszélő név. A beszélő mesei ragadványnév funkciója, hogy jellemezze viselőjét.” (2005: 102). HAJDÚ MIHÁLY szerint ragadványnévnek általában azokat a névelemeket tekintjük, amelyeket a hivatalos keresztnév- és családneveken, valamint a beceneveken kívül az emberek adnak egymásnak bármilyen szándékkal (1994: 43). BAUKO a ragadványnév terminust tágabban értelmezi, kiterjeszti a valódi (az élő és valaha élt) személyeken kívül a mesebeli, fiktív, képzeletben megalkotott személyek névadására. A „ragadványnév” műszót a tanulmányában ’mesei ragadványnév’ értelemben használja (2005: 103).

BAUKO – az általa mesei ragadványnevekként említett – beszélő neveket a névadás indítéka szerint rendszerezi, mivel a névadás motívuma egybeesik a név jelentésével (2005: 104-107).

1. Külső tulajdonságra utaló nevek (termet, fej, arc, szem stb.)
2. Belső tulajdonságra utaló nevek (pl. *Csalóka Péter*)
3. Tipikus szokásra, tevékenységre utaló nevek (pl. *Nagyotlépő*)
4. Eseményre utaló nevek (pl. *Talált Pál*)
5. Foglalkozásra utaló nevek (pl. *Bunkovács* – a világ kovácsa)
6. Szavajárásra utaló név (pl. *Nemtudomka*)
7. Származásra, nemre utaló nevek (pl. *Többsincs királyfi*)
8. Vagyonra utaló nevek (pl. *Kosárkirály*)

9. Ismeretlen eredetű nevek (pl. *Buli Jankó*, *Habakuk*, *Savanyú Jóska*)

SLÍZ MARIANN (2006: 290-301) egy kortárs magyar író paródiájában vizsgálta a beszélő nevek funkcióját. A nevek lehetséges morfológiai elemzésén túl, a hagyományosnak minősített névtipológiai felosztás (személy-, hely-, állat- stb. nevek) helyett – TOLCSVAI NAGY GÁBOR (1996: 319-325) tanulmánya alapján –, tkp. eredetük szerint osztályozta a neveket, hasonlóan BAUKO rendszerezéséhez (1-3, 5. típus és azok kombinációi).

BAUKO nyomán – aki bemutat néhány olyan esetet, amikor a mesei ragadványnevek egyfajta hangulattal, stílusértékkel is rendelkeznek – a következőkben Tarcsai Szabó meseszereplőinek beszélő neveiből hozok példákat. BAUKO tanulmányában olvashatjuk, hogy a *Tillinkó* (*Jankó*) ragadványnév a *buta* lexéma szinonímája, de hangalakjával, eufemisztikus hanghatásával, a dallamos *l* ismétlődésével fokozza a negatív jelentéstartalmat; Tarcsai Szabónál a *Torzasztó Kalambár* névben az előtag a figura borzasztóságára mutat rá, amit a *Kalambár* utótag mély magánhangzói csak fokoznak.

Az ikerítéssel alkotott *Tancika-Marcika*, *Tirpe-Terpe Gyurka* ragadványnevek BAUKO szerint expresszívek és humorosak, hasonlóan kifejezőek Tarcsai Szabónál az *Etelke* és *Italka* nevek (*Bottli bátyó* lányai).

A *Csalóka* ragadványnév esetében a *-ka* kicsinyítő képző kedveskedőbbé teszi a nevet. BAUKO-nak ez a megállapítása általában igaz a diminutív képzőkre (főként ha mesei nevekről van szó). Tarcsai Szabó is használ kicsinyítő képzőket, mind a valós személyneveknél, mind a beszélő neveknél, pl. *Mocsárka* nevű lány, aki a mocsárban lakik.

A népmesékben gyakran olyan neveket is találunk, melyek a túlzás, nagyítás kifejezői, ezeket BAUKO „hiperbolikus ragadványneveknek” (2005: 108-109) nevezi el, pl. *Csupaháj*, *Nyakigláb*, *Tündérszép*, *Világszép*. Tarcsai Szabónál ilyeneket eredeti formában nem, csak az írói fantázia által átalakítva találunk: *Sarkigláb* (egy nyurga manó; a humor forrása az eredeti szókapcsolat megváltoztatása, illetve a szereplő manó méretére utal, hogy csak sarokig ér a lába), *Zsíros Bödönce* (termetes királyné, akinek természetességén enyhít a *-ce* diminutív képző), *Tündellő Isztia* ('tündöklő').

A soknevű királyfi című mesében (BENEDEK ELEK 1981. *A vitéz szabólegény*. Bp. 208-212.) a főhős azért választ magának több ragadványnevet, hogy ezzel megtévessze a többi szereplőt. Mindenkinek más néven mutatkozik be. A nevek komikus hatást váltanak ki: *Pálinka*, *Ilyesvalami*, *Négyhételött*, *Macska*, *Túrós rétes*. A népmesékben ritkán fordul elő, hogy a névviselő egyben a névadó is (BAUKO 2005: 109). Tarcsai Szabó meséiben is

találhatunk ilyen típusú névadást, bár nála inkább a humoros nyelvjátékon van a hangsúly: az oroszlánok királyt szeretnének választani maguk közül, de nem tudnak dönteni. Egy Oroszországból jött oroszlán azt állítja, hogy csak ő tekinthető igazi, valódi oroszlánnak, hiszen ő orosz + lán. „*Te nem oroszlán vagy – fordult a spanyolhoz –, hanem spanyollán. Te pedig francialán – szólt a franciához.*” (JF 108). Ehhez hasonló eset, a kötetcím-adó *jajszárnyú fecskerigó* név kialakítása, amit a mesei történet szerint azért neveznek így, mert az embereknek csak bajt és kint okoz. Két mesei szereplő, *Pamuhihőke* és *Sámsemék* nem fogadva el ezt a magyarázatot, azt állítják, hogy a névadás volt előbb (gonosz emberek találták ki a nevét), és aki szereti a madarat, annak örömet okoz. A *jajszárnyú* madarat a történet végére átnevezik *örömszárnyúvá* (JF 24).

A mesei nevek tipológiai rendszerezéséhez

A nép- és műmesék tulajdonnevei többnyire személyeket, reális és csodás lényeket, valamint helyeket jelölnek. Ám a látszólag világos névtípusok (személynevek, állatnevek, helynevek stb.) ellenére, aki a mesei nevek tipológiai rendszerezésébe kezd, nem könnyű feladatot vállal. VÁRNAI JUDIT SZILVIA (2005) a tipológiai osztályozás nehézségének lényegét ragadja meg, amikor hangsúlyozza, hogy a népmesék tulajdonnevei igen feltűnően a tulajdonnevek és a köznevek határterületén járnak, illetve differenciálatlanabbak ilyen szempontból. VÁRNAI szerint ezek a nevek őrzik a transzlogikus gondolkodásmód maradványait, ezért jelentenek nagy kihívást az őket elemezni kívánó, hagyományos tulajdonnévtudattal rendelkező kutatóknak (2005: 89-90). VOIGT VILMOS több tanulmányában rámutatott már a mesei tulajdonnevek rendszerezésének alapvető problematikájára, illetve arra, mit tekinthetünk névnek egy népköltési szövegben. Ugyanez a kérdés a műmesék névanyagának esetében is fennáll, hiszen éppen a népmesei anyagban is kétséges *sárkány*, *boszorkány* típusú (kitalált) mesei szereplők nevei a műmesék névanyagának is jelentős hányadát alkotják. Az ELTE Folklóre Tanszékének e tárgykörben megjelent adattárai, kiadványai a pontos írásmód visszaadására törekedtek. A nagybetűvel kezdődő névszókat mindenképpen tulajdonnévnek tekintették, valamint ugyanilyen szavak (részben) kisbetűs változatait, pl. *Fehér király*; *fehér király* is. A probléma lényegét világítja meg a következő példa: „Több mint 120 adatunk van például a mesei szereplőként említett »sárkányra«. Ha azonban a szöveg azt is jelzi, hány feje van, gyakorlatilag mindig kisbetűvel írják: *háromfejű*, *ötfejű*, *hatfejű*, *hétfejű* [...] Ez persze csak konvenció, hiszen például *Óriás*, *Szél*, *Igazság*, *Hamisság* stb., sőt *Úrsárkány* [...] nagybetűvel íródtak.” (1997: 520-521). A mesekiadványokban szereplő nevek ingadozó helyesírása mellett, az alapvető problémát az jelenti, hogy a mesékben nem csupán „valódi” tulajdonnevek szerepelnek, hanem olyanok is, amelyek tipikusan mesék szülöttei, illetve szabályokba nem foglalható, hogy miként különböztethetők meg a voltaképpen mesei nevek, a jelzős, köznyelvi szerkezetektől: *aranyerdő* ~ *Aranyerdő*, *alvilág* ~ *Alvilág* (VOIGT 1993: 319-320, VÁRNAI 2005: 90).

PAPP ÁGNES KLÁRA (1995) a népmesei nevek vizsgálatakor, Lotman és Uszpeszkij mítoszokkal kapcsolatos hipotéziséből kiindulva érvel amellett, hogy a mesékben nehéz határt vonni a köznév és a személynév között, hiszen ezek bizonyos fokig éppen a kettő elválása előtti állapotot tükrözik. A mesei tulajdonnévadás mögötti kognitív folyamat a valóság mitikus vagy gyermeki, tehát prelogikus (VÁRNAI a transzlogikus kifejezést használja) felfogásával világítható meg. PAPP – Lotman és Uszpeszkij tanulmányát idézve –

párhuzamba állítja a mitikus és a gyermeki gondolkodásmódot, és közös jellemzőjüként emeli ki a nyelv minden egyes szavának személynévként való felfogását, valamint a megismerés és a megnevezés műveletének azonosítását (PAPP 1995: 45).

PAPP leszögezi, hogy a (nép)mesei nevek helyesírására nem kell tekintettel lennünk, hiszen a kis- és nagybetűs írásmód (a népmese eredendő szóbelisége következtében) minden kiadásban változó. Azt, hogy egy név mennyiben tekinthető tulajdonnévnek több tényező alapján állapította meg. A mesei nevek motiváltak, a népmese gyakran éppen a nevek keletkezésére, eredetére világít rá (de a műmesékben, és Tarcsai Szabónál is előfordul, hogy a mesei történet része egy-egy név keletkezésének magyarázata). Ennek okát abban látja, hogy a népmesei nevek jóval nagyobb mértékben motiváltak, mint a hétköznapiak, hiszen általában tipikus mesei attribútumokat neveznek meg (*Vén Banya, legkisebb fiú*). A *szegény ember* típusú elnevezéseket a mese világán kívül jelzővel ellátott köznévként tekintjük, de a mesékben ezek egyediek, tulajdonnévként funkcionálnak. Egy másik gondot okozó tényező a mesék tipizáló-általánosító jellege, ami miatt kérdésessé válhat az olyan, egyébként egyértelműen tulajdonnévként számító nevek hovatartozása is, mint *János*. A tulajdonnév ugyanis egyes esetekben szinte köznévként használdik (PAPP 1995: 46).

PAPP – a morfológiai felépítést is figyelembe véve – az egyértelmű személynemekhez sorolja az olyan nevet, amely egy valódi személynévvel megegyezik, a fantázianeveket, végül azokat a többelemű neveket, ahol egy létező személynévhez a ragadványnevek mintájára járul egy-egy jelző vagy köznév (*Tündér Ilona, Vas Laci, Ambrus királyfi*). A fantázianeveket két csoportra osztja, motiváltakra (*Nemtudomka, Aranyvirág*) és motiválatlanokra, illetve elhomályosult motivációjúakra (*Haj-haj, Prücsök*). Rámutat, hogy a motiválatlan fantázianevek játékosak, egyediségre törekvők; általában a fantázianevek egyik fő jellegzetessége felépítésük változatossága, sőt nagyon kevés köztük a névszerű hangzású. Az egyértelmű személynemek és a (megnevezésre használt) köznévi szerkezetek között felállít egy átmeneti csoportot, ahova a megszemélyesített egyedi jelenségek (*Szél, Hold*), valós állatok (főszereplőként vagy a főhős segítőjeként) és mesebeli lények (*táltos, sárkány*) tartoznak. Ez utóbbiak esetében még azt is nehéz meghatározni, hogy fajta vagy egyedi, identifikáló nevekről van szó. A csodás képességű lények, tündérek, boszorkányok stb. hol identifikáló névként, hol köznévként jelennek meg. A kérdés eldöntése összefügg azzal is, hogy ezek csoportosan vagy egyénileg szerepelnek, vö.: Tarcsai Szabónál *pötyymadarak, szoborkányok*. Az átmeneti nevek kategóriájába sorolhatóak az attribútumokat is tartalmazó nevek, például a különleges jelzőjű, de nem csodás *Világszép Nádszál kisasszony*, vagy a *Gonosz Boszorkány, ősz öregember, Egerek királya* (1995: 47-51). PAPP szerint nincs

értelme eldönteni, hogy ilyen esetekben tulajdonnevekről vagy köznevekről van-e szó: „ezek a nevek a varázsmese legősbibbi rétegéből származnak, a személynév és köznévkülönülése előtti időből. Ezt tükrözi az is, hogy zömében a mesebeli lények neveiként találkozunk velük. A többit egyszerűen jelzős köznévként érezzük (*kicsi királyfi* stb.)” (51). Minél kevésbé csodás és minél kisebb szerepet játszik egy figura, annál inkább csúszik a neve a köznévkülönülési szerkezet felé (52).

A mesei nevek kategorizálása esetén, a tulajdonnevek és a köznevek elkülönítésekor, óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy egyáltalán mit tekinthetünk tulajdonnévként, illetve a tulajdonnév jelentésének. A névtanban nincs erre egzakt válasz, minthogy azt a legutóbb VÁRNAI JUDIT SZILVIA doktori dolgozatában (2005) is megfogalmazta, illetve az egyes megközelítéseket kimerítően bemutatta; ezért itt csupán egy rövid áttekintésre, egy-egy vélemény kiemelésére szorítkozom. BARABÁS – KÁLMÁN – NÁDASDY felvetették a kérdést, van-e egyáltalán a magyarban tulajdonnév. Az egyes grammatikai szinteken való bizonyítási kísérlet után, a szintaktikai disztribúció alapján mindössze három tulajdonnévtípust fogadnak el: „intézménynév-típus”, „városnév-típus”, valamint „személynév-típus”, az utóbbiba sorolva az állatneveket és a hónapneveket is (1977: 154). HEGEDŰS ATTILA az előbbi tanulmányra reagálva, újra megkísérli a tulajdonnév meghatározását. Hivatkozik TOLCSVAI NAGY GÁBOR véleményére, miszerint „...a név nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név, és a hallgatónak, az olvasónak valahonnan tudnia kell, hogy az a nyelvi entitás, ami elé kerül, név és nem valami (főnév, nyelvtani csoport, frazéma, mondat).” (TOLCSVAI NAGY 1996: 322). HEGEDŰS szerint a tulajdonnevet azért nem lehet a nyelvi rendszerben elhelyezni, mert az a nyelvhasználat eleme, az aktuális használat dönti el létrejöttét vagy alkalmazását (HEGEDŰS 1997: 8, 1999: 315). HAJDÚ MIHÁLY is a szociokulturális körülményekben látja a névvé válás kulcsát, ugyanakkor szerinte nincs szociolingvisztikai határa a tulajdonnévi elfogadásnak, illetve mindenkinek joga, lehetősége van tulajdonnevet alkotni, s így jut el ahhoz a definícióhoz, hogy „minden nyelvi jel tulajdonnév, amit alkotója vagy használója annak tekint.” HEGEDŰS 1999-es tanulmányában tíz összetevőt ír le (ezek: a közlő, a befogadó, írásbeli vagy szóbeli közlés, névteremtés vagy névalkalmazás történik-e egy adott helyzetben, névalkalmazás esetén a befogadó az adott jellel találkozott-e már tulajdonnévként vagy sem, az adott jel egyetlen jelből áll-e vagy jelkombinációból), melyeket figyelembe véve, meghatározhatónak tartja a tulajdonnévi helyzetet. A határozott névelő speciális helyzetben való elmaradása szerinte a tulajdonnév eseti felismerésének igen fontos tényezője

lehet (316-317). HAJDÚ MIHÁLY annyival egészíti ki korábbi meghatározását, hogy leszögezi, nincsenek olyan formai sajátosságok, amelyek szabályszerűségének felhasználásával a közszavak egyértelműen elkülöníthetőek lennének a tulajdonnevektől (2003: 54). Összefoglalva a fenti megközelítéseket: továbbra sem tudjuk pontosan, hogy mitől tekintünk valamit tulajdonnévnek.

A MGr. definíciója szerint: „A köznév több egyforma dolog közös neve, mindig általánosítás eredménye. A tulajdonnév valakinek vagy valaminek a saját, külön neve. A tulajdonnév nem tartalmaz általánosítást, célja, szerepe az identifikáció” (2000: 127). A tulajdonnév jelentésére nem tér ki a meghatározás, hanem a már említett szociokulturális körülmények jelentőségét emeli ki mint új megközelítést. Ennek ellenére továbbra is szófaji alcsoportnak tekinti a tulajdonnevet, és a konkrét főneveket tovább osztja tulajdonnévre és köznévre, majd a hagyományos felosztás szerint állapítja meg a tulajdonnév fajtáit: személynevek, állatnevek, helynevek, földrajzi nevek, intézménynevek, címek, márkanevek (uo.).

KOVALOVSKY MIKLÓS úgy tartja, hogy a legtöbb tulajdonnév köznévből alakult, és a tulajdonnevek nem rendelkeznek jelentéssel. A jelentésnélküliségük okát történeti folyamatban, a jelentésváltozásban látja (1934: 11).

J. SOLTÉSZ KATALIN szerint a tulajdonnévnek sajátos jelentésszerkezete van, amin a következő tényezők összefüggését érti: „önkényesség és motiváltság, információtartalom, denotáció, konnotáció, valamint az etimológiai jelentés és ennek felismerhetősége (átlátszóság)” (1979: 24). A tulajdonnév jelentéséről többféle értelemben beszélnek, egyesek az etimológiai (közszói vagy szótári) jelentést értik rajta, mások a névadás indítékát nevezik jelentésnek. J. SOLTÉSZ a denotációval azonosítja a tulajdonnév jelentését. Azokat a típusú tulajdonneveket, amelyeknek közszói jelentése van, és a név etimológiája világos, „szónevek”-nek nevezi. Ezek többnyire erős információs értékkel bíró, leíró nevek, kisebb részüknél az információs értéke pedig csak a közszói elemre korlátozódik, pl. *Szabadság-hegy*. „Jelnevek”-nek azokat a tulajdonneveket nevezi, amelyeknek nemcsak információs értéke, hanem teljes egészében vett közszói alapja is elhomályosult, ezeknek tehát nincs közszói jelentésük, pl. *János*, *Duna*. A jelnevek gyakran valamilyen közszói elemmel kombinálódnak, pl. *János-hegy* (1979: 31).

A tulajdonnevek jelentéséről szólva KIEFER FERENC hangsúlyozza, hogy a tulajdonnév jelentése nem az, amit a tulajdonnévről tudunk. „A tulajdonnév szintaktikailag főnév, szemantikailag pedig név. A név és viselője között pragmatikai kapcsolatnak kell fennállnia. A tulajdonnévnek név voltából következően van vonatkozása.” (1989: 288).

KIEFER megkülönböztet logikai (igazságfeltételekkel kapcsolatba hozható jelentés, kizárólag a tulajdonnév név voltára vonatkozik) és lexikai jelentést; megállapítja, hogy a tulajdonnév logikai-lexikai jelentése a mondatbéli kontextus alapján további szemantikai elemekkel egészül ki, s a tulajdonnévnek az így kapott szemantikai anyagát nevezi a tulajdonnév kontextusbéli jelentésének (1989: 287-289).

A tulajdonnév jelentéséről kontextus, előismeret nélkül tehát semmit sem tudhatunk, minden tulajdonnévnek ugyanaz a logikai jelentése, és ez további szemantikai elemekkel csak a nyelvhasználat síkján bővíthet (VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005: 33).

VÁRNAI a tulajdonnevek meghatározását érintő munkákat sorra véve, megállapítja, hogy a tulajdonnév lényege a formális, „tradicionalis” megközelítés keretén belül maradván nem válaszolható meg, csak abból kilépve egy, a tudományos gondolkodás megszokott sémáin túlmutató szinten, s ekként javasolja a transzlogikus megközelítést. „Ez mindenesetre – bárhogyan hívjuk is – mindenképpen olyasvalami, amelytől a nyugatinak nevezett, a megismerést a dolgok analitikus megközelítésére alapozó, egyre kevésbé organikus kultúra egészében eltávolodott” (2005: 85). A transzlogikus gondolkodásmód mentén pedig visszajutunk a mesei nevekhez.

A kortárs meseirodalom nevei mint posztmodern nevek

Már többször említésre került a kortárs meseirodalom névanyagának újszerűsége, hogy szinte bármi kaphat nevet és tulajdonképpen minden lehet név, valamint ezeket a neveket a nyelvi játékosság jellemzi, ami a nem mesei (de irodalmi) névadásnak kevésbé sajátja. Mégis a mesei (pontosabban meseirodalmi) névadás az irodalmi, írói névadás része. Ennek kapcsán érdemes itt megemlíteni TOLCSVAI NAGY GÁBOR javaslatát, aki a névadás megváltozásának – a nyelvi játékra, a kétértelműségekre vagy a látszólagos érthetatlenségre építve – okán vezeti be a posztmodern névadás terminust. A posztmodern jelzőt annyiban találja helyénvalónak, amennyiben azt a nyelvközpontúság jellemzi. Ám ezt a nyelvközpontúságot nem a konvenció határozza meg, hanem „a disszemináció, azaz a jelentések, pontosabban a szó-, mondat- és szövegértelmezések szétszalazódása” és a sztenderd emelkedettségének, tekintélyének megszűnése (1996: 319-320, 1997: 601).

TOLCSVAI NAGY – a *Cirkogejzír*, *Korai öröm* stb. nevek vizsgálata kapcsán – a posztmodern névadás jellemzőjeként állapítja meg, hogy „Itt nincsen magas presztízs, nincsen hagyomány adta motiváció, ezáltal, illetve a lehetséges etimologizálás által nincs kategóriakijelölés, vagyis nem vagy kevésbé tapasztalható a név adott volta, illetve a név intézményes jellege. Ezért a figyelem a jelentésre, pontosabban az értelmezhetőségre irányul, hogy fogódzót találjon a névtulajdonításhoz. A posztmodern névhasználat szándékosan rájátszik a disszeminációra, a beszélt nyelvi és bizalmas regiszterekre, így értelmezési lehetőségei nyitottak, a konnotációra alkalmasak, miközben megnehezíti a névtulajdonítást.” (1996: 323, 1997: 604). TOLCSVAI NAGY a konnotációt virtuémának tartja, azaz lehetséges jelentéselemnek, melynek aktualizálódását a befogadó szociokulturális meghatározottsága jelöli ki (1997: 604).

„A posztmodern névadás egyszerre több rétegű, szójátékos. E nevek nem jelentést adnak a hagyományos értelemben, hanem mindig újra értelmezést kívánnak, ezért jóval nagyobb kognitív tevékenységre van szükség egy posztmodern jellegű név megértésekor, ugyanis olyan jelentéselemeket lehet egymás mellé rendelni, amelyek a mindennapi ismeretek szerint igen távol vannak egymástól, a névben mégis összejátszanak. A posztmodern jellegű nevek inkább morfológikus befogadást kívánnak, annál is inkább, mert az itt felsorolt nevek többsége J. SOLTÉSZ KATALIN csoportosításában szónév, tehát nincs bennük eredetibb tulajdonnévi elem.” (TOLCSVAI NAGY 1997: 605).

A kortárs mesei névanyag, illetve Tarcsai Szabó neveinek többsége a TOLCSVAI NAGY által posztmodern névadásként aposztrofált terminusnak megfelel, hiszen ezek – amint

azt maga az író is megfogalmazta – nem hagyományos nevek (vö.: *A szerzőről és a mesékben szereplő nevekről* c. fejezet). A hagyományos névadásban az intézményjelleg s a holisztikus (egészelvű) szemlélet érvényesül, ezzel szemben Tarcsai Szabó nevei – a posztmodern névadással megegyezően – kevésbé intézményes jellegűek, inkább morfológikus befogadást kívánnak, játékosak, egyszerűek, legtöbbjük csupán az író mesevilágának kontextusában működik névként (ez alól kivételek azok a nevek, amelyek tartalmaznak valós keresztnévet, vagy a hagyományos család- és keresztnév formát adják vissza, mint *Sín Csilla*, *Tettamenti Rákálász* – itt a szövegvilágon kívül, a *Tettamanti* családnév segíthet a tulajdonnevekhez sorolásban). *Rettebor* nevének hallatán (a szöveg ismerete nélkül), nem valószínű, hogy egy személyt fogunk elképzelni (természetesen írásban segít a nagy kezdőbetű). Tarcsai Szabó „posztmodern” nevei a mese világán kívül nem működnek névként, illetve amennyiben igen, értelmezésük nyitottá válik, hiszen jelentésüket nem befolyásolja az a meseszöveg, amelyben megjelennek.

A vizsgálat módja

A következőkben Tarcsai Szabó Tibor öt mesekönyvének mesei neveit mutatom be, illetve kísérletet teszek egy tipológiai rendszer felállítására. A mesei nevek csoportosításakor egyrészt követtem a tulajdonnevek hagyományos tipológiai felosztását (vö.: MGr. 2000: 127-128), másrészt – elsősorban PAPP ÁGNES KLÁRA (1995) tanulmányára támaszkodva – igyekeztem egy a kortárs mesei anyagnak megfelelő tipológiai rendszert kialakítani, mely tükrözi a választott szerző névanyagának jellegzetességeit (pl. a beszélő nevek első helyre kerülése a tipológiában).

A neveket Tarcsai Szabó már megjelent mesekönyveiből – a teljességre törekvés igényével – gyűjtöttem ki, internetes forrást (újabb meseszöveget) nem használtam, így a nevek vagy az utánuk szereplő idézet mögött, zárójelben a név előfordulási helye(i) szerepel(nek). A nevek helyesírásán nem változtattam, abban minden esetben az eredeti írói szándék tükröződik.

A névanyagban nemcsak tulajdonnevek, hanem az általam átmenetiként meghatározott kategóriába besorolt nevek, tkp. tulajdon- és köznevek között ingadozó nevek is helyet kaptak. Ezeknek a neveknek a bemutatásával nemcsak az író névanyagáról kapunk teljesebb képet, hanem a mai magyar meseirodalmat jellemző névalkotási kedv is tetten érhetővé válik (pl. tárgynevek sokasága).

2007 decemberében az íróval mélyinterjút készítettem, melynek során az általam kigyűjtött nevek eredetére, illetve az egyes nevek megalkotásának mikéntjére kérdeztem rá. A névteremtés, névalkotás folyamatának megvilágítását tette lehetővé egy az íróval folytatott beszélgetés is (elhangzott a gödöllői író-olvasó találkozón, 2007. december 6-án).

A ma is érvényben lévő tulajdonnévi meghatározás szerint a név nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények által válik névvé, s a befogadónak az elé kerülő nyelvi entitásról valahonnan tudnia kell, hogy az név (TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996: 322). Ez a tudás több úton is megszerezhető, akár a mondatból (amelybe a név be van ágyazva), vagy például a fiktív helynevek esetében a köznévi utótagból, a motiválatlan fantázianevek esetében a szövegből vagy akár magától az írótól. Ezért az íróval készített interjúk során közölt, a nevek eredetére rávilágító többletinformációkat is feltüntettem, azokat a neveket követően, ahol erre vonatkozóan rendelkezem információval. Ahol a szöveg megengedi (a beszélő nevek esetében), az egyes nevek után a kontextusbéli jelentésmagyarázatot adom meg, a megfelelő szövegrész idézésével.

A mesei nevek tipológiája, valamint annak megfelelő teljes felsorolása után, a névanyagból tetszőlegesen kiválasztott példák rövid grammatikai csoportosítása, elemzése következik, különös tekintettel a ritkább szóalkotási módokra, hiszen ez reprezentálja leginkább az írói sajátosságokat. A dolgozatot ez a grammatikai vizsgálat zárja, amelyet – a jelen kereteket tekintve – csak mutatóul szánok.

A vizsgált nevek típusai

A mesei nevek besorolásakor – mint már említettem – egyrészt a hagyományos felosztást követtem, másrészt a már ismertetett munkák alapján egy sajátos rendszert alakítottam ki. A köznevek helyett egy átmeneti kategóriát hoztam létre, ahova a szakirodalomban máig kérdéses helyzetű növény-, tárgy- és népneveket, valamint PAPP ÁGNES KLÁRA (1995) csoportosítása alapján a csodás mesei szereplőket (pl. *háromfejű sárkány*) stb. soroltam. A megszemélyesített fogalom- és tárgyneveket is ide osztottam be. Az átmeneti kategória létét indokolja az írói névadás természetéből adódóan a nevek egyedisége, egyszerűsége is. Az egyértelműen köznévi kategóriába tartozó nevekkel, mint például *tó*, *mese* nem foglalkoztam. Az *egér*, *lakat* nevek egyértelműen köznevek, ám az író egyedi jelentésben használja őket, ezért kiemeltém őket a szövegből.

A. Tulajdonnevek

- I. személynevek
- II. állatnevek
- III. hely-, illetve földrajzi nevek
- IV. csillagnevek
- V. márkanevek
- VI. intézménynevek
- VII. egyéb tulajdonnevek
- VIII. címek

B. Átmeneti kategória (a tulajdonnevek és a köznevek között)

- I. növénynevek
- II. tárgynevek
- III. egyéb köznevek (népnevek, csodás mesei szereplők stb.)
- IV. megszemélyesítések

Az egyes csoportokon belüli névtípusok a nevek eredete szerint:

- 1. beszélő nevek
- 2. fantázianevek
 - a) motiválatlan nevek
 - b) motivált nevek

3. hangulatkeltő- vagy hangutánzó nevek
4. valós vagy valós eredetű személynevek
5. népmesei vagy hiedelemhátterű személynevek
6. személynévként használt más tulajdonnevek

Az utóbbi típusok sorrendje azok előfordulási gyakoriságát igyekszik tükrözni, ám amint majd látni fogjuk, nem mind a hat típus jelenik meg minden római számmal jelölt csoportban. Mivel Tarcsai Szabó Tibor mesei neveinek többsége beszélő név (az egyes csoportokon belül is az a leggyakoribb), ezért az került az első helyre. A beszélő neveket követő legnépesebb csoport a fantázianeveké, amelyek lehetnek motiválatlanok (J. SOLTÉSZnál önkényes hangsorok) és motiváltak (tulajdonnevesített közszók, valamint ide tartoznak a valóságos névelemekkel alkotott kombinációk is). A motivált fantázianevekhez olyan nevek kerültek, amelyeknek nincs a kontextusból (a mesei szövegvilágból) nyert többletjelentése, hiszen akkor beszélő nevek lennének. A csillagnevek között csak két valós név szerepel. A márka- és az intézménynevek többsége motivált fantázianév. A személy- és állatnevek bemutatásakor megkülönböztetett hangutánzó- vagy hangulatkeltő neveket is. Ennek a csoportnak a kialakítása kissé szubjektív, ide főként az író által jó hangzásúnak ítélt nevek kerültek (ennek következtében egyes nevek máshol is szerepelnek, illetve szerepelhetnének). A valós és a népmesei nevekre a legtöbb típusban találunk néhány példát (az átvett mesei nevek szinte kizárólag népmesék anyagából származnak, esetleg hiedelem hátterűek). A személynévként használt egyéb tulajdonneveket külön kiemeltem, de természetesen ezek csak a személynevek körében jelennek meg. A 3-5. típusokra körülbelül egyenlő arányban találunk a szövegben példákat.

Az összes típuson belül egy harmadik szempontú, meglehetősen szubjektív megközelítés szerint is rendszereztem a neveket; két kategóriát különböztettem meg: egyedi és nem egyedi neveket. Az általam egyedieknek ítélt nevek csoportja nem egyezik KUNZE „individuell” (egyedi nevek) kategóriájával (2004: 196-197). Egyedinek tartom az író által kitalált neveket, a beszélő- és a fantázianevek többségét, és azokat a valós személyneveket is, amelyeken az író valamit változtatott, pl. *Orsilla*. Nem tartom egyedinek tehát az olyan neveket, amelyek – bár egyedi a használatuk –, de nem egyszeriek, (tkp. nem „tarcsais”-ok, nem látszik rajtuk az író „kézlenyomata”), mint az ilyen jelzős alakulatok: *Szent Barlang*, *sárkányok földje*.

Az általam kialakított kategóriák nem merevek, ugyanis – mint az már többször említésre került – sokszor nem dönthető el egyértelműen, hogy egy-egy név melyik típusba

tartozik; akár több típusba is beilleszthető, vagy egyetlen megadott típusba sem. Példaként hozhatóak a személyneveknél a hangutánzó-, hangulatkeltő nevek, amelyek közül több beszélő név is, mint *Torzasztó Kalambár*, *Zalapács* – ezek besorolását az egyéni intuíció döntötte el (esetleg több helyre is bekerültek), vagy például a *Réti Goblár* személynév csak az író megjegyzése miatt került a hangulatkeltő nevekhez és a személynévként használt egyéb tulajdonnevekhez is, azonban akár a motivált fantázianevekhez is beoszthatnánk.

A. TULAJDONNEVEK

	I. Személynevek	II. Állatnevek	III. Helynevek, földrajzi nevek	IV. Csillagnevek	V. Márkanevek	VI. Intézmény- nevek	VII. Egyéb tulajdonnevek
1. Beszélő nevek	<i>Cérnakő, Dáridó</i>	<i>esernyőmadár, kezes bárány</i>	<i>Játékváros, Varangyos-hegy</i>			<i>Városi Sínház</i>	<i>Repülőkeopter, Hangok Könyve</i>
2. a) Motiválatlan fantázianevek	<i>Talabér, Sebeszter</i>	<i>ökle-bökle, diu-dingu</i>	<i>Tamarion</i>				
2. b) Motivált fantázianevek	<i>Torpotrok, Mágiarakás</i>	<i>Hallumi, spanyollán</i>	<i>Dimbidomb, Újperenciás- tenger</i>		<i>Boszorkárd, Harcsa, Busa, Viza hitelkártyák</i>	<i>Erdei Színház, Dimbidombi Erdészeti</i>	<i>Kőkutya, Tizenhármak</i>
3. Hangulatkeltő-, hangutánzó nevek	<i>Kalicskó, Türdömcsördöm</i>	<i>micsergek, mizergek</i>					
4. Valós vagy valós eredetű nevek	<i>Boglárka, Kaszparidze</i>	<i>Barom, Medve</i>	<i>Gödöllő, Öreghegy</i>	<i>Föld, Nap</i>		<i>Krémesi cirkusz</i>	<i>Baltazár és Jobbtazár</i>
5. Mesei (hiedelem- hátterű) nevek	<i>Milkó</i>	<i>kisegér, aranyhal</i>	<i>Óperenciás- tenger, hetedhét határ</i>				<i>Boszorkány- szombat</i>
6. Személynévként használt egyéb tulajdonnevek	<i>Réti Goblár Erwinia</i>						

B. ÁTMENETI KATEGÓRIA

	I. Növénynevek	II. Tárgynevek	III. Egyéb köznevek
1. Beszélő nevek	<i>tökmagforgótábla</i>	<i>varázsbígyó, frissvasút</i>	<i>kóros házasodítisz, szoborkányok</i>
2. a) Motiválatlan fantázianevek		<i>harapánó, godretta</i>	<i>tillák, turillák</i>
2. b) Motivált fantázianevek	<i>pórémák, göbolyfű</i>	<i>tepsikilincs, légyfenő</i>	<i>dobszerda, éji koboldok</i>
3. Hangulatkeltő-, hangutánczó nevek			
4. Valós vagy valós eredetű nevek	<i>sirge-sárga gólyahír, kócos puszpáng</i>	<i>Jenő (a szék)</i>	
5. Mesei (hiedelemhátterű) nevek		<i>hétmérföldes számítógép</i>	<i>az öreg halász, háromfejű sárkány</i>

A. TULAJDONNEVEK

I. SZEMÉLYNEVEK

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *Hétpettyes Tündevirág*: „A Hétpettyes Tündevirág törékeny, csöppnyi száron üldögélt. Hét apró, fehér szirmának mindegyikét egy-egy kék pötty ékesítette. Ebben rejtezett csodálatos varázsereje.” (JF 66). A Tünde- előtag az író saját bevallása szerint elképzelhető, hogy *A Gyűrűk ura* hatása alatt született. A hetes szám tipikusan mesei szám, mely Tarcsai Szabó meséiben is gyakran előfordul. (A tündékről vö.: BELÉNYI DÁNIEL 2001: 96).

- *Szélhajtó Jakabusz*: „a szelek csikósa” (JF 120)

- *Bottli bátyó*: apró termetű öregember, aki az *Üveghegy* lábánál álldogál (JF). Az *Üveghegy* csupa üvegpalackból áll; az üvegpalack az angol nyelvben: *bottle*, a név ebből a hangalakból származik.

- *Etelke* és *Italka*: *Bottli bátyó* lányai (JF). Az *Italka* név azért kerülhet ebbe a kategóriába, mivel a *Bottli bátyó* név jelentéskörébe tartozik az *üveg*, és azzal kapcsolatosan az *ital* is.

- *Tündellő Isztia*: a legszebb királylány a világon (JF). A *Tündellő* tag a *tündöklő*ből jön, az *Isztia* pedig onnan, hogy a mese első változata szerint az író *Isztiát* egy hisztis nőszemélyként képzelte el, vagyis az utónév a *hiszti(s)* szóból származik.

- *Balkati*: törpetündér, „A nevem is azért Balkati, mert bármit is csinálok, az balul sül el! Pedig azt hittem, hogy végre sikerül valami jót is kitalálnom! – és csak sírt-rítt keservesen tovább.” (MV 12, JF). Az író a *Balkati* név *-kati* utótagját a hangzás miatt választotta.

- *Halljakend* (MV, EV): „Hallja kend!” régies lenéző megszólítás (PUSZTAI FERENC 2003²: 642). Az író jogászából származik a név, aki a különböző hivatalokban dolgozókat nevezi így, ebben az értelemben használja Tarcsai Szabó is, hiszen *Halljakend* a *Legfőbb Hivatal* főhivatalnoka.

- *Cérnakő*: *Mesélnek* boltosa, aki fölényes viselkedése után kapta a nevét. Minden vásárlóját kioktatja, mert úgy gondolja, hogy mindent ismer, illetve mindenkiről tudja, hogy mire van szüksége. „– Én mindent ismerek, mindenről pontosan tom, hogy mihez való! [...] Ha betért hozzá a sánta szabó, tőle mindig azt kérdezgette – Na, mi kő? Mi kő? Cérna kő? – Ezért is nevezték el az emberek Cérnakőnek. Még a szabó is így hívta.” (MV 32).

- *Zalapács*: asztalos, az asztalosok egyik jellegzetes szerszáma, a *kalapács* hívta elő a hasonló hangalakú nevet. Tarcsai több alkalommal kihasználja a játékos névadásból származó rímet: *Zalapács – kalapács* (MV 33, JF)
- *Torzasztó Kalambár*: „*Ő az, aki mindenféle bajt és borzalmat hoz, amerre csak jár – suttogetta megrendülten Kardosjánosz.*” (MV 94). „*Alig telt el néhány perc, és Talabér már látta is a borzasztó Torzasztó Kalambárt.*” (MV 98). A név kialakításában a hangzás és egyben a figura jellemzése játszott szerepet; a *Torzasztó* előtag – a szókezdő mássalhangzó megváltoztatásával – a szereplő egyik jellegzetes tulajdonságát, borzasztóságát emeli ki, amit a szövegben a név előtti *borzasztó* jelző még inkább hangsúlyoz.
- *Wincs Eszter*: tündérke, aki a *hétmérföldes számítógépben* lakik (MV). Leíró név, hiszen a *winchester* a számítógép „lelke”, a merevlemez, ami a számítógépen belül található.
- *Tarbezár*: a *halhatatlanok táborának* parancsnoka, aki a táborba zárja az újdonsült halhatatlanokat (MV).
- *Harmattündér*: „*A Harmattündér hosszú, fehér ködfátyolba burkolózott. Virágról virágra libbent, és egy-egy harmatcseppot pottyantott a növények szirmára, amelyek ekkor kipattantak a földből, és a levegőbe röppentek. Lábalóga meglepve látta, hogy nem is virágok azok, hanem kedves barátnői, a tündérlányok!*” (EV 20).
- *Hakinyiti Becsuki*: Mesélnek város lakóinak hangját egy hatalmas könyvbe zárja. Amint kinyitja a könyvet valaki előtt – aki éppen megszólal –, elrabolja a hangját (EV). Az író úgy gondolta, hogy *Tarbezár* nevű szereplője lesz *Hakinyiti Becsuki*. A később keletkezett *Hakinyiti* név jobban illett a szereplő alakjához, ezért *Tarbezár*nak más (kisebb) szerepet adott.
- *Sarkigláb*: *Csoroszlya*, a *Boszorkánytanács* elnökének házi manója. „*A következő pillanatban egy nyurga, sárgászöld bőrű manó termett a szoba közepén.*” (EV 50).
- *Csoroszlya*: a *Boszorkánytanács* elnöke, nevéhez hűen „*egy vén, megkövesedett nőszemély*”. „*Parmezán elkedvetlenedett. Nem szerette azt a vén, minden újdonságot ellenző, megkövesedett nőszemélyt.*” (EV 52). „*A Boszorkánytanács nagyhatalmú elnöke alacsony, hajlott hátú, karvalyorrú, tetőtől-talpig fekete ruhába öltözött boszorkány volt. Mintha csak egy mesekönyvből lépett volna elő.*” (EV 52, vö.: JS, PS).
- *Klauzula*: a boszorkányok jegyzője, a legöregebb élő boszorkány (EV). A *klauzula* ’záradék’ latin eredetű jogi szakszó, vagyis a név lexikai jelentése kapcsolódik a boszorkány jegyző tevékenységéhez.

- *Zsíros Bődönce*: természetes királyné (SM), a bődön 'zsír' tartására használt, nagyobb fedeles edény' (PUSZTAI FERENC 2003²: 149). A -ce képzővel az író enyhít azon a képzeten, hogy szereplője hatalmas.
- *Bekofisz Jakab*: a király tanácsadója (SM). A *Bekofisz* név egy angol kifejezés – a bankokban, hivatalokban használatos *backoffice* (ill. *frontoffice*) 'hátsó irodahelyiség [csak alkalmazottak részére]' – fonetikus átírata. A névadás, a jelentés és hangalak összekapcsolódását, valamint az írói szándékot tekintve, enyhe gúnyt fejez ki.
- *Brutélia*: „*a legveszélyesebb boszorkány*” (SM 11), neve a *brutális* 'kíméletlenül erőszakos, durva' kifejezésből származik.
- *Csöpöttöm fivérek*: *Matykó* és *Patykó*, akik díjbirkózók. „– *Mi vagyunk a Csöpöttöm fivérek – mutatkozott be büszkén Patykó. – Akik amilyen kicsik, olyan erősek!*” (SM 15), „*mogyorónyi termetük ellenére olyan erősek voltak, mint a díjbirkózók*” (SM 27).
- *Hosszú Sándor*: „*Hosszú Sándor, a kalapos indián mindenképpen rászorgált a nevére. Mert akárhonnán is nézzük, hosszú volt mindene. A keze, a lába, a haja, az orra, sőt még a varkocsba font haja, fejét koronázó díszes kalapja és a fejfedőn pompázó pávatoll is hosszú volt. Hogy az eszéről már ne is beszéljünk, mert talán az volt Hosszú Sándornak a leghosszabb.*” (SM 18). A név egy sakklépés nevéből származik, ami utal Tarcsai Szabó Tibor érdeklődési körére. A név keletkezett előbb, s a hangalak, illetve a jelentés 'hosszú' – ami egy „indián jellegzetesség” az író értelmezése szerint – sugallta, hogy a szereplő indián legyen.
- *Dáridó*: „*a vidám cimborá*”; „– *Ha eljön az éj, megszomjazom – szokta mondogatni Dáridó. – Ha megszomjazom, hát iszom. Ha iszom, bizony jól érzem magam. Ha jól érzem magam, hát jót mulatok!*” (SM 22).
- *Suttogó Szélborotva*: az *Elátkozott Világ* folyóján uralkodik, nappal a folyó egyik oldalán, éjszaka pedig a másikon süvít át, kettészelve azt, aki rosszban sántikál (SM).
- *Mocsárka*: egy kék szemű, rikító sárga hajú lány, aki a mocsárban lakik, ezért hívják *Mocsárkának* (SM).
- *Kerekes Görgő*: *Síntarzia* országának étekügyi vezetője (SM). A név *Görgő* tagja a *Gergő* nevet is felidézi, ugyanakkor a hangalakhoz kapcsolódó 'henger alakú eszköz súlyos tárgy(ak) gördítésére' jelentés – ahogyan a *kerék* is – pontosan megfelel ezt a mesei világot jellemző, a vasúthoz kapcsolódó jelentéskörnek.
- *Sínnadratta király*: *Síntarzia* uralkodója (SM). A hangalak felidézi a *csinnadratta* kifejezést. A besorolás magyarázatához ld. a *Kerekes Görgő* és a *Síntarzia* nevet.
- *Sín Csilla*: *Sínnadratta* lánya (SM). A hangalak felidézi a *csincsilla* 'dél-amerikai rágcsáló, illetve annak bőréből készült prém' szót. A besorolás magyarázatához ld. *Kerekes Görgő*.

- *Tettamenti Rákalász*: a *Tetta folyó* mentén él, ő a *kencefice-csudamice kapszula* és más gyógyszer feltalálója, valamint a *halandzsza nyelv* legnagyobb művésze (PS). A *Tettamenti* a *Tettamanti* vezetéknevből származik (az író egyik ismerősét hívják így), a *Rákalásznak* nincs köze a *rákhalász*hoz.

- *Teringette Pukladár*: személyének lényege, hogy mindig azt teszi, amire megkérik, még ha az lehetetlen vállalkozás is; ezért indul el *Kukutyinba*. „*Értsd meg, kedves Pamuhihőke, hogy nekem muszáj megtennem, amire kérnek! – Akkor is, ha azt mondják, hogy pukkadj meg? – Akkor is.*” (PS 75). „*Parancsolj, kedves Pamuhihőke, itt vagyok! –* szólt *Pukladár*. *Hát persze, hiszen Teringette Pukladárnak hívták.*” (PS 76). Játék a névvel: „*Nagy huncut vagy te Pukladár, a teringettét!*” (PS 106). Az író egyik fia találta ki a nevet.

- *Ábécé fivérek*: *Ála, Béla és Céla*, „*A három testőr.*” (PS 98). „*Ála, Béla, Céla... – ízlelgette a neveket Pamuhihőke. – Szóval ezért hívnak benneteket Ábécé fivéreknek! Nekünk nincs ilyen különleges nevünk, én Pamuhihőke vagyok, ő pedig Mimmedeszi –* folytatta a bemutatkozást *Pamuhihőke.*” (PS 99-100).

KOVALOVSZKY MIKLÓS terminusa (1934: 40) alapján a beszélő neveken belül megkülönböztethetünk kontrasztneveket:

- *Lábalóga Szilveszter*: a mese szereplői hangsúlyozzák, hogy – nevével ellentétben – nem lógatja a lábát, ő egy vándor (ld. EV 10). „*Róla mindenki tudja, hogy vándorol – elvégre azért vándor!*” (EV 12). Ám letelepedik a *Mesélnek* melletti erdőben, hogy vigyázhasson a *bimbambuszokra* (EV, JF).

- *Amorf király*: a király nevének jelentésétől eltérően nem 'alaktalan'. Nevének eredetére a mese végén derül fény: „*– Amorf szülei szegény, de híres tudósok voltak. Az előző király matematikusai. A nevét is éppen ezért adták neki, mert úgy találták, hogy a kis csecsemő egyetlen szabályos mértani alakzatra sem hasonlít. Amorf ugyanis azt jelenti: alaktalan. – De hát Amorf király egyáltalán nem alaktalan! –* szúrta közbe *Milkó. – Még ha Zsíros Bődöncére mondták volna! – Persze, hogy nem alaktalan! –* nézett rá rendreutasítóan *Bekofisz Jakab. – Csak a két hóbortos matematikus szülő játszadozott így a nevével.*” (SM 81).

NEM EGYEDI NEVEK

- Benő: „Élt egyszer egy szegény ember, akinek volt hét fia. A legidősebb fiú akkora volt, mint egy sudár fenyő, a középső, mint egy délceg tölgy, a legfiatalabb fiú viszont olyan kicsi volt, hogy már befelé nőtt a földbe. Ez is lett a neve: Benő.” (PS 121).

- Kaporszakállú: „Egy hosszú szakállú, ősz öregapó álldogált az egyik fa mellett, és elégedetlenül csóválta a fejét. A szakálla valami furcsa növényből volt. [...] Szóval kaporból van a szakálla, csodálkozott Tilinti. (SM 37-38). Szitkozódásban az isten jelzőjeként, ám a mesében nem ebben a jelentésben használt név. Tarcsai Szabó elmondása szerint tudatosan keresi azokat a kifejezéseket, amelyek a mesében pontosan megfelelnek a mára már megváltozott jelentéssel bíró kifejezés szó szerinti jelentésének.

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek

Ebbe a csoportba azok a nevek tartoznak, melyek nem írnak le, nem jellemeznek, nincsen jelentésük, illetve nem keltenek asszociációkat. SZOPOS ANDRÁS – J. SOLTÉSZ KATALIN munkája (1979) nyomán – ezeket tulajdonnévi funkcióval ellátott önkényes hangsoroknak nevezi, pl. *Paskál* (2000: 95). Azokat a neveket is ide osztottam be, amelyek felidézhetnek bennünk valamit, de a név által keltett asszociáció távol áll a mese világtól, illetve a mese írójának eredeti szándékától, pl. *Pöntyörösi Nyoszó*, *Dzsalabád*.

EGYEDI NEVEK

- *Sámsemék*: az *Össze-Vissza Erdő* lakója (PS, JF). *Pamuhihőke* és *Sámsemék* neve a *Hamupipőke* és más mesék címből származik, ám *Pamuhihőke* nevének eredetére többen, míg *Sámsemék* nevére – az író magyarázata nélkül – talán senki sem jön rá.

- *Padantyú*: *Sámsemék* legjobb barátja (PS, JF).

- *Pöntyörösi Nyoszó*: „az erdei állatok műkedvelő doktora” (PS 10, JF). Az író legjobb barátja találta ki a nevet. A *Nyoszó* név keltheti a nyúl képzetét az olvasóban, de nincs erre való utalás a szövegben. A mese szövegéből semmilyen biztos fogódzót nem kapunk *Nyoszó* alakját illetően; emberi tulajdonságai vannak, ugyanakkor egy odúban lakik. (Kalmár István grafikus például egy bagolyszerű embernek ábrázolta. Vö. PS 117).

- *Pasz Márk*: jegyszedő, aki a *Picsi-Pacsi tó* kapubejáratánál áll (JF).
- *Talabér*: *Mesélnek* lakója (MV, EV, PS).
- *Sebeszter*: *Mesélnek* lakója (MV, EV).
- *Cicerella*: egy gonosz boszorkány, aki orgonaépítő mesternek adja ki magát (MV). A *Hamupipőke* mese angol változatának hősnőjét *Cinderellának* hívják, elképzelhető, hogy a név innen származik, de az író nem említette ezt a párhuzamot.
- *Zsurgaborló*: az *Elátkozott Világ* mágusa (MV, SM).
- *Kelemon*: *Talabér* „kissé szédült tudatú művész szomszédja” (MV 21, EV).
- *Esenkütyü Haspotyó*: *Sebeszter* szerint ő a bizonyíték, hogy az *Élet Vize* létezik (MV).
- *Goblon*: A villámok és más borzalmak ura, akivel a *tillák* népe alkut kötött (PS).
- *Dzsalabád*: kandúr, teremőr a *Cicadellán* (MV). Ugyan az afganisztáni város, *Dzsalalabad* neve nagyon hasonlít a *Dzsalabádra*, de az írónak nem volt erről tudomása a név megalkotásakor.
- *Goskó*: egy ember, akit *Zsurgaborló* láthatatlanná tett (SM).
- *Enderke*: manó, aki – *Dáridó* táskájában utazva – a fiúval tart. A név hívórim: „– *Veled akarok maradni, Dáridó!* – szipogott *Enderke*. – *Ne zavarj vissza, meglátod, nem leszek terhedre!*” (SM 35).
- *Kerpeléti Áskompáskom*: a *Fekete Fenyves* bölcs varázslója, egy szörgombóc (SM). A név *Áskompáskom* tagjához Újpalota *Páskomliget* nevű része adta az ötletet. A *Kerpeléti* pedig „csak úgy jött”.
- *Sundér király* (PS)
- *Mimmedeszi*: a világ legnagyobb önsajnálóművésze (PS 70). Az író a feleségétől kölcsönözte a szót, aki ezt mondta a maradékra, amikor azt kisleányai nem akarták megenni.

b) motivált fantázianevek

Ide soroltam azokat az első pillantásra motivátlannak tűnő neveket, melyekről a alaposabb vizsgálat, ill. az íróval készített interjú bizonyítja, hogy motiváltak (ld. *Dzsinkuje Bardzó*, *Pamuhihőke*). Továbbá – J. SOLTÉSZ KATALIN (1979) és SZOPOS ANDRÁS (2000) nyomán – a tulajdonnevesített közszókat, vagyis azokat a köznévből származó személyneveket, amelyek valamilyen – a szereplő külső vagy belső tulajdonságától független – jelentéssel rendelkeznek.

EGYEDI NEVEK

- *Dzsinkuje Bardzó*: az *Össze-Vissza Erdő* melletti hegy királya (PS, MV). Az író részéről tudatos névválasztás, a lengyel 'köszönöm szépen' fonetikusan.
- *Pattibaba*: egy kislány (JF)
- *Pamuhihőke*: *Hamupipőke* nevéből származik a csöppnyi lány neve (PS, JF); a magyarázatot ld. *Sámsemék*.
- *Torpotrok*: *tor* és *potroh*, a bogarak két alkotórésze a *fej - tor - potroh* együtteséből. A mesében egy király, akinek a neve egyáltalán nem tükrözi küllemét, illetve jellemét (JF).
- *Kerpeléti Áskompáskom*: a *Fekete Fenyves* bölcs varázslója, egy szőrgombóc (SM). A név *Áskompáskom* tagjához Újpalota *Páskomliget* nevű része adta az ötletet.
- *Hinka és Malinta*: két *bimbambusz* (EV). A *Hinta-palinta* kezdetű gyermekmondókából származik a két név.
- *kis pesti Zsoké* (PS)
- *a fehérhúsú Fáraó Leánya* (PS)
- *Tilinti*: királylány (SM). Elképzelhető, hogy a népmesei *Tilinkó* személynév adta az ötletet, ám ezt a feltételezést az író nem erősítette meg.
- *Barackos Fáni*: tündér (MV)

NEM EGYEDI NEVEK

- *Tótumfaktum* (JF): latin eredetű szó, 'mindenes, valakinek a jobbkeze', a jelentésnek nincs köze a mesei szereplő jelleméhez, aki egy szigorú, ám jóságos varázsló.
- *Kóbor Vitéz* (JF)
- *Első Tudós, Második Tudós, Harmadik Tudós* (JF)
- *Etelke és Italka* (JF)
- *Szélkirály* (MV)
- *Parmezán*: a legjobb és legszeretetre méltóbb boszorkány, akit *Hakinyiti Becsuki* gonosznak állít be *Mesélnek* városának lakói előtt (EV 44). Egy sajtajtáról kapta a nevét.
- *Mágiarakás*: „– Egy bölcs varázsló. És nagyon-nagyon öreg. Annyira, hogy már mindkét szemére süket. [...] – És mindkét fülére vak.” (EV 85-86). A szereplő a *mágiarakás* nevű édességről kapta nevét.
- *Laboda, Cibere és Guriga*: három fivér (SM, ld.: *kacagoldok*). A *laboda* (*Atriplex hortensis*) egy gyógynövény neve, a *cibere* erjesztett korpale.

- *Piramisok Ura* (PS)

3. Hangulatkeltő- és hangutánzó nevek

Ebbe a kategóriába nemcsak azok a nevek kerültek, amelyek hangalakjukkal felidéznek bennünk olvasókban valamifajta (a szereplő jellemző tulajdonságához illő) képzetet, hanem amelyek „jó hangzását” az író a vele készített interjúban külön kiemelte. A besorolás alapjául itt tehát elsősorban Tarcsai Szabó Tibor közlése szolgált, azonban több „jóhangzású” név más csoportban is szerepel(het).

EGYEDI NEVEK

- *Kalicskó*: gonosz madárszerű lény; „*Hatalmas fekete szárnyain nesztelenül bukkant fel az erdei lakók között, s rémülten spricceltek szanaszét az állatok, amerre járt.*” (PS 10). „*Nyomában mindig a szomorúság és a búbánat járt, Kalicskó mindenkinek csak bajt okozott.*” (PS 22, JF 7, 13).

- *nemes Talárd lovag* (JF): az író bevallottan „lovagos” hangzású nevet keresett.

- *Rettebor*: „*az éj sötét mágusa*” (JF 62). Az író célja az volt, hogy ijesztő legyen a szereplő neve; a név *Rette-* előtagja a *rettegés* szóból származik.

- *Ütyülüpütyülü*: *Torpotrok király* szeretett kislánya, aki még csak gügyög (JF). A felnőttek általában a kedves gyermekhez gügyögnek így: *ütyülüpütyülü*, a név ehhez a jelentéskörhöz kapcsolódik.

- *Türdümcsördöm*: a sötétség ura, ökle-bökle tulajdonosa, és ha a madár idegen földre szökik, akkor tűzzel-vassal ered a nyomába. Hangutánzó név, nevének hangalakja zajos megjelenését tükrözi. „– *És vad dobokkal jelzi jöttét! – kiáltott az Első Tudós. – Meg harci kürtökkel! – kiáltott a Második Tudós. Meg nádi hegedűvel! – kiáltott a Harmadik Tudós. – Azzal nem! – nézett rá megrovón az Első Tudós. – De igen... – dadogta a Harmadik. – Má... mágikus nádi hegedűvel!*” (JF 89).

- *Hencebönce királyfi* (JF): a népmesei *Hencida-Boncidát* idézi fel a hangalak.

- *Lustapusta Zörömböröm*: *Mesélnek* lakója (MV, EV). A névadás érdekessége, hogy az utótaghoz kapcsolódó jelentésnek semmi köze sincs a szereplő jelleméhez, az író csupán a hangzás miatt választotta, illetve túl rövidnek találta a *Lustapusta* nevet.

- *Torzasztó Kalambár*: a név kialakításában a hangzás és egyben a figura jellemzése játszott szerepet. A *Kalambár* „fantázianév” jól hangzik, illik a *Torzasztó* névhez; a hangalak csupa

mély magánhangzója, a borzasztó *Torzasztó*hoz hasonlóan, valami rosszat idéz fel bennünk. „– *Ő az, aki mindenféle bajt és borzalmat hoz, amerre csak jár – suttogta megrendülten Kardoszjánosz.*” (MV 94).

- *Irgaburga*: *Parmezán* vén házi manója (EV). Az *irgumburgum* szó hangalakja adhatta az ötletet, de annak jelentéséhez ('gyengéden megfedd valakit') nincs köze, egyszerűen csak „jól hangzik” – mondta az író (RÁCZ BORBÁLA 2007).

- *Réti Goblár*: udvari orvos (SM). Az író „régii ötlete”, szerinte „jól hangzó”. A név a *réti boglárka* (*Ranunculus arvensis*) virág nevéből származik.

4. Valós személynevek

a) valós keresztnév, ill. keresztnéveredet

EGYEDI NEVEK

- *Dianda, Nikolin, Monicsi*: *Diána, Nikolett* és *Mónika* névből (JF).

- *Olibán*: az *Olivia* becézett *Oli* alakváltozatából és az *András* becézett *Bandi* alakváltozatából (JF).

- *Orsilla, Andrion, Norinka* (MV): *Orsolya, András* és *Nóra* személynevek változatai.

NEM EGYEDI NEVEK

- *Bendegúz*: *a krikszkrakszevő teve* (JF).

- *Etelke* (és *Italka*): *Bottli bátyó* lányai, az *Etel* női név becézett alakja (JF).

- *Márta* (MV)

- *Töhötöm* (MV)

- *Boglárka* (SM)

b) valós családnév

EGYEDI NÉV

- *Kaszparidze*: sakkvilágbajnok; valójában ő *Hosszú Sándor*, aki csak a történet végén fedti fel kilétét. „– *Nincs esélyed, Amorf király! – mosolygott magabiztosan Hosszú Sándor (akiről most*

már tudjuk, hogy sakkozói berkekben Kaszparidze néven ismerték).” (SM 83). A név Kaszpar-előtagja, Kaszparov grúz származású sakkvilágbajnok nevéből származik.

c) valós családnév és keresztnév

EGYEDI NEVEK

- *Kardosjános* (MV, EV): *Kardos János* kételemű névből. Az író kisebbik fiának gyerekkori barátja, akit fia hívott így.
- *Krémesi Kornél*: a *Krémesi cirkusz* igazgatója (EV, SM). A név az író egyik ismerősének nevéből származik.

5. Mesei személynév

a) mesei keresztnév, ill. keresztnéveredet

NEM EGYEDI NÉV

- *Milkó*: *Tilinti* szerelme, pásztor; a királyné szerint „*semmirekellő*”, „*senkiházi*” (SM 7). A magyar népmesék egyik kedvelt neve. Az író ritkán ad ehhez hasonló neveket szereplőinek, ennek a névadásnak egyszerű oka van; eredetileg a szereplőt *Subidubinak* hívták, de a könyvkiadó kérésére egyes neveket egyszerűsíteni kellett.

6. Személynévként használt más tulajdonnevek

EGYEDI NÉV

- *Réti Goblár*: udvari orvos (SM). A név a *réti boglárka* virág nevéből származik.

NEM EGYEDI NÉV

- *Erwinia* (MV): egy növénybetegség (*Erwinia stewartii*) latin nevének első tagja.

II. ÁLLATNEVEK

Ebbe a kategóriába olyan nevek is tartoznak, amelyek megítélésem szerint nem tulajdonnevek, ám mégsem állíthatjuk azt, hogy tipikus köznevek lennének, mivel nevük egyedi, csak erre a mesevilágra jellemző. A kérdést bonyolítja, hogy az állatneveket – a helyesírásra való tekintet nélkül – hagyományosan a szakirodalom a tulajdonnevekhez sorolja, még az olyan jelzős alakulatokat is mint a *selyem juhok*, *fekete ló* (BALÁZS GÉZA – BARATI ANTÓNIA – WOLOSZ, ROBERT 1989: 46, 48). Mindezek tekintetében a *micsergek*, *mizergék*, *pöttymadarak* típusú neveket (amelyek kis kezdőbetűsek, és több egyedre is vonatkozhatnak, ugyanakkor egy fajt jelölnek) is ide osztottam be.

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *jajszárnyú fecskerigó*: azt a tévhitet terjeszti róla egy pöttöm lovag, hogy ha a madár felszáll és valaki a szárnyai alá kerül, akkor annak csontig hatoló rettenetes kínokban lesz része (JF 16). *Pamuhihőke* és *Sámsemék* túljárva a lovag eszén, azt állítja, aki szereti a madarat annak örömet okoz. „– *De akkor meg miért hívják jajszárnyúnak?* – kérdezte. – *Ha örömet is tud szerezni, akkor inkább örömszárnyúnak kellene hívni. Esetleg öröm- és jajszárnyúnak. – Lehet bólintott Pamuhihőke. – De biztosan rossz emberek találták ki a nevét. Akik sosem szerették. Olyanok, akik ok nélkül lövöldöznek a madarakra. Szórakozásból gyilkolják őket. – Nyilván őt is többen megpróbálták elejteni, de póruj jártak. Gondolom így ragadhatott rajta ez a név – találgatta Sámsemék is.*” (JF 21). A mese végére a madár az öröm- és jajszárnyú nevet kapja (JF 24).

- *kezes bárány*: apró bárány, aminek négy lába és két keze van (SM).

- *kapucnis madár*: „*Ez egy olyan szerzet – magyarázta a vörös hajú ágy –, ami ha rád néz, megbabonáz. A kapucnija segítségével megfordítja a gondolataidat.*” (SM 43). Eredetileg *karpukulo* madár volt, később az író egyszerűsítette a nevet.

- *pöttymadarak*: „*Apró pici madárkák milliárdjai, amelyek nélkül örök sötétség borulna az egész Elátkozott Világra. Minden hajnalban felrepülnek az égboltra, összekapaszkodnak, s egy egész napon át csak repülnek a nyugati égboltról a keletre, miközben a lelkükből kiáradó fénnel világítják meg az alattuk elterülő tájat. Alkonyatkor aztán elszakadnak egymástól, és*

szanaszét roppennek. Aludni térnek, egyenesen fel a fekete égre, ahol mint csillagok ragyognak tovább.” (SM 49).

- *esernyőmadár*: Pamuhihőke csak az *esernyőmadár* segítségével juthat át a *kősvatagon*, ami tud beszélni, és madárrá változva védi meg tulajdonosát a zivatartól, majd annak elállta után, ismét visszaváltozik esernyővé. „Az *esernyőmadarak* ugyanis csak a *Halandzsáró* hegyén eltemetve, annak tollait szaporítva nyerhetik el örök békéjüket.” (PS 80).

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek

EGYEDI NEVEK

- *ökle-bökle*: a király fia, *Ütyülüpütyülü* válasza a borzalmas dübörgés megmagyarázására, melynek jelentését a mese szerint *Pattibaba* dönti el. A kislány a két lehetőség közül, „szélvihar” és „kismadár”, az utóbbit választja (JF 88). A mese tehát eszerint folytatódik: „– Az *ökle-bökle*, *uram-királyom*, egy csudálatos madár, ami gyönyörűségesen énekel. Trilláitól kizöldül a mező, megtelik maggal a búzakarász, víz fakad a sziklából, és boldogság terem az emberek szívében...” (JF 89).

- *diu-dingu*: „ami soha nem hunyja le a szemét” (PS 129). Az író gimnazista korából származik a név.

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *spanyollán*, *francialán*, *afrikailán*: az oroszlánok királyt szeretnének választani maguk közül, egy Oroszországból jött oroszlán szerint csak ő tekinthető igazi, valódi oroszlánnak, hiszen: „Te nem oroszlán vagy – fordult a spanyolhoz –, hanem spanyollán. Te pedig francialán – szólt a franciához. Majd rámutatott a sivatagi oroszlánra. – Neked még nemzetiséged sincs, csak vándorolsz egyik országból a másikba. Te végképp nem vagy oroszlán, te egyszerűen csak afrikailán vagy. Egyedül én vagyok orosz! – kiáltott végül böszön lobogtatva sörényét – egyedül én vagyok tehát igazi oroszlán! Csak engem választhattok meg királyotoknak!” (JF 108).

- krokodilmadár: „Ő képes leszakítani Jobbtazárt Hakinyiti Becsuki kezéről! Ő ugyanis a leggyorsabb és a legerősebb ragadozómadár a világon [...] – Igaz, vele is van egy kis baj! [...] – Olyan lágy a szíve, hogy amikor utoléri áldozatát, és kitátja a száját, rögtön megsajnálja. És ahelyett, hogy megenné, sírva kér bocsánatot tőle.” (EV 85).
- csiu-csiu madár: a halálról énekel; ezt kéri a Fáraó Leánya a kis pesti Zsokétól (PS). A nevet Tarcsai Szabó gimnazistaként találta ki.
- sárcsúszó poloskák: hatalmas rovarok, amik felfalják a fűvel, a bokrokkal, a virágokkal együtt a bimbambuszokat is; ettől a veszedelemtől szeretné a tündérlányokat megőrizni a Harmattündér és Lábalóga is (EV).
- Króma: az utolsó krokodilmadarat nevezi így Mágiarakás (EV). A Króma név a krokodilmadár összetételből származik, ahogy ezt LUKÁTS JÁNOS is észrevette (2005), így a név motivált, hangalakja felidézi a krokodilmadár nevet.

NEM EGYEDI NEVEK

- spanyol oroszlán, francia oroszlán, sivatagi oroszlán: „– Ezekben az országokban nincs is oroszlán! [...] – Amelyik oroszlán Spanyolországban él, az spanyol! – állította határozottan a Bagoly. – Vagy amelyik ott születik.” (JF 105).
- Hallumi: Parmezán nagy, fekete „ciprusi” macskája, aki beszélni is tud (EV 49). Hallumi neve egy ciprusi sajt fajta nevéből származik; ebből következik az, hogy Parmezán macskája ciprusi fajta.

3. Hangutánzó nevek

EGYEDI NEVEK

- micsergek: madarak, akik csicseregnek, ezzel – Kalicskó szerint – megzavarva az erdő csöndjét (JF 44). Tarcsai a rím kedvéért alkotja meg: „Egyszerűen csak tudomásul vette, hogy az élet szép, a fák zöldek, az ágakon meg önfeledten csicseregnek a micsergek.” (MV 87), máshol: „– Süt a nap, a város tele van barátokkal, a fákon meg csicseregnek a micsergek. [...] – Szóval ez a bajod! Hogy egyszer csak vége az életnek! De hát hol van az még barátom! Hiszen fiatal vagy! Annyi micserg-csicsergést hallhatsz még, hogy meg is unod! ” [MV 114]. „A nap melegen ontja sugarait, s a fákon meg csicseregnek a micsergek! [...] Tényleg, a micsergek ott üldögéltek a fák ágain, s csak daloltak, ahogy a torkukon kifért.” (PS 103).

- *mizergek*: olyan állatok, amik zizeregnek; ld. *micsergek* (JF). Tarcsai a *micsergek* mintájára hozta létre a nevet.

4. Valós állatnevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *Barom* (JF)

- *Pocok, Róka, Bagoly, Nyúl, Medve, Egér, Farkas, Borz* (JF)

5. Mesei nevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *kisegér*: „– Jótett helyébe jót várj – mondta a kisegér –, de ne tőlem! – Azzal elszaladt.” (PS 121).

- *aranyhal*: a mesei *aranyhal*, ami, ha kifogja valaki, teljesíti annak három kívánságát (PS).

III. HELYNEVEK, FÖLDRAJZI NEVEK

Az írói névadás általános jellemzőinek tárgyalásakor szó volt róla, hogy az írók által kitalált helynevek (beszélő- és motivált fantázianevek) általában a valódi helyneveknek megfelelően illeszkednek a magyar helyesírási rendszerbe. Ebben természetesen szerepet játszik az a gyakorlat, hogy az írók – jelen esetben Tarcsai Szabó Tibor – a valóságos helynevek (J. SOLTÉSZ által jelnévnek nevezett) elemeit (utótagként) kombinálják egyéb névelemekkel (vö.: *Az irodalmi helynévadás* fejezettel).

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *Csudajóitt Park* (MV)

- *Varangyos-hegy*: „*békák irdatlan tömege emeli hegygé. Egy óriási csúszós, nyálkás kupac béka az egész. És annak a tetején áll Parmezán háza.*” (EV 60).

- *Játékváros*: „*– Elhagyott játékok szomorú világa. [...] Oda kerülnek mindazok a játékok, amelyeket kidobtak, meguntak, elhajítottak, amelyek már nem kellenek senkinek.*” (SM 46).

- *Síntarzia országa*: lakói a *síndiánok*, uralkodójuk *Sínnadratta király*. „*– Az itt élők a sín remegéséből táplálkoznak – kiabálta túl a zajt Zsurgaborló. – Testük úgy töltődik fel rezgéssel, mint az elemek az árammal. Ezért olyan fontos, hogy tudják, mikor, merre járnak a vonatok!*” (SM 59). Az író a helyszínt találta ki elsőként: a sínekben kis emberek élnek, akik a vonatok rezgéseiből táplálkoznak; később ehhez az ötlethez keresett neveket: *sín-*, *-vonat*. A név az *intarzia* köznevet rejti magában.

- *Sínka Birodalom*: ez is egy ország a sínek világában, akárcsak *Síntarzia* (SM). Az *inka* nevet rejti az elnevezés.

- *kősviatag*: „*– A kősviatagban ugyanis eső helyett kő potyog az égből, ami mindenkit elpusztít.*” (PS 65).

- *Tollhegy*: „*Madártollak milliárdjait temeti nagy hasa alá.*” (PS 65).

- *Halandzsáró*: a *Tollhegy* teteje. „*A Halandzsáróra emberi láb nem képes felhágni, mert csak belesüllyed a tollakba [...] – Oda csak egy módon juthatnál el... [...] – A Repülőköpterrel.*” (PS 65). „*Mit gondolsz, miért hívják ezt a hegyet éppen Halandzsárónak? Természetesen azért, mert itt halandzsá nyelven beszél mindenki.*” (PS 86).

- *Balvilág és Jobbvilág*: „– A Balvilág a mi világunk másik fele – magyarázta a Repülőkegő. – A miénk a Jobbvilág, hát természetes, hogy létezik egy bal is! [...] – A Balvilág pontos mása a mi Jobbvilágunknak, csak ott minden fordítva van. [...] Mint egy tükörképen. Nálunk mindenki jobbkezes, ott pedig mindenkinek a bal keze ügyesebb. [...] A két világot a hegytetőn egy törhetetlen üveggel választja el.” (PS 89-90).

- *McVonat's étterem*: gyorsétterem Sántarziában (SM). A név a McDonald's gyorsétterem-hálózat nevéből eredeztethető.

- (*Mesélnek városának*) *Legfőbb Hivatal(a)* (EV, MV). A névadás szándékában gúny, irónia érződik, hiszen ez nem egyszerűen csak *Hivatal*, hanem a *Legfőbb*. A gúny egyrészt abból következik, hogy a mesében nem is szerepel ezenkívül más hivatal, másrészt pedig a mese szerint (ld. *A Városi Tanács* c. fejezetet, MV) ezt is csak leginkább a széthúzás jellemzi, vagyis a névhez kapcsolódó jelentés (az embereknek a hivatalba vetett mély bizalma) és a valóság (mind a mesei, mind a mesei téren és időn kívüli) nem felel meg ezeknek az elvárásoknak.

NEM EGYEDI NEVEK

- *Üveghegy*: „Az Üveghegy nem volt más, mint egymásra dobált, üres üvegek végtelen sokasága! Volt ott kólás, sörös, boros és pezsgősüveg ezrével. Zöld, kék, barna és fehér üvegek, kicsik és nagyok, szögletesek, gömbölydedek.” (JF 129).

- *Fekete Fenyves*: félelmetes hely, ami az *Elátkozott Világban* található; „Borzalmas hely az, mondogatták az emberek, különös teremtmények, gonosz erők világa. Ahol semmi sem az, aminek látszik...” (SM 28).

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek

EGYEDI NÉV

- *Tamarion*: itt született *Torzasztó Kalambár*, az óriás (MV). Tarcsai ezzel a névadással nem volt elégedett, ma is „fantasy jellegű”-nek érzi, vagyis saját mesei világától kissé idegennek.

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *Picsi-Pacsi tó* (JF)
- *Patapupu-tó* (SM): „jó hangzású” a szerző szerint.
- *Újperenciás-tenger* (JF): az *Óperenciás-tenger* mintájára hozta létre az író.
- *Össze-Vissza Erdő* (PS, JF): tiszteletadás a Tarcsai Szabó Tibor által nagyon kedvelt meseírónak, Lázár Ervinnek; a név utal Lázár *Négyszögletű Kerek Erdő* című mesekönyvének színhelyére.
- *Mesélnek városa* (MV, PS)
- *Mesélnek városának főtere* (EV)
- *Cérnakő-bolt*: *Cérnakő* boltja (MV)
- *Dimbidomb* (MV): a névadás érdekessége, hogy az író egyik fiát becézték *Dimbidomb*nak gyermekkorában.
- *VarázsPosta épülete* (MV)
- *Cicadella*: ~ *Citadella*; a dombtetőn van, a *hetedhét határon* is túl; ott lakik a cica, ami elvitte a *hétmérföldes számítógépet* (MV).
- *csujogató kerti héják tábora* (MV): az író szerint „jó hangzású” név.
- *Talánháza*: ez a legközelebbi település *Mesélnek*hez (EV 9).
- *szuszmanók birodalma* (SM)
- *földalatti lápvirágok rétje* (SM)
- *Tetta folyó*: ennek mentén él *Tettamenti Rákalász* (PS).
- *szoborkányok erdeje* (PS)
- *Meseország*: itt mesék elevenednek meg *Pattibaba* előtt (JF).
- *Buszsofőr tér 2.*: ezen a helyen áll *Halljakend*, a *Legfőbb Hivatal* „kiváló főember”-ének, „főhivatalnok”-ának „kis kulipintyója” (MV 25, EV).

NEM EGYEDI NEVEK

- *Nagy Fehér Szikla* (MV)
- *Szent Barlang*: itt őrzik a *Hangok Könyvét* (EV).
- *Elátkozott Világ* (EV)
- *sárkányok földje* (JF)

3. Hangulatkeltő- és hangutánzó nevek: -

4. Valós hely-, ill. földrajzi nevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *Gödöllő* (JF)
- *Aszód* (JF)
- *Öreghegy* (JF): *Gödöllő* része.
- *Oroszország* (JF)
- *Tahiti, Tata, Pest: Kelemon* versében szereplő nevek, melynek címe: *Degenerátor* (MV 39-40.)

5. Mesei helynevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *Kukutyin*: „Ha megtudná, hogy mit tettem, mehetnék *Kukutyinba* zabot hegyezni. És az borzasztó! *Kukutyin* ugyanis nem létezik, ezért varázsolnom kéne először egy *Kukutyint* meg egy nagy csomó zabot bele...” (JF 9). *Teringette Pukladár* *Kukutyinba* tart zabot hegyezni, amikor *Pamuhihőkével* találkoзва, a lány felvilágosítja, hogy úticélja nem is létezik (PS 72).
- *Óperenciás-tenger* (JF)
- *hetedhét határ*: itt őrzi a *hétmérföldes számítógépet* egy szegény ember (MV).

IV. CSILLAGNEVEK

4. Valós nevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *Föld* (EV)
- *Nap* (EV)

V. MÁRKANEVEK

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek: –

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *Boszorkárd*: a *boszorkány* köznév és a *kárd* (az angol *card* 'hitelkártya' fonetikusan) összetételéből keletkezett.
- *Harcsa*, *Busa*, *Viza hitelkártyák* (JF): a *Visa* bankkártyatípus analógiájára hozta létre az író a *Viza* nevet, s annak köznévi 'egy halfajta' jelentése hívhatta elő a *Harcsa*, *Busa* neveket.

VI. INTÉZMÉNYNEVEK

1. Beszélőnév

EGYEDI NÉV

- *Városi Sínház: Sínarziában* található; „– *Drámaíróink sínarabjait itt adja elő kiváló sítársulatunk. [...] Mellette pedig az étterem, ahová a sínészek is járnak.*” (SM 59).

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek: –

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *Bottli Bátyó Üveglerakata* (JF)
- *Dimbidombi Erdész* (MV)
- *Halhatatlanok Tanácsa* (MV)

NEM EGYEDI NEVEK

- *Magányosok Klubja* (MV)
- *Városi Tanács* (MV)
- *Boszorkánytanács* (EV)
- *Erdei Színház: Sámsemék* szeretné megalapítani, hogy összebékítse az erdő állatait (JF).

4. Valós eredetű név

EGYEDI NÉV

- *Krémesi cirkusz* (EV, SM)

VII. EGYÉB TULAJDONNEVEK

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *Őssemmi*: „*Eleink megjövendölték hajdanában, hogy eljő majdan egyszer az a nap, mikor az Őstűz összecsap az Ősvízzel, és borzasztó csatájuk közepette felemésztik az Ősföldet és az Őslevegőt. S midőn ez bekövetkezik, létrejön újra az Őssemmi, s eljő a világnak az ő rettenetes vége!*” (JF 85).

- *Tarszamár*: a Harmadik Tudós véleménye; „– Csak egy magyarázat létezik, ó bölcs király – kezdte fennkölt ünnepélyességgel –, a rettenetes Tarszamár! Ami átható, borzalmas hangjával lerombolja a házakat, várakat, amitől szétporlad a föld, amitől...” (JF 85).

- *Megtisztulás Kapuja*: Sebeszter találmánya; „Amin ha átmennek az emberek, akkor megtisztulnak, és megszabadulnak a bűneiktől!” (EV 33).

- *Hangok Könyve*: a boszorkányok ősei ebben gyűjtötték össze a világ összes varázsigéjét az utókor számára (EV 95); *Hakinyiti Becsuki* ebben gyűjti *Mesélnek város* lakóinak hangját (ld. EV 3-5. fejezet).

- *Álmok Vonata*: „Ez az Álmok Vonata, amelybe ha benézel, a saját vágyaidat látod megvalósulni! De ha belépsz a kocsiba, soha többé nem jössz ki onnan! Elpusztít, felfal, megemészt!” (SM 55).

- *Repülőkeperő*: „Egy cingár, égimeszelő leányzó magasodott fölélük, fejéről két akkora copf lógott le kétoldalt, hogy szárítókötélnek is büszkén elmehettek volna.” (PS 84); „*Pamuhihőke és Mimmedeszi nem vitatkozott tovább, hanem megragadták a Repülőkeperő lábát, és várták, hogy mi történik. Az égimeszelő testéhez szorította két kezét, majd megrázta a fejét. Két copfja lassan elkezdett pörögni és csavarodni a levegőben, mint két propeller.*” (PS 88). A „jármű” nevét az író egyik fia találta ki gyermekkorában.

- *VarázsPosta*: rövidítése: VaP (MV). Ez egy „szolgáltatás, amelynek segítségével bárki egy szempillantás alatt eljuttathatja küldeményét akárhová. Még hozzá milyen küldeményeket! Ízeket, illatokat, jókívánságokat – vagy akár a szomszédot is! S milyen egyszerű: csak gondolni kell rá, s a varázspostás már meg is jelenik!” (EV 57). Az írói szándék szerint a névadásban a rövidítésen, vagyis a VaP-on volt a hangsúly, utalva a WAP (Wireless Application Protocol) nevű mobiltelefonos szolgáltatásra.

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek: -

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *Ősvíz, Őstűz, Ősföld, Őslevegő*: négy őselem, melyek a világot teremtették (JF).
- *Kőkutya*: a Második Tudós véleménye; „– Aminek tanúi lehetünk most, e különleges holdtölte idején, mely pontosan az év középső napjára esik, az nem más, mint a Kőkutya, melyet feltámasztott porló hamvaiból a vörösen izzó telihold. A Kőkutya, ami felfalja a földet, elszívja a levegőt, és tüzes leheletével elpusztít mindent, mi elébe kerül. Nem kétséges, hogy a Kőkutya támadásának vagyunk tanúi!” (JF 85). Az író valami ijesztőt szeretett volna létrehozni, ami ugyanakkor szerinte „baromság” is egyben.

NEM EGYEDI NEVEK

- *Tavaszi Első Napja*: ünnep (MV).
- *Tizenhármak*: „minden idők varázslatainak örök életű letéteményesei” (EV 88).
- *Holdistennő*: a boszorkányrend főpapnőjének fejét a *Holdistennő* jelképe díszíti (EV 92).
- *a Piros Labda, Zöld Labda, Pöttyös Labda*: tudnak beszélni, hasonlóak az igazi labdákhoz, de egy rövid zöld szár – amin keresztül a táplálékot és a vizet szívják fel a talajból – rögzíti őket a földhöz (PS 55-56).
- *Élet Vize*: Kardoszjánosz szeretné megtalálni, hogy halhatatlan legyen (MV 114).

3. Hangulatkeltő- vagy hangutánzó nevek: -

4. Valós személynéveredet

NEM EGYEDI NEVEK

- *Baltazár és Jobbtazár*: Hakinyiti Becsuki két bábu-keze; „A két testvér.” (EV 45); ld. *Hakinyiti Becsuki* varázsigéit (EV 77, 136). „*Baltazár és Jobbtazár mindörökre visszavár.*” (EV 123). Az *ott-termő rendőrző* éppen a névadást érti félre, amelyből kiérezhető az

alakjához kapcsolódó enyhe gúny: „– *Nekem ez nem tetszik!* – nyilvánította ki véleményét az ott-termő rendőröz. – *Mi az, hogy balra zár meg jobbra zár? Meg mindörökké visszavár? Újabban már mindenféle badarsággal össze lehet zavarni a népeket?*” (EV 125).

5. Hiedelemhátterű nevek

NEM EGYEDI NÉV

- *Boszorkányszombat* (EV 53)

VIII. CÍMEK (EGYEDIEK)

- *Lókaliptusz*: Kelemon alkotásának címe. „Ez pedig nem volt más, mint egy szerkezet. Pontosabb meghatározással élve, egy micsoda. Egy izé. Vagyis egy olyan hogyishívják. Szóval egyfajta valamiféleség.” (MV 21). A névadásban ismét a jó hangzás dominált, a név utótagja, -kaliptusz kölcsönzés, az író egy ismerősének volt egy *Caliptus* nevű cége.

VERSCÍMEK

- *Degenerátor*: Kelemon verse (MV 39-40)
- *Fabula a sintérről, aki belehalt a töpörtyűs nénibe*: Kelemon verse (JF). Az író gimnáziumi évekeiből származó halandzsavers.
- *Ballada a kiskutyáról*: a *Tündellő Isztia* házát őrző sárkány versének címe (JF). Eredetileg nem a mesébe készült.
- *Epigramma*: *Sámsemék* versének címe (JF). Szintén az író gimnáziumi éveiben keletkezett vers.
- *A veréb balladája*: *Tettamenti Rákalász* versének címe (PS 92-93). Az író ezt is gimnazistaként írta.

A MESÉLNEKI MESETÁR MESÉI

- *A Három Grácia* (JF)
- *A legügyesebb állat* (JF)
- *A világ legszegényebb királya* (JF)

KÖNYVCÍMEK

- *Hamupipőke és más mesék* c. könyv (PS)
- *Pamuhihőke és Sámsemék* c. könyv (JF)

A Mesedélután című fejezet (PS) meséi:

- *Az erdő* (*Sámsemék* meséje, PS)
- *Benő és bigyója* (*Padantyú* meséje, PS)

- *A kis pesti Zsoké és a Fáraó Leánya* (*Pamuhihőke* meséje, PS)
- *Padantyú horgászik* (*Kalicskó* meséje, PS)
- *A balga halász és az aranyhal* (*Pöntyöröszi Nyoszó* meséje, PS)

Az utóbbi három mese az író gimnáziumi éveiben keletkezett, tehát az ezekben szereplő nevek is korábbiak.

B. ÁTMENETI KATEGÓRIA

A KÖZNEVEK FELÉ

Ebbe a kategóriába soroltam a növényneveket, tárgyneveket és olyan, itt az „egyéb nevek” típusba rendelt neveket is, mint pl. a *hétfejű határőr*, amely *hétfejű sárkányként* egyébként a szakirodalomban a „Mesei nevek” meghatározás alatt, a „köznéből alakult nevek”-nél (tulajdonnévként) szerepel (BALÁZS GÉZA – BARATI ANTÓNIA – WOLOSZ, ROBERT 1989: 41-43). A szakirodalomban sincs tehát egységes álláspont ezeknek a neveknek a besorolását illetően, a népképek (pontosabban a honfoglalás kori törzsnevek) és az egyedi tárgynevek (elsősorban hajónevek) tulajdonnévként való elfogadását már J. SOLTÉSZ KATALIN (1979) is felvette. A mesei nevek esetében még nehezebb a kérdés eldöntése, hiszen az olyan nevek, mint a *harapánó*, *tillák* egyértelműen egyedi, kitalált nevek, egy denotátummal rendelkeznek. De hova osztható be például a *huzat* név, ami természetesen egy köznévként, de Tarcsai Szabó mesei világában egy jármű neve?

I. NÖVÉNYNEVEK

1. Beszélő név

EGYEDI NÉV

- tökmagforgótábla: „Az meg micsoda? – Egy növény – vonta meg a vállát a szuszmanó -, meg fogjátok ismerni. Csak szedjétek le egy-egy szemet, s amíg azt rágcsáljátok, gondolatok arra, hogy hová szeretnétek kerülni. Vagy hogy kihez. Amikor lenyeltétek az utolsó falatot, a világ fordul egyet, s már ott is teremtek, ahol szeretnétek.” (SM 67). Az író egyik fia hívta így napraforgótáblát.

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek: -

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- göböllyű (MV)

- pórémák (MV)

- lăpvirăg: „Ha megtorpantok akár csak egy pillanatra is, akkor kinyílik a lăpvirăg szirma, és magába szippant benneteket.” (SM 62).

3. Hangulatkeltő nevek

A 4. kategóriához tartozó nevek mindegyike akár ide is kerülhetne (hiszen hangulatos, játékos jelzőjük nélkül nem szerepelnek a szövegben), de a nevek besorolásakor erősebb feltételnek éreztem a valós néveredetet.

4. Valós eredetű nevek

EGYEDI NEVEK

- sirge-sárga gólyahír (JF)

- kiske-kusza galagonya (JF)

- kócos puszpáng (JF)

II. TÁRGYNEVEK

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *bűngyűjtő*: Hakinyiti Becsuki szerint Sebeszter találmányához, a Megtisztulás Kapujához szükség lenne egy *bűngyűjtőre* is. „Hiszen a bűnöket, amiktől itt a kapu alatt megszabadulnak az emberek, össze kell gyűjteni valahol, különben csak összevissza kószálnak a világban, és folyton ráakaszknak valakire!” (EV 34).
- *örömicin gezemice-szirup*: csak ez gyógyítja ki Mimmedeszt az önsajnálattól (PS). *Mimmedeszi* minél többet fogyaszt belőle, annál boldogabb lesz, annál jobban örül.
- *varázsbigyó*: „Ha bajba kerülsz, csak rikkantsd el magad: »hé, mi a bigyó!« és a bigyóból kiugrik egy bogyó, a bogyóból kiugrik egy golyó, a golyóból kiugrik egy tojó, a tojóból kiugrik egy folyó, s ha azt átúszod, már biztonságban érezheted magad! Ezután minden visszaváltozik bigyóvá, s te folytathatod utadat.” (PS 123). A név eredete: az író egy alkalommal a televízióban látta, ahogy egy férfi ezt énekelte: „hé, mi a bigyó!”.
- *varázsszem*: ez egy kis kő, ami megörökíti azokat a képeket, eseményeket, amik ott történnek, ahol elhelyezik (EV 108).
- *légyszóró*: ebben vannak a legyek a haspók számára (MV).
- *frissvasút*: az *öntözőlabdával* kell öntözni; „A víz hatására az elfonnyadt káposzta-, karalábé- és salátalevelek megduzzadtak, és kanyarogni, csavarodni kezdtek a földön összevissza, mint egy összebogozott testű, éledező kígyó. Néhány másodperc múlva Kardoszjánosz döbbenten látta, hogy a kusza zöldségekből egy apró mozdony állt össze. Répából volt a kéménye, retekszeletekből a kerekei, s különböző levelek alkották a vonat testét.” (MV 132). Leíró név: *apró mozdony* – kisvasút; *zöldségekből álló mozdony* – *frissvasút*, a kis- és a friss- előtag hangalakja is hasonló.
- *öntözőlabda*: egy kopott, apró gumilabda, amit ha megnyomnak, víz jön belőle (MV).
- *rímfaragókés*: csak egy mondatot kell mondani, és a bicska felel rá (MV).

NEM EGYEDI NEVEK

- *üzenőtábla*: Mesélnek lakói a tábla funkciójáról tanácskoznak. *Sebeszter* azért készítette az *üzenőtáblát*, hogy az emberek arra írják egymásnak üzeneteiket, mert szerinte egyébként az nincs idejük egymásra (MV).
- *haspók*: legyekről egyre terebélyesedő pók, amiből az összes légy elfogyasztása után, csak egy remegő fehér has lesz (MV).

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek

EGYEDI NEVEK

- *harapánó*: kitalált név, nem tudjuk meg, hogy mi ez; a mese szerint *Cérnakő*nek fogalma sincs, hogy mi lehet, s ezen bukik meg: „*Már kissé bánta, hogy nem kérdezte meg rögtön, mi is az harapánó, de mindegy, most már nem akart visszakozni.*” (MV 34).
- *lópók*: kitalált név, nem tudjuk meg, hogy mi lehet; a mese szerint *Cérnakő*nek erről sincs fogalma, de erre már rákérdez (MV).
- *godretta*: ez is kitalált név, a cél szintén *Cérnakő* tudatlanságának leleplezése (MV).
- *mukánó, durmadom, pöttykelep*: *Cérnakő* ezeket sorolja fel idegesen – de ezek se léteznek –, visszavágva az idegennek, akivel szemben felsül (MV).
- *hókuszmány, dorongány, sajpamacsok*: a *Tündellő Isztia* palotáját őrző sárkány találókérdésében szerepelnek; „– *Ha fehér hókuszmányból sátrat kanálunk, és úgy ficerézzük meg a dorongányt, akkor vajon miből borbálnak a bemarkoló sajpamacsok?*” (JF 143). A lényeg az érthetlenségen van, hisz elviekben így lehetetlen a feladvány megfejtése.
- *pamuba sült hihőke* (PS 121)

b) motivált nevek

EGYEDI NEVEK

- *kencefice-csudamice kapszula* (PS)
- *királylánycomb*: ezt eszi ebédre a vályogkány (PS 124)

- *ablakonbesurranó-gátló*: a *VarázsPosta* című fejezetben (MV) *Talabér* ezt küldi maguknak a *VarázsPostával*, hogy megakadályozza *Erwinia* gyerekeinek elrablását; „– Az meg micsoda? – Fogalmam sincs – vonta meg a vállát *Talabér*. – De azt mondta a pöttömke, hogy bármilyen varázslatot el lehet küldeni vele. Akkor hát kérjünk egy ablakonbesurranó-gátlót.” (MV 61-62).
- *ablakonbesurranó-gátlótalanító*: ezzel lehet kiiktatni az *ablakonbesurranó-gátlót* (MV).
- *ablakonbesurranó-gátlótalanítót semlegesítő* (MV)
- *ablakonbesurranó-gátlótalanító semlegesítőtelenítő*: „– Állj! – emelte fel a kezét a kis ember. – Kár folytatni. minden varázslatnak megvan az ellenvarázslata.” (MV 62).
- *gyertyazsinór, tepsikilincs, légyfenő, selyemharmonika, falterelő, mackósütő, zsírseprű, kézilábas, utcaborda*: *Dzsalabád* ezek közül valamelyiket kéri a huzatra szükséges jegyért cserébe; „– De hát én sosem hallottam ezekről a dolgokról! – nézett rá kétségbeesetten *Kardoszjános*. [...] – De hát minek neked ez a sok fura dolog!? Mit kezdesz velük? – Gyűjtöm őket. Mindent gyűjtök, ami szokatlan. Ami nem hétköznapi. Mint például a zsírseprű. Vagy a kézilábas. Meg az utcaborda...” (MV 129).
- *százlábú bicikli*: ezzel tudja elhozni a *hétmérföldes számítógépet* *Kardoszjános*; „– És hogy juthatok el a hetedhét határhoz? [...] A bicikli tudja az utat. Így hát *Kardoszjános* felült a százlábú biciklire, ami szinte meg sem várta, hogy elhelyezkedjen rajta, azon nyomban megindult, mint egy türelmetlen kiscsikó. [...] Még tán egy perc sem telt el, s már meg is érkeztek a hetedhét határra.” MV 122). *Segítőtárgy*, ami a tündérmesék kelléke. A népmesei ihletés miatt, az író mesei számban gondolkozott: „hét láb kevés... [száz lábbal] gyorsan lehet vele menni”.

NEM EGYEDI NEVEK EGYEDI HASZNÁLATBAN

- *lakat*: „– Mától kezdve meg se szólalhatsz! Lakatot teszek a szádra! [...] – Lakatot ne! [...] – Késő bánat! – mérgelődött a boszorkány. *Varázspálcájával* *Hallumi* felé suhintott, s a macska száján ott termett egy nagy, súlyos lakat.” (EV 72).
- *egér*: a számítógépes egeret a *Boszorkányszombaton* egy élő egérrel helyettesítik; „– Megvagy! – rikkantott fel néhány pillanat múlva elégedetten. Markában egy apró fehér egér rángatózott. A manó visszaült székére, és az egér farkát a számítógépbe dugta.” (EV 90).

4. Valós személynév

- *Jenő* (a szék, ill. a ház): tárgynévként (PS).

5. Mesei eredetű név

- *hétmérföldes számítógép*: ezt kell elhoznia Kardoszájosznak, ahhoz, hogy Barackos Fáni segítsen neki megtalálni az *Élet Vizét* (MV). A népmesei *hétmérföldes csizma* aktualizálása.

III. EGYÉB KÖZNEVEK

1. Beszélő nevek

EGYEDI NEVEK

- *sorvadásos szomoritisz*: egy betegség, ami Sámseméknek is van; „*A beteget kibéleli a bú, elveszi a lelkét, megöli a testét.*” (PS 62).

- *kóros házasoditisz*: egy betegség, amit Pöntyöröszi Nyoszó az állatok doktora talál ki, amikor Sámsemék házasodás céljából el akar vándorolni (JF 113). „Önmagamtól való lopás”, Tarcsai Szabó a nevet a *sorvadásos szomoritisz* mintájára találta ki.

- *szellőcsikó, szélcsördör*: Szélhajtó Jakabusz „ménese” (JF 121). Népies, illetve a népmesék világát idéző nevek.

- *bimbambuszok*: „– Bim-bam – *billentette meg harangszerű szoknyáját a bimbambusz, aki közelről egészen úgy nézett ki, mint egy csöppke tündérlány. Vagy inkább egy amolyan tündérvirág-féle. Hiszen szírom volt a szoknyája, vékony szár a teste. Csakhogy a virágoktól eltérően ő repülni is tudott. No meg bimbamolni.*” (EV 17). „Micsoda érdekes teremtmények lehetnek ezek a bimbambuszok! Persze hallott már róluk korábban is... amikor még gyerek volt! Hiszen több mese is szólt a virággá változó tündérekéről, akik harangnyelven értekeznek egymással, de ki gondolta volna, hogy ez nem is mese, hanem valóság!” (EV 25). A tündérlányokat a harangszerű szoknya, és a „bimbamoló” nyelv, valamint a virágszerű megjelenés is jellemzi.

- *bimbam-nyelv* (EV), ld. *bimbambuszok*.

- bábvarázs: „A régi-régi bábaj, amelyet az Elátkozott Világ varázslói használtak egykor. Később azonban annyira ismertté vált, hogy nem is használta már senki. Egészen mostanáig... [...] Nagyon egyszerű az ellenszer akkor, amikor a mágus még csak a hangokat gyűjti, de amikor a városból már bábszínházat csinált, akkor csaknem lehetetlen visszafordítani a varázslatot.” (EV 81-82).
- árnyékoló pajzsbábaj: a varázslók mágikus kisugárzását eltüntető bábaj (EV 104-105).
- ott-termő rendőrző: „aki mindig ott terem, ahol kell, és ott őrzi a rendet, ahol kell!” (EV 122).
- emberágy: „Közelebb lépve megdöbbenve látták, hogy ami szólította őket, se nem ágy, se nem ember. Egy négy lábú ágyyszerűség volt előttük, rajta emberi testtel és fejjel: amolyan emberágyféle.” (SM 40).
- kacagoldok: kacagó koboldok, három fivér, Laboda, Cibere és Guriga, akik nem étellel, hanem nevetéssel táplálkoznak (SM).
- síndiánok: Sínarzia lakói (SM). Az elnevezés az indiánok nevet rejti magában, de a névadás lényege a sín- tag, ld. Sínarzia.
- síntercity: a legelegánsabb gyorsvonat (SM). Az intercity nevét rejti az elnevezés.
- szuszmanó: a mesélneki mesetár kapujában áll; neve természetéből fakad: „Az egész kis ember alig több egy szusszanásnál, állapította meg Pattibaba.” (JF 56, SM.)
- darázsló: a kezes bárány valójában egy darázsló; „– Darázsló? – csodálkozott Dáridó. – Talán varázsló, nem? – Nem. Az én hatalmam ugyanis nem végtelen, mint a varázslóké, én csak egy valami felett uralkodom. – És mi az? – A darazsak!” (SM 73). Az író egyik gyermeke mondta darázslónak a varázslót, a névmagyarázat már Tarcsai Szabó találmánya.
- szélmanók: „a testen átszágulva jéggé dermesztették a csontokat” (PS 32); az éji koboldokkal és a turillákkal együtt ők alkották Goblon seregét, akik ellen a tillák harcoltak (PS).
- szoborkányok: „– Elátkozott teremtmények. Csak álldogálnak az erdőben szoborrá dermedve, mozdulatlanul, mintha nem is élnének. Pedig lélegeznek és gondolkoznak, beszélnek és éreznek, mint bárki más. [...] ha megsajnálod valamelyiket is, akkor te magad válsz szoborkánnyá.” (PS 64), ld. szoborkányok erdeje.
- vályogkány: „Az meg miféle szerzet? – A vályogkány olyan, mint a mesebeli sárkány, csak nem sárból van, mint a sárkány, hanem vályogból. Ezért hívják vályogkánynak.” (PS 123).
- varázspostás: „Én ugyanis ugyanúgy dolgozom, mint egy igazi postás. Csak a nálam lévő küldeményeket tudom egyik helyről a másikra juttatni. Minket, varázspostásokat csak a kicsinyítés nagyítás és a helyváltoztatás varázslataira tanítottak!” (EV 61).

- egyemberes város: „– Mert hiábavaló néhány ember jóakarata, ha nem vagyunk képesek egy emberként felsorakozni mögénk! – dörögte szózatát tovább Halljakend. Az már biztos, hogy mi felsorakozunk, süttött az elhatározás a tanácstagokról. Olyan egy ember leszünk mi, hogy olyat még nem pipált a világ! Mi a csoda, kérdezzetik majd az idelátogatók, hát az egész városban csak egy ember lakik, ez ám az igazi egyemberes város, az áldóját!” (MV 106).
- hétfejű határőr: ő őrzi a hetedhét határt, valóban hét feje van (MV). Egyértelmű utalás a népmesék hétfejű sárkányára, ami rendszerint valamilyen világok határán áll.
- kacsalábon forgó plüssmackó: kacsalábon forgó palota helyett ebben lakik Barackos Fáni, tündér (MV).

NEM EGYEDI NEVEK

- tükörpalota: ebben lakik Tündellő Isztia, palotájának tükreit száz ifjú szeme fényesíti (JF).
- kiskedd: a „Holnapután kiskedden, borjúnyúzó pénteken!” ’semmikor, sohanapján’ jelentésű szólásból (PUSZTAI FERENC 2003²: 702) származik a név. Ezen a napon tart félfogadást Barackos Fáni okleveles tündér; „– Kiskedd? Dehogyan van ma kiskedd! Ma csak egy sima, egyszerű kedd van. Nem pedig kiskedd! – De igenis kiskedd van! – erősködött Kardoszfános. – Ma van ugyanis a hónap első kedde! – Na és? – Most a legkisebb a kedd! Mától kezdve folyamatosan nő, míg a hónap végére már egészen nagy nem lesz – magyarázta kétségbeesetten Kardoszfános. – Tehát ma kiskedd van! – Igen? – csodálkozott a fekvő rendőr. – Ilyen egyszerű?” (MV 120-121).
- huzat: egy jármű; „Ugyanolyan, mint a vonat, csak éppen nem vonat, hanem huzat.” (MV 126).
- tündérke: „A tündérkének semmi köze hozzánk, tündérekhez! Arról kapták a nevüket, hogy a hajnali dér vagy harmat nedvességéből táplálkoznak, és eltűnnek, ha nem isznak meg minden reggel egy cseppet.” (MV 141).
- fogdmegek: rendőrök (EV)
- fekvő rendőr: egy valószínű személy, egy valóban fekvő rendőr. „Kardoszfános fellélegezve átlépett a fekvő rendőrről, s benyitott a kacsalábon forgó plüssmackó ajtaján.” (MV 121.)

2. Fantázianevek

a) motiválatlan nevek

EGYEDI NEVEK

- *tillák*: egy nép, akik a *Mesélnek* szomszédságában emelkedő hegyen élnek (MV); *Sundér király* népe (PS). Az író nem teljesen elégedett ezzel a névvel.
- *turillák*: vérszívóak, százfejűek és kígyó testűek (PS).

b) motivált nevek

EGYEDI NÉV

- *csemodánok*: *Halljakend* gyors reakciója a várost fenyegető veszélyre, amit *Hakinyiti Becsuki* jósol meg. A *csemodánok* nem léteznek: „– *Csemodánok sincsenek, mégis leölnék mindent, ami útjukba kerül – legyintett Halljakend –, ez nem lehet akadály.*” (EV 28). Az orosz *csemodan* 'bőrönd' szóból származik a név; Tarcsai Szabó diákkorában 'rossz ember' jelentésben használta ezt a kifejezést, ami a mesei kontextusban is visszaköszön.

NEM EGYEDI NEVEK

- *éji koboldok* (PS)
- *kis zöld erdei manó*: tőle kapja *Benő* a varázsbegyót (PS 122).
- *dobszerda* (MV). A *Cickom-cickom* kezdetű dalból származik a név, ezen a napon tart félfogadást *Barackos Fáni*.
- *szerellemcsütörtök* (MV), ld. *dobszerda*.

5. Mesei nevek

NEM EGYEDI NEVEK

- *az öreg halász* (PS)

- *háromfejű sárkány*: „*Én egyetlen sárkány vagyok, három fejjel és három testtel. És mindig pontosan tudom, hogy hol van és mit csinál a másik kettő.*” (JF 136). Népmesei eredetű név, de más jelentésben használt.

IV. MEGSZEMÉLYESÍTÉSEK

- *átok*: emberi tulajdonságokkal felruházott (ld. MV 16-19); „*Nézz rám, átok ül rajtam...*” (MV 16); *Kardoszjánosz* fején tanyázva gúnyolódik.

- *dér-dúr*: „*Kalicskó óriási dérrrel-dúrral érkezett a tóparti rétre. Akkora volt az a dér-dúr, hogy elhült mindenki, aki látta. Jobban mondva nem látta senki sem, de azért nem volt kétséges, hogy ott van. Hiszen körülötte csattogott, dörrögött és klaffogott akkor is, amikor Kalicskó elkiáltotta magát...*” (JF 42, 50).

- *szerencse*: „*– Holnap talán már itt is kopog az ajtódon az a szerencse. Téged keres, te meg itthon se vagy. Kóborolsz valahol a világban, a szerencsét keresgélve. Az meg elunja a nagy szaladgálást, futkolódást. Akkor aztán meg hogyan találtok majd egymásra?*” (JF 111).

- *gond*, *sajnálatos körülmény*, *látvány*, *széthúzás*, *szándék* (ld. A Városi Tanács című fejezetet, MV 104-112)

- *boros kupa*: „*Hurrá megtanultam repülni! – ujjongott a boros kupa.*” (SM 5).

- *vizeskancsó*: „*A sok esztendőért megért vizeskancsó bosszúsan mordult rá. Te okostojás, az alkohol elvette az eszedet! Dehogyan tudsz te repülni, akkorát esel mindjárt, hogy a talpad töröd, csak figyelj!*” (SM 5).

- *bosszúság*, *düh*, *méreg*, *felháborodás*: „*– Ej a keservit! – őrzöngött a bosszúság, mert hogy az is Réti Goblárban terpeszkedett. – Hát mi a ménkü történik itt, hogy már minden jöttment senkiházi beleszólhat a munkámba! – és csak úgy pöffeszkedett, gurgulázott Réti Goblárban a düh. Vagy a méreg. [...] A felháborodás ettől hirtelen akkora lett Réti Goblárban, hogy majd kicsordult a testéből. Mert a felháborodás is éppen benne lakozott. [...] – Ha repülök, hát repülök! – ordította Réti Goblár. A düh, a méreg, a bosszúság meg a felháborodás pedig csak úgy fortyogtak benne. – Gyerünk! – tüzelték Réti Goblárt –, mondd csak meg ennek a senkiházinak!*” (SM 6-7).

- *szék*: „*A szék kétségbeesett recsegéssel kiáltott segítségért. Hé, emberek! – ordította elkeseredetten – jöjjön már végre valaki! Végem van! Elpusztulok!*” (SM 14).

- *bánat*, *szív*, *szerelem*: „*Milkó szomorúan üldögélt a palota egyik bástyafokán. Hé, emberek! – üvöltött róla a bánat. Enyém az egész Milkó! [...] Ne beszélj már bolondságokat, szólj rá*

Milkó szíve. Amitől se lát, se hall, az a szerelem, nem pedig a bánat! Bizony, én vagyok az oka, hogy a bánat is ideférközhetett, mondta letörten a szerelem, ami ott bujdokolt Milkó szívében.” (SM 25); „Végre, eljött az én időm! – dörzsölte markát elégedetten az ablak előtt ólálkodó bánat. Most aztán majd megmutatom, mire vagyok képes! – és a méltóságteljesen távozó varázsló nyomába eredt.” (SM 85).

A mesei nevek grammatikai megközelítésben

Az irodalmi névadással foglalkozó szakirodalom gyakran csoportosítja a neveket az őket alkotó elemek száma szerint. Tanulságos lehet a neveknek ez a fajta megkülönböztetése, de jelen esetben ettől eltekintek, mivel a névelemek száma szerinti részletes bemutatás – úgy gondolom – nem annyira árulkodik a választott író egyéni névalkotásáról. Összességében elmondható, hogy Tarcsai Szabó Tibor meséiben előforduló nevek többsége egy- vagy kételemű név, de a három-, sőt a négyeleműek sem ritkák. A mesék nevei főnevek, még ha a kitalált nevek is, mivel a tulajdonnév szintaktikailag főnév (KIEFER FERENC 1989: 288). A fent bemutatott névanyagból egyértelműen kitűnik, hogy a legtöbb egyelemű név egyedi hangsor főnévi értelemben (vagy egy-egy tulajdonnév megváltoztatott alakban). A legalább két elemből álló neveket – annak ellenére, hogy felismerjük a tulajdonnevek belső tagoltságát – LENGYEL KLÁRA (2001: 109) szerint nem szabad elemeznünk, hanem tagolatlanak kell tekintenünk őket. A posztmodern nevek ugyanakkor – mint ahogy TOLCSVAI NAGY GÁBOR (1996: 324) megállapította – gyakran morfológikus befogadást kívánnak, vagyis a nevek a főnévi fej helyét töltik be a mondat szerkezetben, egységként működnek, azonban belső szemantikai szerkezetük az összetevőkre irányítja a figyelmet. Ennek alapján megemlíteném, hogy a kételemű nevek között a legnépesebb csoportot alkotják a főnév + főnév összetételű, valamint a melléknév + főnév összetételű nevek. A további szófajtani vizsgálatot – jelen munkám kereteit tekintve – nem tartom érdemesnek elvégezni, s talán többet is mond az író egyedi neveiről azok megalkotásának mikéntje.

A nevek létrehozásának módja

KOVALOVSZKY MIKLÓS (GRÉTSY – KOVALOVSZKY 1985: 821) a szókincs gyarapításának három útját különbözteti meg:

1. az idegen nyelvekből való átvétel
2. szóteremtés
3. szóalkotás

A mai magyar meseszerzők, köztük Tarcsai Szabó Tibor is, szívesen hoznak létre fiktív neveket, vagyis a már meglévő nyelvi anyagtól (többé-kevésbé) független hangsorokat (szóteremtés). KOVALOVSKY leírja, hogy a szóteremtés egyébként az indulatszavak, hangutánzó és hangulatfestő szavak, gyermeknyelvi, továbbá állathívogató, -űző és -terelő szavak létrehozásában jellemző (821). Tarcsai Szabó néhány nevét idegen nyelvből kölcsönözte, de sokkal nagyobb azoknak a neveknek a száma, amelyeket valós névelemek, illetve a nyelvben már meglévő elemek segítségével alkotott meg (szóalkotás). A valós névelemek magas előfordulási aránya, valamint a névalkotásban is működő analógias gyakorlat is lehetővé teszi, hogy ezeknek a személyneveknek a többsége alakilag illeszkedjen a magyar névrendszerbe. J. SOLTÉSZ KATALIN hangsúlyozza, hogy még a merőben költött nevek esetében is érvényesül a névszerűségnek, a nevek alaki rendszerébe való beilleszkedésnek a követelménye, például Vörösmarty romantikus névalkotásai közül jónéhány át is ment a közhasználatba: *Tünde*, *Csilla*, *Enikő*, a férfinévnek szánt *Dalma* is női névként (1979: 159).

A következőkben csupán az egyelemű nevekkel foglalkozom részletesen, illetve a két- vagy többelemű nevek esetében a három fő névalkotási tendenciát mutatom be, s az ezekhez tartozó nevek szintaktikai elemzésétől eltekintek.

I. Név- (illetve szó)átvétel

1. Idegen nyelvből való átvétel (fonetikusan): *csemodánok* (or. *csemodan*)

2. Valódi tulajdonnevek:

a) keresztnemek: *Bendegúz*, *Márta*, *Töhötöm*, *Benő*, *Baltazár* (és *Jobbtazár*), *Etelke*, *Boglárka*

b) helynevek: *Gödöllő*, *Aszód*, *Tahiti*, *Tata*, *Pest*

c) csillagnevek: *Föld*, *Nap*

d) ételnevek: *Hallumi* (görög sajtnév), *Parmezán*

e) növénybetegség neve: *Erwinia*

3. Mesei tulajdonnevek:

a) keresztnévek: *Milkó*

b) helynév: *Kukutyin*

4. Köznevek tulajdonnévként: *Barom, Pocok, Róka, Bagoly, Nyúl, Medve, Egér, Farkas, Borz, Csoroszlya, Klauzula, Laboda, Cibere, Guriga, Tizenhármak, Dáridó, Italka, Mocsárka, huzat, tündérke* (az utóbbi két név helyesírása alapján köznév, de a kontextusból kiderül egyedi tulajdonnévi használatuk; a *huzat* egy jármű neve, a *tündérke* pedig nem azonos a tündérrel, ld. B. III. Egyéb köznevek)

5. Valódi tulajdonnevek megváltoztatott alakban:

a) keresztnévek: *Dianda, Nikolin, Monicsi, Orsilla, Andrion, Norinka*

b) vezetéknev: *Kaszparidze* (az eredeti alak: *Kaszparov*)

c) kételemű név (családnév + keresztnév) egyelemű névként: *Kardoszjánosz* (az eredeti név: *Kardos János*)

II. Névteremtés

1. Értelmetlen hangsorok:

a) tulajdonnévi szerepben: *Kalicskó, Padantyú, Talabér, Kelemon, Sebeszter, Goblon, Zsurgaborló, Goskó, Tamarion, Enderke*

b) köznevek (nép- és tárgynevek, valamint „halandzsa”): *tillák, turillák, godretta, mukánó, durmادم, pöffepántos falazma, hókuszmány, dorongány, sajpamacsok*

2. Hangutánzó nevek: *micsergek, mizergék* (ld. az állatneveknél), *Türdümcsördöm*

III. Névalkotás

1. Értelmesíthető hangsorok:

- a) összetétel-hatás: *Patti|baba* (pattogó), *Pasz|mák*, *Jobb|tazár*, *lő|pok*, *pötty|kelep*
b) hasonló hangalak: *Dzsalabád ~ Dzsalamabad*, *Cicerella ~ Cinderella*, *Tilinti ~ Tilinkó*,
Cicadella ~ Citadella, *Pamuhihőke ~ Hamupipőke*

2. Szóösszetételek

Morfológiai típusú összetétel: *fogdmegek*

Szintaktikai típusú összetételek:

1, Alárendelő összetételek

- a) alanyos alárendelések: *Lábalóga* (Szilveszter)
- b) tárgyas alárendelések: *légyfenő*, *zsírseprű*, *légyszóró*, *ablakonbesurranó-gátló* (ide tartozik az *ablakonbesurranó-gátlótalanító* és ennek továbbképzései), *Mimmedeszi* (*mind(et) megeszi* → „gyerekszáj”: *mimmedeszi*)
- c) határozós alárendelések: *Sarkigláb*, *sárcsúszó* (poloskák)
- d) jelzős alárendelések:
- minősítő jelzős (minőség vagy mennyiségjelzős): *Öreghegy*, *kőсивatag* (köves sivatag), *kisegér*, *aranyhal*, *kiskedd* (vö. a jelentésmagyarázatával), *háromfejű sárkány*, *kézilábas*, *selyemharmonika*, *vizeskancsó*, *plüssmackó*, *hétfejű határőr*, *Ősvíz*, *Őstűz*, *Őslevegő*
 - szervezetes jelző: *Kaporszakállú* (a kontextus alapján: kaporból lévő szakáll → a szakáll a kaporból van), *Üveghegy* (üvegekből lévő hegy), *Tollhegy* (tollakból lévő hegy), *tükörpalota* (tükörökből lévő palota)
 - birtokos jelzős: *Játékváros*, *Szélkirály*, *Meseország*, *Oroszország*, *Holdistennő*, *Boszorkánytanács*, *királylánycomb*, *gyertyazsinór*, *tepsikilincs*

e) jelentéssűrítő összetételek: *Mágiarakás, jajszárnnyú fecskerigó, pöttymadarak, esernyőmadár, bábvarázs, emberágy, szuszmanó, darázló, vályogkány, Boszorkányszombat, VarázsPosta, varázsszem, haspók, frissvasút, rímfaragókés, Cérnakő* (cérna kell, ld. részletesebben a név kontextusbéli magyarázatánál), *Hakinyiti Becsuki* (egy élő báb, aki egy könyv segítségével hangokat rabol).

2, Mellérendelő szóösszetételek

a) ismétléses mellérendelés: *hetedhét (határ)*

b) valódi mellérendelés: *Torpotrok*

Szervetlen összetételek: *Halljakend, Csudajóitt (Park)*

3. Névképzés, névváltoztatás

a) Kicsinyítő, becéző képzők: *Monicsi* (a *Móni* és a *Moncsi* alakváltozat is bevett, az *i* hangzó miatt a *Monicsi* változat egyedi), (*Szélhajtó*) *Jakabusz* (hasonló az *-us* kicsinyítő főnévképzőhöz, pl. *Katus*), *Etelke* és *Italka, Balkati, Norinka* (a *Nóri* és a *Nórika* alakváltozat elterjedt, az *n* hangzó miatt a *Norinka* változatot egyedinek tartom), (*Zsíros*) *Bödönce, Mocsárka, Enderke, Boglárka*

b) Változtatás (egyedi végződés): *Andrion* (amennyiben az *Andris* alakváltozathoz indulunk ki, ez a név is besorolható az analógia esetei közé, hiszen *-on/-eon* végű férfineveket ismerünk, pl. *Gedeon*)

c) Női nevek változatai – analógia: *Dianda* (a *-da* végződés pl. a *Melinda* névből is származhat), *Nikolin* (az *-in* végződés a *Katalin* névben is megtalálható), *Orsilla* (pl. *Kamilla*), (*Tündellő*) *Isztia* (számos női nevünk végződik így, pl. *Krisztina, Klára, Borbála*)

d) „Betegségnév-képzők” (az író saját ötlete): *sorvadásos szomoritisz, kóros házasoditisz*

4. Ritkább szóalkotási módok

Ikerítés:

a) indukciós ikerítés: *Etelke és Italka, Lustapusta (Zörömböröm), Dimbidomb, sirge-sárga (gólyahír), kische-kusza (galagonya), kencefice-csudamice (kapszula), örömicin gezemice (szirup), Pici-Pacsi (tó)*

b) párhuzamos ikerítés: *Hencebönce királyfi, (Lustapusta) Zörömböröm, Irgaburga (irgum-burgum), (Kerpeléti) Áskompáskom, ökle-bökle, diu-dingu, bimbam(-nyelv), Hinka és Malinta*

Szórövidülés:

Rettebor: a *Rette*- előtag a **rettegés** szóból származik.

(Réti) *Goblár*: a szókezdő *b-g* mássalhangzó felcserélésével a réti **boglárka** virág nevéből keletkezett.

Szóösszevonás:

Króma: **krokodil** X **madár**

Olibán: **Olivia** X **Bandi**

Lókaliptusz: ló X kaliptusz (*Caliptus* az író egyik ismerősének hívták így a cégét)

pamuba sült hihőke: **Pamuhihőke** X **hamuba sült** (pogácsa)

spanyollán: **spanyol** X **oroszlán** (az orosz X lán analógiájára)

rímfaragókés: **rímfaragó** X **faragókés**

Szóösszerántás:

Repülőkeopter: **repülőgép** X **helikopter**

Halandzsáró: **halandzsa** X **Kilimandzsáró**

Bimbambuszok: **bim-bam** X **bambusz**

kacagoldok: **kacagó** X **koboldok**

boszorkárd: **boszorkány** X **kárd** (angol *card* 'kártya' fonetikusan)

Szóalakvegyülés (kontamináció):

Csöpöttöm (fivérek): **csöpp** X **pöttöm**

vályogkány: **vályog** X **sárkány** (megj.: a *sár* szinonimája a *vályog*, ennek megfelelően a *sárkány* alakból a *kányt* – mint egy főnévképzőt – elvonja és hozzárendeli a szinonim szóhoz)

Anagrammatikus névadás:

Pamuhihőke és Sámsemék: Hamupipőke és más mesék cím betűiből (a kettő közül az egyik *p* mássalhangzót *h*-val cserélte ki)

Szóferdítés:

a) rövidülés és időtartam változás

(C)*Sínnadratta* király (*csinnadratta*), (C)*Sín Csilla* (*csincsilla*)

b) hozzáadás és időtartam változás

(S)*íntarzia* országa (*intarzia*), (S)*ínka* Birodalom (*inka*), (s)*índiánok* (*indiánok*), (s)*íntercity* (*intercity*)

Szótagátvetés:

boszorkányok → *szoborkányok*

Két- vagy többelemű szókapcsolatok

I. Név- (illetve szó)átvétel

1. Idegennyelvi eredet:

a) családnév + keresztnév forma: *Dzsinkuje Bardzó* (lengyel: 'köszönöm szépen'), *Wincs Eszter* (ang. *winchester*), *Bekofisz Jakab* (ang. *backoffice* 'hátsó irodahelyiség')

b) egyéb: *McVonat's étterem* (amerikai *McDonald's* étteremlánc)

2. Mesei helynevek:

a, valódi: *Óperenciás-tenger*, *hetedhét határ*

b, kitalált (a népmesei *Óperenciás-tenger* mintájára): *Újperenciás-tenger*

II. Névteremtés

1. Értelmetlen hangsorok (családnév + keresztnév formára emlékeztet): *Torzasztó Kalambár*, *Pöntyörösi Nyoszó*, *Esenkütyü Haspotyó*, *Kerpeléti Áskompáskom*

III. Névalkotás

1. személynevek

a) családnév + keresztnév formára emlékeztet: *Tettamenti Rákalász* (~ *Tettamanti* családnév; a *Rákalász* fantáziánév), *Tündellő Isztia* (~ *tündöklő* mn.), *Teringette Pukladár* (a keresztnév-analógiát erősíti az *Aladár* típusú férfinév -adár végződése)

b) családnév + keresztnév forma: *Barackos Fáni*, *Kerekes Görgő* (~ *Gergő*), *Szélhajtó Jakabusz*, *Sín Csilla*, *Réti Goblár*, *Lábalóga Szilveszter*

c) családnév / keresztnév / ragadványnév forma + kiegészítőnév: *Amorf király*, *Sundér király*, *Ábécé fivérek*, *Bottli bátyó*, *Sínnadratta király*, *Csöpöttöm fivérek*, *Hencebönce királyfi*, (*nemes*) *Talárd lovag*

2. helynevek, földrajzi nevek

a) valódi hely- (ill. földrajzi) névformánsokat tartalmazó szerkezetek: *Varangyos-hegy*, *sárkányok földje*, *Síntarzia országa*, *szuszmanók birodalma*, *földalatti lópvirágok rétje*, *szoborkányok erdeje*, *Buszsofőr tér 2.*, *Talánháza*, *Mesélnek városa*, *Picsi-Pacsi tó*, *Mesélnek városának főtere*, *Cérnakő-bolt*

3. köznevek tulajdonnévi szerepben (jelzős alárendelések): *Harmadik Tudós*, *Kóbor Vitéz*, *kis pesti Zsoké*, *a fehérhúsú Fáraó Leánya*, *Hosszú Sánc*, *Zsíros Bődönce*, *Hétpettyes Tünde virág*, *Piramisok Ura*, *Legfőbb Hivatal*, *kócos puszpáng*, *kezes bárány*, *kapucnis madár*, *sorvadásos szomoritisz*, *fekvő rendőr*, *éji koboldok*, *kis zöld erdei manó*, *az öreg halász*, *Tavaszi Első Napja*, *Élet Vize*, *Megtisztulás Kapuja*, *Zöld labda*, *Pöttyös Labda*, *Viza hitelkártya*, *Erdei Színház*, *Magányosok Klubja*, *Városi Tanács*, *Halhatatlanok Tanácsa*, *hétmérföldes számítógép*, *Nagy Fehér Szikla*, *csujogató kerti héják tábora*

A bemutatott névanyag alapján látható, milyen változatos, sokszor játékos módon hozza létre Tarcsai Szabó Tibor a különböző mesei neveket. BAUKO JÁNOS megállapítja, hogy morfológiai szempontból a ragadványnév-alkotás leggyakoribb módja az összetétel (minőségjelzős: *Babszem*, *Borsszem*, *Málészáj*; birtokos jelzős: *Almafi*, *Lófia*; tárgyas: *Hegyforgató*, *Kőmorzsoló*, *Mindenthalló*; határozós: *Jóltaláló*) (2005: 108). Tarcsai Szabó névanyagában is nagy számmal vannak jelen alárendelő jelzős összetételek, de az alárendelő

jelzős szókapcsolatok aránya is magas. Általános mesei névadási gyakorlat a nevek kicsinyítő képzővel való ellátása. Egyedi vonás, illetve a posztmodern névadásra jellemző a névteremtés, valamint a ritkább névalkotási módok kedveltsége. Az író által kedvelt nyelvi játékosság, ötletesség itt kap legnagyobb teret (ld. szóferdítés, anagrammatikus névadás).

Összegzés

Szakedolgozatomban egy a névtani kutatások által eddig méltatlanul elhanyagolt terület, egy kortárs meseíró névanyagának bemutatása volt a célom. Megítélésem szerint a választott író, Tarcsai Szabó Tibor mesei nevei, illetve névadása eklatáns példája a mai magyar meseirodalomnak. Ez a névadási gyakorlat ugyanis merőben eltér a korábban megszokottaktól: jellemzője a nyelvi ötletesség, a humor és a fiktív nevek nagy aránya. A névadás túlnő a szereplők egyszerű elnevezésén, és a cselekmény szintjén, a szereplők mindennapi kalandjaiban is megjelenik.

A kortárs meseíró számára a névadás szórakozás, játék, amit semmi sem korlátoz, vagyis bárki és bármi saját nevet kaphat. Ez megnehezíti az író által adott nevek amúgy sem egyszerű csoportosítását. Több helyen felmerült már, hogy a szakirodalmat tekintve ma sincs konszenzus, az egyes nevek típusainak megállapítását, valamint a nevek besorolását illetően. Ezekre a nehézségekre külön rámutattam, illetve az olyan problémáknak, mint a mesei nevek tulajdonnévi – köznévi besorolása önálló fejezetet szenteltem. A fent bemutatott rendszert igyekeztem több kutató véleményét figyelembe véve, a témához mértén, a legmegfelelőbbben kialakítani, de természetesen nem állítom, hogy ennél nem lehetne jobbat alkotni (ugyanakkor a létrehozott rendszernek mindig tükröznie kell az adott író(k) névanyagának jellemzőit, vagyis nem adható egy általános tipológia).

A nevek listájának összeállítása a választott szerző mesekönyveinek szövegéből történt; az egyes nevek után, azok lexikai és kontextusbéli jelentésének meghatározására törekedtem. Az író meséiben szereplő valamennyi név szerepeltetése volt célom, hogy az író névadási gyakorlatáról minél szélesebb körű képet kaphassunk.

Az íróval készített mélyinterjú a nevek eredetének alaposabb megvilágítását tette lehetővé, valamint az írói névadás folyamatának megvilágításához járult hozzá, melynek jelentőségét az irodalmi névadás szakirodalmi áttekintésekor emeltem ki.

Nem foglalkoztam az egyes nevek előfordulási gyakoriságával, valamint a szólító- és említő nevek kérdésével. Témám szempontjából ezt elhanyagolható kérdésnek tekintem, hiszen az irodalmi mese elbeszélője gyakrabban szólítja saját nevén szereplőit, s a szereplők egyedisége következtében nevükön általában nem változtat.

Tarcsai Szabó Tibor munkásságának bemutatásakor említettem az író meséinek, mesei neveinek Lázár Ervin műveivel való párhuzamát, erre a dolgozat kereteit tekintve nem tértem ki részletesebben.

Nemcsak Lázár meséivel, hanem más kortárs gyerekkönyv, illetve mesekönyvírók névanyagával való, névtani szempontú összevetés is tanulságokkal szolgálhatna.

Jelen munkámban csupán a nevek megalkotásának egyéni jellegzetességeire kívántam rámutatni – a névteremtés kiemelt jelentőségére vagy a meglévő nyelvi elemekből való fiktív nevek alkotására –, a nevek teljes grammatikai elemzése akár egy következő dolgozat témája lehetne.

Hivatkozott meseszövegek

PS = TARCSAI SZABÓ TIBOR 2000. *Pamuhihőke és Sámsemék*. Ciceró könyvkiadó.

JF = Uő. 2002. *A jajszárnnyú fecskerigó*. Ciceró Könyvkiadó.

MV = Uő. 2003. *Micsoda város!* Ciceró Könyvkiadó.

EV = Uő. 2005. *Az elvarázsolt város!* Ciceró Könyvstúdió.

SM = Uő. 2006. *Segítség, megszöktünk!* General Press Kiadó.

Felhasznált irodalom

ASHLEY, LEONARD R. N. 2003. The study of names in literature in the United States: an analysis and a suggestion. *Onoma* 38: 279-304.

BALÁZS GÉZA – BARATI ANTÓNIA – ROBERT WOLOSZ 1989. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV*. Budapest.

BARABÁS ANDRÁS – KÁLMÁN C. GYÖRGY – NÁDASDY ÁDÁM 1977. Van-e a magyarban tulajdonnév? *Nyelvtudományi Közlemények* 77: 135-155.

BAUKO JÁNOS 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 27: 102-110.

BELÉNYI DÁNIEL 2001. Megjegyzések a *Gyűrűk ura* névanyagához (helynevek). *Névtani Értesítő* 23: 96-106.

BOLDIZSÁR ILDIKÓ 2004. *Mesepoétika*. Budapest.

BORBÉLY SÁNDOR – KOMÁROMI GABRIELLA 2001. *Kortárs gyerekkönyvek. Műelemzések és műismertetések*. Budapest

ENDRŐDY SZABOLCS 2005. *Tradíció és intertextualitás a magyar meseirodalomban – A valóságra való vonatkozás szabályszerűségei a Lázár-mesékben*. Szakdolgozat. PPKE-BTK

G. PAPP KATALIN 2007. Azonosságok és különbségek a magyar népmese és az irodalmi mese névadási szokásaiban. *Névtani Értesítő* 29: 151-159.

GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS 1985. *Nyelvművelő kézikönyv II. (L-Zs)*. Budapest

HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Budapest

HAJDÚ MIHÁLY 1998. A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5-12.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest

- HEGEDŰS ATTILA 1997. Mi a tulajdonnév? *Névtani Értesítő* 19: 5-8.
- HEGEDŰS ATTILA 1999. Mi a tulajdonnév? (II.) *Névtani Értesítő* 21: 314-317.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA 1996. *A nevek világa*. Debrecen (a IV. átdolgozott kiadás változatlan utánnomata)
- KIEFER FERENC 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet*. Budapest. 286-290.
- KOMÁROMI GABRIELLA 1998. *A gyermekkönyvek titkos kertje. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Budapest.
- KUNZE, KONRAD 2004. *dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. Deutscher Taschenbuch Verlag. München.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1977. irodalmi névadás. In: KIRÁLY ISTVÁN főszerk., *Világirodalmi Lexikon V. (Im-Kamb.)* Budapest. 197-198.
- LENGYEL KLÁRA 2001. Tagolatlan nyelvi elemek. *Magyar Nyelvőr* 125: 108-110.
- MGr . = *Magyar Grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Budapest. 2000.
- MIKESY SÁNDOR 1959. Írói névadás – irodalmi névadás. *Magyar Nyelv* 55: 110-112.
- PAPP ÁGNES KLÁRA 1995. Köznév és személynév határán. (98 Benedek Elek-mese névanyagának vizsgálata). *Névtani Értesítő* 17: 45-53.
- PUSZTAI FERENC 2003². *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290-301.
- SZOPOS ANDRÁS 2000. Nevek és arcok Tamási Áron színjátékaiban. *Névtani Értesítő* 22: 91-97.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. A tulajdonnevek jelentéséről egy névcsoport kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319-325.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás (A névjelleg változása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai* 2. Budapest. 600-606.
- TOLNAI VILMOS 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176-179.

VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben.* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 42). Budapest.

VOIGT VILMOS 1985. A magyar mesei tulajdonnevek kis onomasztikája. *Névtani Értesítő* 10: 116-127.

VOIGT VILMOS 1993. Tulajdonnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 15: 317-320.

VOIGT VILMOS 1997. Új eredmények a magyar folklorisztikai névtudományban. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai* 2. Budapest. 519-524.

Internetes források:

Net1 = <http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/2/19Lovasz.html>

Net2 = <http://www.tarcsaiszabo.hu/>

Net3 = <http://www.litera.hu/object.cf576658-5dd8-4e3f-be88-4cb1c3f711eb.ivy>

Egyéb forrás:

RÁCZ BORBÁLA 2007. Interjú Tarcsai Szabó Tiborral. Kézirat.